

Kuva: Ville Fofonoff

Saamelaiskäräjien kertomus eduskunnalle vuodelta 2025

Hyväksytty Saamelaiskäräjien kokouksessa
14.4.2026, 18 §

SÁMEDIGGI
SÄMITIGGE
SÄÄ'MTE'ĞĞ
SAAMELAISKÄRÄJÄT

Saamelaiskäräjien kertomus eduskunnalle vuodelta 2025

K 18/2026 vp

SÁMEDIGGI
SÄMITIGGE
SÄÄ'MTE'ĜĜ
SAAMELAISKÄRÄJÄT

Sisällysluettelo

Tiivistelmä	6
Saamelaiskäräjien ehdotukset eduskunnalle vuodelta 2025	8
Esipuhe	17
1. Saamelaiskäräjien tehtävät ja resurssien kehittyminen	18
2. Saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon kehittyminen	22
3. Saamelaisten perus- ja ihmisoikeuksien ja saamelaisia koskevan erityislainsäädännön kehittyminen	28
4. Kansainvälinen toiminta	36
5. Ympäristö, maankäyttö ja saamelaiselinkeinot	41
5.1. Saamelaisten kulttuurille aiheutuvien kumulatiivisten vaikutusten arvioiminen maankäytössä ja kaavoituksessa	41
5.2. Sotaharjoitukset saamelaisten kotiseutualueella	44
5.3. Ympäristö	46
5.3.1 Ilmastonmuutokseen sopeutuminen	47
5.3.2 Metsät ja ennallistaminen	47
5.3.3 Kullankaivu	48
5.4. Saamelaisten perinteisten elinkeinojen elinvoimaisuuden edistäminen	50
5.4.1. Saamelainen poronhoito	53
5.4.2. Kalastus	56
5.4.3. Metsästys ja keräily	60
5.4.4. Saamelainen käsityö - duodji – tyeji - kiõtt-tuâj	62
5.4.5. Saamelaismatkailu	64
6. Kielelliset oikeudet	65
6.1. Kielellisten olojen kehittyminen	65
6.2. Saamen kielilain toimeenpano	70
6.3. Saamen kielitoimiston toiminta ja resurssit	75
6.4. Digitalisaatio	78
6.5. Sámi Giellagáldu	83
6.6. Kieliyhteistyö	86
7. Sosiaali- ja terveystalvet, tiedontuotanto ja sosiaaliturva	88
7.1 Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaali- ja terveystalvetujen saatavuus	90

7.2. Saamelaisten sosiaali- ja terveyspalveluita koskeva tiedontuotanto	95
7.3. Saamelaisten sosiaaliturvan kehittäminen	102
7.4. Saamelaisten hyvinvoinnin edistäminen sekä kehittämistoiminta	108
7.5. Sosiaali- ja terveyssektoria koskeva vaikuttamistyö ja resurssien riittävyys	111
8. Koulutus, opetus ja oppimateriaalityö	114
8.1. Saamelaisten koulutuspolitiikan kehittyminen	116
8.1.1 Uudistettu saamelaiskäräjälaki	116
8.1.2 Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen	118
8.1.3 Oppimisen tuen kokonaisuus	120
8.1.4 Tekoälyn käyttö varhaiskasvatuksessa ja koulutuksessa	122
8.1.5 Saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaiset neuvottelut koulutusta ja kielellisiä oikeuksia koskevissa kysymyksissä	123
8.2. Saamen kielten ja saamenkielinen opetus	126
8.3. Saamen kielten etäopetus	129
8.4. Saamenkielinen oppimateriaalityö ja sen edellytykset	132
9. Varhaiskasvatus	135
9.1. Saamenkielisten varhaiskasvatuspalvelujen saatavuus	137
9.2. Kulttuuri- ja kielipesätoiminta	139
9.3. Varhaiskasvatuksen henkilöstön saatavuus	141
10. Saamelainen kulttuuri ja kulttuuriperintö	143
10.1. Saamelainen kulttuuriperintö ja perinteinen tieto	144
10.2. Saamelaisen kulttuurin ja taiteen edistäminen	149
10.3. Saamelaislasten ja nuorten kulttuuritoiminta ja tapahtumatuotanto	151
10.3.1. Vaikutukset saamelaisiin lapsiin ja nuoriin	151
10.3.2. Yhteiskunnalliset ja oikeudelliset vaikutukset	153
10.3.3. Keskkuset, rahoitus ja toiminnan haasteet	154
11. Saamelaisnuorten oikeudet, osallisuus ja niiden toteuttaminen	156
11.1. Saamelaisnuorten osallisuus päätöksenteossa	157
11.2. Nuorisoneuvoston toiminta ja resurssit	158
11.3. Saamenkielinen nuorisotyö	161
12. Lähteet	164
Liitteet:	169
Saamelaiskäräjien vaalikauden 1.9.2024 – 31.12.2027 tavoitteet	169

Tiivistelmä

Saamelaiskäräjien kertomus eduskunnalle vuodelta 2025 tarkastelee saamelaiden kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon, perus- ja ihmisoikeuksien sekä saamelaisten elinolojen kehitystä kertomusvuonna. Kertomusvuoden keskeinen tapahtuma oli uudistetun saamelaiskäräjälain voimaantulo 1.8.2025, joka vahvisti Saamelaiskäräjien asemaa saamelaisten edustuksellisenä itsehallintoelimenä sekä täsmensi viranomaisten neuvottelu ja yhteistoimintavelvoitteita. Lainsäädännöllisestä edistysaskeleesta huolimatta kertomus osoittaa, että itsehallinnon tosiasialliset edellytykset eivät vielä toteudu täysimääräisesti. Keskeiset haasteet liittyvät pitkään jatkuneeseen rakenteelliseen aliresursointiin, neuvottelukäytäntöjen vaihtelevaan vaikuttavuuteen sekä viranomaisten vaikutusten arvioinnin puutteisiin.

Saamelaisten perus ja ihmisoikeuksien toteutumisessa havaitaan puutteita erityisesti maankäyttöä, ympäristöä, elinkeinoja ja kielellisiä oikeuksia koskevassa päätöksenteossa, jossa saamelaisten oikeuksiin kohdistuvia vaikutuksia ei arvioida riittävän kattavasti eikä kumulatiivisesti. Saamelaisten oikeuksien toteutuminen on yhä vahvemmin sidoksissa kansainväliseen ja Euroopan unionin tason päätöksentekoon, mutta saamelaisten osallistuminen ja vaikutusmahdollisuudet näissä rakenteissa ovat puutteelliset.

Saamelaisten perinteisten elinkeinojen elinvoimaisuutta heikentävät erityisesti maankäyttöön, ympäristön tilaan ja ilmastonmuutokseen liittyvät rakenteelliset tekijät sekä oikeudellisten ja hallinnollisten ratkaisujen puutteellisuus. Poronhoito, kalastus, metsästys ja keräily, saamelainen käsityö (duodji – tyeji - kiõttuâj) sekä saamelaismatkailu kohtaavat merkittäviä paineita, jotka heijastuvat suoraan saamelaisten perustuslaissa turvattuun oikeuteen ylläpitää ja kehittää omaa kulttuuriaan. Poronhoitoa koskeva lainsäädäntö ei tunnista saamelaisen poronhoidon erityisluonnetta eikä alkuperäiskansaoikeuksista johtuvia velvoitteita. Elinkeinojen kehittämistä rajoittaa kohdennettujen rahoitusinstrumenttien puute, ja nykyiset yleiset kehittäminen ja EU rahoituskanavat eivät vastaa saamelaisyhteisöstä nouseviin tarpeisiin.

Saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutuminen edellyttää edelleen johdonmukaisia, pitkäjänteisiä ja riittävästi resursoituja toimia. Saamenkielisten palvelujen saatavuus on puutteellista, digitaaliset viranomaispalvelut eivät vielä toteudu yhdenvertaisesti saamen kielillä, ja kielitaitoisen henkilöstön saatavuutta ovat heikentäneet muun muassa aikuiskoulutustuen lakkauttaminen ja saamen kielilain mukaisten avustusten leikkaukset. Saamen kielten elinvoimai-

suus edellyttää pysyviä kehittämisresursseja sekä Sámi Giellagáldun toiminnan vakaata rahoitusta.

Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaali ja terveystalvelujen saatavuudessa on merkittäviä ja rakenteellisia puutteita, jotka heikentävät saamelaisten perustuslaissa turvattujen kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutumista.

Palvelujen saatavuus vaihtelee alueittain ja kielittäin, erityisesti inarin ja koltansaamen osalta, ja kehittämistä vaikeuttavat henkilöstöpula, rahoituksen niukkuus ja puutteellinen tiedontuotanto.

Saamenkielisen koulutuksen ja varhaiskasvatuksen toteutumisessa on edelleen merkittäviä haasteita, jotka heikentävät saamen kielten elinvoimaisuutta ja opetuksen yhdenvertaista saatavuutta. Haasteet koskevat erityisesti saamenkielisen ja kulttuurisesti osaavan henkilöstön riittävyyttä, oppimateriaalien saatavuutta sekä palvelujen alueellista ja kielikohtaista epätasaisuutta. Etäopetus ja varhaiskasvatus ovat keskeisiä keinoja turvata saamenkielinen opetus ja varhainen kielen omaksuminen, mutta niiden jatkuvuutta ei ole varmistettu pysyvillä rakenteilla ja rahoituksella.

Saamelaiskulttuurin, kulttuuriperinnön ja saamelaisnuorten osallisuuden turvaaminen on keskeinen edellytys saamelaisten oikeuksien toteutumiselle. Kulttuurin, taiteen ja perinteisen tiedon siirtyminen sukupolvelta toiselle sekä nuorten mahdollisuudet osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon ovat haavoittuvia resurssien niukkuuden ja toiminnan epävarmuuden vuoksi.

Loppupäätelmänä voidaan todeta, että vaikka saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskevaa itsehallintoa on lainsäädännöllisesti vahvistettu, itsehallinnon tosiasialliset edellytykset eivät vielä toteudu täysimääräisesti. Keskeiset puutteet liittyvät pysyvän ja riittävän rahoituksen varmistamiseen, neuvottelu- ja yhteistoimintavelvoitteiden johdonmukaiseen ja vaikuttavaan toimeenpanoon sekä siihen, että saamelaisten oikeuksiin kohdistuvia vaikutuksia ei kaikilla hallinnonaloilla tunnisteta eikä arvioida systemaattisesti. Eduskunnalla on valtiosääntöinen vastuu huolehtia siitä, että perustuslaissa ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvatut saamelaisten oikeudet toteutuvat myös käytännössä, mikä edellyttää lainsäädännön toimeenpanon aktiivista seurantaa, riittäviä ja ennakoitavia resursseja sekä saamelaisten itsehallinnon johdonmukaista kunnioittamista kaikessa julkisessa päätöksenteossa.

Saamelaiskäräjien ehdotukset eduskunnalle vuodelta 2025

1. Saamelaiskäräjien tehtävät ja resurssit

- Turvataan Saamelaiskäräjille riittävä, pysyvä ja ennakoitava perusrahoitus.
- Varmistetaan, että saamelaiskäräjälain toimeenpanoon osoitetaan erikseen mitoitettuja lisäresursseja.
- Vahvistetaan pysyviä henkilöstö- ja asiantuntijaresursseja neuvottelu-, yhteistoiminta- sekä kansainväliseen ja EU-vaikuttamiseen.
- Kehitetään rahoitusrakenteita siten, että Saamelaiskäräjien itsehallinnon tosiasialliset edellytykset eivät perustu epävarmoihin rahoitusratkaisuihin.

2. Saamelaisten itsehallinto

- Viranomaisten ja muiden hallintotehtäviä hoitavien kouluttaminen uuden saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisesta yhteistoiminta- ja neuvotteluelvoitteesta.
- Saamelaiskäräjien budjettiin liittyvien esitysten huomioiminen ja riittävien resurssien turvaaminen saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon toteuttamiseen ja kehittämiseen.

3. Saamelaisten perus- ja ihmisoikeuksien ja saamelaisia koskevan erityislainsäädännön kehittyminen

- Saamelaisten perustuslaillisten oikeuksien huomioiminen saamelaisten kotiseutualueen maankäyttöön liittyvässä päätöksenteossa ja maankäyttöhankkeiden luvituksessa.
- Rahoituksen osoittaminen saamelaisten kulttuurin kehittämiseksi.
- Saamelaiselinkeinorahaston perustaminen.
- Viranomaisten ja muiden hallintotehtäviä hoitavien kouluttaminen uuden saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisesta yhteistoiminta- ja neuvotteluvaihtoehdosta.
- Menetelmän kehittäminen saamelaisten kulttuurille aiheutuvien kumulatiivisten vaikutusten arvioimiseksi lainsäädäntöhankkeissa.
- Aikuiskoulutustuen korvaavan järjestelmän luominen.
- Saamen kielilain uudistaminen.
- Oman lain ja hallinnon luominen saamelaiselle poronhoidolle yhteistyössä saamelaisten poronhoitajien ja Saamelaiskäräjien kanssa.
- Saamelaisten oikeuksien turvaaminen nykyistä paremmin alueidenkäyttölainsäädännössä ja muussa alueidenkäyttöä koskevassa lainsäädännössä.

4. Kansainvälinen toiminta

- Luodaan pysyvät rakenteet saamelaisten osallistumiselle EU:ssa ja Suomen EU-kannanmuodostuksessa.
- Varmistetaan Saamelaiskäräjien kansainvälisen toiminnan riittävä ja pysyvä rahoitus.

5. Ympäristö, maankäyttö ja saamelaiselinkeinot

Vaikutusten arviointi ja sotaharjoitukset

- Menetelmän kehittäminen saamelaisten kulttuurille aiheutuvien kumulatiivisten vaikutusten arvioimiseksi ja sen jalkauttaminen viranomaisiin.
- Puolustusvoimille toimintaperiaatteet saamelaisten osallistamiseksi saamelaisten kotiseutualueelle sijoittuvaan harjoitustoimintaan liittyen sekä yhteistyökanavien luominen Puolustusvoimien ja Saamelaiskäräjien välille.
- Natolle yhteinen alkuperäiskansapolitiikka, ohjeet saamelaisten oikeuksien huomioimiseksi sekä toimintaperiaatteet saamelaisten osallistamiseksi kaikissa Natomaissa.
- Saamelaisedustuksen ja saamelaisiin liittyvän asiantuntemuksen integrointi Naton rakenteisiin.
- Lainsäädännön uudistaminen siten, että saamelaisten oikeudet toteutuvat myös sotaharjoituksista aiheutuvien vahinkojen korvaamisessa.

Ympäristö

- Saamelaisten ilmastonmuutokseen sopeutumisen suunnitelman ja sopeutumistoimiin tarvittavan rahoituksen valmistelu.
- Saamelaisten kotiseutualueen vanhojen metsien kartoittaminen Luonnonmetsät Sápmi -työryhmän kriteerien pohjalta.
- Saamelaisten kotiseutualueen vanhojen ja luonnontilaisten metsien suojeleminen.
- Saamelaisten oikeuksien edistäminen Turvallisuus- ja kemikaaliviraston sekä Lupa- ja valvontaviraston lupakäytännöissä uuden saamelaiskäräjälain mukaisesti.

Saamelaiselinkeinot

- Tilastotiedon tuottaminen selvitysten kautta saamelaisten perinteisistä elinkeinoista.
- Saamelaiselinkeinorahaston perustaminen.
- Oman lain ja hallinnon luominen saamelaiselle poronhoidolle

yhteistyössä saamelaisten poronhoitajien ja Saamelaiskäräjien kanssa.

- Saamelaisen poronhoidon tukijärjestelmän kehittäminen yhteistyössä saamelaisten poronhoitajien ja Saamelaiskäräjien kanssa.
- Erillisen saamelaisosion luominen Polura-lakiin tai oman erityislain säätäminen.
- Kyttyrälohen pyynnin mahdollistaminen Suomen puolella vapaasti ja laajasti eri pyyntimenetelmin kalan ollessa vielä syömäkelpoinen.
- Tenon kalastussäännön muuttaminen siten, että Norja ei voi yksipuolisesti päättää Tenon patoamisesta poikkipadolla.
- Tutkimuksen toteuttaminen merialueella tapahtuvien muutosten vaikutuksista Atlantin loheen.
- Tenon lohenkalastuksen vuonna 2021 alkaneiden täyskieltojen korvaaminen saamelaisille kalastusoikeuden omistajille ja Utsjoen kunnalle.
- Saamelaisten sisällyttäminen omana kalastajaryhmänään saamelaisten kotiseutualuetta koskevaan kalastuksen kiintiöpäätökseen.
- Saamelaisten oikeuksien tunnustaminen metsästystä säätelevässä lainsäädännössä.
- Maasuurpetojen kannanhoidon suunnittelu sosiaalisesti kestävästi.
- Pysyvä rahoitus Duodji Akatemialle.
- Saamelaisen perinnekäsityön aseman vahvistaminen elinkeinona.
- Saamelaisen käsityön elinvoimaisuuden tukeminen ja rahoituksen turvaaminen.
- Saamen käsityörittäjyyden tukeminen.
- Rahoitus saamelaismatkailun sertifikaatin ylläpitämiseen.

6. Kielelliset oikeudet

- Saamen kielen kehittämistoimintaan tulee myöntää rahoitus (400 000 euroa).
- Koltansaamen kielen elvyttämiseen pitää kiinnittää erityisesti huomiota kaikilla yhteiskunnan aloilla.
- Saamen kielen opiskelun mahdollistaminen aikuisille joko aikuiskoulutustuella, korottamalla saamen kielilain 31 §:n avustusta tai uuden rahoitusmekanismin kautta.
- Saamen kielilaki uudistetaan.
- Saamen kielen toimiston kääntäjäresursseja tulisi vahvistaa.
- Viranomaisten rahoituksessa huomioidaan saamen kielilain vaatimukset ja varmistetaan lain toimeenpanoon riittävät resurssit.
- Varmistetaan taloudelliset resurssit osana 400 000 euron saamen kielten suunnittelu- ja kehittämisavustusta, joilla Saamelaiskäräjät voi edistää yhteistyössä eri toimijoiden kanssa digitaalisten palveluiden ja ohjelmistojen kehittämisessä saamen kielille.
- Valtioiden tulee varmistaa Sámi Giellagáldun toiminnalle riittävä ja pysyvä rahoitusmalli, koska Suomi, Ruotsi ja Norja ovat osallistuneet Sámi Giellagáldun nykyisen organisaatiomallin kehittämiseen.
- Tutkitaan mahdollisuuksia perustaa kansallisen foorumin IDIL 2022-2032 toteuttamiseksi yhdessä Saamelaiskäräjien kanssa.

7. Sosiaali- ja terveystalvetut, tiedontuotanto ja sosiaaliturma

- Saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvetujen turvaamiseksi ja kehittämiseksi osoitetun valtionavustuksen jatkuvuuden turvaaminen ja tason korottaminen siten, että se mahdollistaa kaikkien ikä-, asiakas- ja kieliryhmien tarpeiden huomioimisen.
- Saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten saatavuuden parantaminen mm. vahvistamalla kielikoulutukseen osallistumista tukevaa rahoitusta ja perustamalla valtakunnallinen sote-alan kehittämisohjelma.
- Saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvj - Uvjä - Uvjan toiminnan vakinaistaminen erillisen lainsäädännön ja rahoituksen turvin.
- Erillisten toimenpiteiden käynnistäminen saamenkielisen ja kulttuurinmukaisen ikäihmisten asumistalvetujen vahvistamiseksi saamelaisten kotiseutualueella.
- Saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien huomioimisen vahvistaminen sosiaaliturvauudistuksessa ja lakimuutoksissa sekä vaikutustenarvioinnin varmistaminen.
- Parlaentaaarisen sosiaaliturvakomitean valmistelutyön tueksi saamelaisten sosiaaliturvaa käsittelevän erillisen työryhmän perustaminen, jonka tehtävänä on vahvistaa valmistelun tietopohjaa tilanteessa, jossa rekisteritieto on puutteellista.
- Saamelaisia koskevan tutkitun tiedon ja tietopohjan vahvistaminen lisäämällä THL:n ja Kelan saamelaisasioihin liittyviä resursseja, päivitetään saamelaisten sosiaaliturvaa koskeva selvitys (edellinen Faurie 2011), vahvistetaan Saamelaiskäräjien sosiaali- ja terveyssektorin resursseja.
- Saamelaisten poronhoitajien sosiaaliturvan parantaminen uudistamalla poronhoitajien sijaispalvelulakia yhdenvertaisemmaksi ja perhemyönteisemmäksi.
- Melan toteuttaman Välitä Poronhoitajasta -palvelun kehittäminen siten, että saamelaisten kielelliset ja kulttuuriset oikeudet huomioidaan palvelun toteutuksessa nykyistä paremmin

8. Koulutus, opetus ja oppimateriaalityö

- Edistetään saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän selvityksessä esitettyjen toimenpide-ehdotusten toimeenpanoa siten, että saamenkielisen henkilöstön resurssit ja täydennyskoulutuksen mahdollisuudet vahvistuvat, erityisesti koltansaamen ja inarinsaamen osalta.
- Lisätään varhaiskasvatuksessa, opetuksessa ja koulutuksessa kelpoisen henkilöstön koulutusmäärää.
- Laaditaan sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen kehittämiseksi kehittämisohjelma.
- Edistetään saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän selvityksessä esiin nostettua esitystä saamenkielisten erityisopettajien koulutuksen kehittämisestä sekä saamenkielisten erityisopettajien koulutusyksikön nimeämisestä Oulun yliopistoon.
- Huolehditaan siitä, että erityisopettajan opinnoissa huomioidaan saamenkielisten erityisopettajien erityisosaamistarpeet hyödyntämällä yliopistossa jo olemassa olevaa saamelaisen kulttuurin, saamen kielten ja saamelaispedagogiikan opetustarjontaa.
- Ryhdytään jatkotoimiin erityisesti lainsäädäntötasolla, jotta oikeus saamenkieliseen oppimisen tukeen voidaan turvata selkeästi ja velvoittavasti.
- Toteutetaan toimenpiteitä saamenkielisen erityisopetuksen ja oppimisen tuen henkilöstön kouluttamiseksi ja rekrytoimiseksi.
- Varmistetaan, että oppimisen tuen uudistus kykenee vastaamaan saamelaisoppilaiden tarpeisiin ja turvaamaan heidän kielellisten oikeuksiensa toteutumisen yhdenvertaisella tavalla.
- Arvioidaan erikseen järjestelmien vaikutuksia alkuperäiskansaan.

- Kehittää kulttuurisesti ja kielellisesti soveltuvia ratkaisuja sekä varmistetaan, että tekoälyjärjestelmät eivät pahenna jo olemassa olevia eriarvoisuuksia koulutuksessa.
- Etäopetuksen vakinaistaminen osaksi koulutusjärjestelmää riittävällä, pysyvällä ja ennakoivalla rahoitusmallilla.
- Etäopetuksen valtakunnallisen ohjauksen vahvistaminen yhdenvertaisuuden, opetuksen laadun ja joustavien opetussuunnitelmaratkaisujen varmistamiseksi.
- Opettaja ja tukiresurssit sekä opettajien täydennyskoulutus ja etäopetuksen pedagoginen tuki turvataan vastaamaan kasvavia ja erilaisia oppimistarpeita.

Oppimateriaalityö

- Oppimateriaalityön vakinaistaminen monivuotisella ja ennakoitavalla rahoitusmallilla kaikille saamen kielille.
- Digitaalisten oppimateriaalien pysyvän ylläpidon ja kehittämisen sekä erityisopetuksen oppimateriaalien turvaaminen kaikilla saamen kielillä rahoituspäätöksissä.
- Korvaavan tukijärjestelmän luominen aikuiskoulutustuen lakkauttamisen jälkeen saamenkielisen henkilöstön kouluttautumisen turvaamiseksi.

9. Varhaiskasvatus

- Kulttuuri- ja kielipesätoiminnan valtionavustus on korotettava 1,9 miljoonaan euroon ja sen jatkuvuus on turvattava.
- Aikuiskoulutustuki ja saamen kielilain 31 § mukainen avustus tulisi palauttaa aiemmalle tasolle.
- Kulttuuri- ja kielipesätoiminnan asemaa varhaiskasvatusjärjestelmässä tulee vahvistaa ja kulttuuri- ja kielipesätoiminta tulee tunnistaa varhaiskasvatuslaissa.

10. Saamelainen kulttuuri ja kulttuuriperintö

- Korotetaan saamelaista kulttuurimääräraha riittävälle tasolle.
- Vahvistetaan saamelaisten taiteilijoiden toimintaedellytyksiä tukimuotoja ja rajat ylittävää yhteistyötä kehittämällä.
- Varmistetaan Unescon yleissopimuksen aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta täysimääräinen toimeenpano.
- Turvataan Saamelaiskäräjien keskusten toiminta pitkäjänteisellä, ennakoitavalla ja riittävällä rahoituksella.
- Vakiinnutetaan Duodji-akatemian toimintaedellytykset.
- Korotetaan saamelaisnuorten taidetapahtuman rahoitus tasolle, joka mahdollistaa tapahtuman saavutettavuuden kaikille saamelaislapsille ja nuorille riippumatta asuinpaikasta.

11. Saamelaisnuorten oikeudet, osallisuus ja niiden toteutuminen

- Turvataan saamenkielinen ja kulttuurinmukainen nuorisotyö varmistamalla saamenkielisten nuorisopalvelujen yhdenvertainen saatavuus saamen kielilain ja nuorisolain mukaisesti.
- Vahvistetaan Saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston resursseja ja vakiinnutetaan Dihtosis-toiminta osaksi nuorisoneuvoston pysyvää toimintaa.

Esipuhe

Saamelaiskäräjien kertomus eduskunnalle vuodelta 2025 annetaan ajankohdanaan, joka on saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon kannalta poikkeuksellisen merkittävä. Kertomusvuoden aikana tuli voimaan uudistettu saamelaiskäräjälaki, joka vahvisti Saamelaiskäräjien asemaa saamelaisten edustuksellisenä itsehallintoelimenä sekä täsmensi viranomaisten velvollisuuksia neuvotella ja tehdä yhteistoimintaa Saamelaiskäräjien kanssa saamelaisten oikeuksiin vaikuttavissa asioissa.

Tämä kertomus tarkastelee vuoden 2025 kehitystä saamelaisten perus- ja ihmisoikeuksien, kielellisten oikeuksien, kulttuurin ja perinteisten elinkeinojen sekä saamelaisten itsehallinnon toteutumisen näkökulmasta. Kertomuksessa arvioidaan lainsäädännön ja viranomaistoiminnan vaikutuksia saamelaisten oikeuksiin sekä tuodaan esiin havaittuja puutteita ja kehittämistarpeita. Tarkastelu perustuu Saamelaiskäräjien toimintaan, neuvotteluihin, lausuntoihin ja käytännön kokemuksiin kertomusvuodelta.

Saamelaiskäräjät pitää keskeisenä, että perustuslaissa ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvatut saamelaisten oikeudet toteutuvat myös käytännössä. Tämä edellyttää paitsi asianmukaista lainsäädäntöä myös riittäviä ja ennakoitavia resursseja sekä aitoa ja oikea-aikaista vuoropuhelua viranomaisten kanssa. Kertomusvuonna on havaittu, että saamelaiskäräjälain uudistuksesta huolimatta itsehallinnon tosiasialliset edellytykset eivät kaikilta osin ole vielä toteutuneet, erityisesti resurssien riittävyyden ja neuvottelukäytäntöjen osalta.

Kertomuksen tarkoituksena on tukea eduskuntaa sen valtiosääntöisessä tehtävässä seurata perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista sekä arvioida saamelaisten asemaa ja oikeuksien kehitystä Suomessa. Saamelaiskäräjät esittää kertomuksen yhteydessä saamelaiskäräjälain 7 §:n mukaisesti ehdotuksia, joiden tavoitteena on vahvistaa saamelaisten itsehallinnon toimivuutta ja turvata saamelaisten oikeuksien toteutuminen yhdenvertaisesti ja pitkäjänteisesti.

1. Saamelaiskäräjien tehtävät ja resurssien kehittyminen

Ehdotukset eduskunnalle:

Turvataan Saamelaiskäräjille riittävä, pysyvä ja ennakoitava perusrahoitus, joka vastaa lakisääteisten tehtävien laajuutta ja vaativuutta.

Varmistetaan, että saamelaiskäräjälain toimeenpanoon osoitetaan erikseen mitoitettuja lisäresursseja.

Vahvistetaan pysyviä henkilöstö- ja asiantuntijaresursseja neuvottelu-, yhteistoiminta- sekä kansainväliseen ja EU-vaikuttamiseen.

Kehitetään rahoitusrakenteita siten, että Saamelaiskäräjien itsehallinnon tosiasialliset edellytykset eivät perustu epävarmoihin rahoitusratkaisuihin.

Saamelaisilla alkuperäiskansana on perustuslaissa turvattu oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Säännös turvaa saamelaisten aseman alkuperäiskansana siihen liittyvine kansainvälisistä sopimuksista ilmenevine oikeuksineen¹. Kulttuuri ymmärretään säännöksessä laajana käsitteenä. Säännös ei rajoitu ainoastaan kielellisten oikeuksien turvaamiseen ja kehittämiseen, vaan se ulottuu laajemmin turvaamaan saamelaisten kulttuurimuotoa, johon kuuluvat saamelaisten perinteiset elinkeinot, kuten poronhoito, kalastus, metsästys, keräily ja käsityöt (Duodji), myös niiden nykyaikaisissa harjoittamismuodoissa.

Saamelaiskäräjien tehtävät perustuvat saamelaiskäräjälakiin (974/1995, muut. 414/2025). Saamelaiskäräjät on saamelaisten edustuksellinen itsehallintoelin Suomessa. Saamelaiskäräjien keskeisenä tehtävänä on

- päättää saamelaisten omaa kieltä, kulttuuria ja asemaa alkuperäiskansana koskevista asioista sekä
- toteuttaa saamelaisten itsehallintoa.

Näissä asioissa Saamelaiskäräjät käyttää päätösvaltaa siten kuin laissa säädetään, tekee aloitteita ja esityksiä viranomaisille sekä antaa lausuntoja.

Muissa asioissa saamelaiskäräjät edistää saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteutumista. Tällä tarkoitetaan sitä, että saamelaiskäräjillä on oikeus edistää saamelaisten oikeuksien toteutumista myös sellaisissa asioissa, jotka eivät kuulu kansan sisäisiin asioihin. Tämä korostaa saamelaisten oikeutta vuorovaiikutukseen ja saamelaisten näkemysten esiin tuomiseen myös sellaisissa alkuperäiskansaan liittyvissä asioissa, joista saamelaiskäräjät ei voi itse päättää.

Saamelaiskäräjien lakisäätteiset tehtävät konkretisoituvat eri toimialoilla ja hallinnonaloilla. Näistä tehtävistä ja niiden toteuttamisesta kerrotaan tarkemmin tämän kertomuksen sektorikohtaisissa osuuksissa.

Resurssien kehittyminen

Saamelaiskäräjien lakisäätteiset tehtävät ovat viime vuosina laajentuneet ja täsmentyneet. Erityisesti 1.8.2025 voimaan tullut saamelaiskäräjälain uudistus on vahvistanut Saamelaiskäräjien toimivaltaa ja roolia saamelaisia koskevassa päätöksenteossa. Tehtäväkentän laajentumisesta huolimatta resurssien kehitys ei ole ollut vastaavasti ennakoitavaa tai kasvavaa, vaan rahoitus on ollut epävakaata ja sisältänyt myös merkittäviä leikkauksia. Valtion vuoden 2025 talousarviossa Saamelaiskäräjien rahoituksen leikkaus (-202 000 €) kohdistui suoraan lakisäätteisten tehtävien hoitoon. Leikkausten vaikutukset kohdistuivat erityisesti Saamelaiskäräjien toimielinten päätöksentekokykyyn, viranomaisten

¹HE 309/1993 vp, s. 65, HE 248/1994 vp

kanssa käytävään neuvottelu- ja yhteistoimintaan sekä hallintoon, kuten henkilöstön työturvallisuuden ja koulutukseen tukemiseen sekä sijaisjärjestelyihin. Leikkaukset heikensivät Saamelaiskäräjien toimintaedellytyksiä tilanteessa, jossa tehtäväkenttä oli samanaikaisesti laajenemassa.

Uudistettu saamelaiskäräjälaki vahvisti Saamelaiskäräjien asemaa kieltä ja kulttuuria koskevassa itsehallinnossa, täsmensi viranomaisten neuvotteluelvoitteita ja korosti lain 2 §:ssä valtion velvollisuutta turvata riittävät resurssit Saamelaiskäräjien lakisääteisten tehtävien hoitamiseen.

Samanaikaisesti on todettu, että saamelaiskäräjälain toimeenpanon todellisia resurssivaikutuksia ei vielä voida luotettavasti arvioida. Lisämäärärahojen mitoitus on jäänyt epävarmaksi, eikä rahoituskehitys ole toistaiseksi vastannut lain mukaisia velvoitteita turvata itsehallinnon tosiasialliset edellytykset. Tämä muodostaa riskin Saamelaiskäräjien lakisääteisten tehtävien täysimääräiselle toteutumiselle.

Saamelaiskäräjien toiminnan rahoitustaso ei ole Saamelaiskäräjien perustamisen (vuoden 1996) jälkeen vastannut lakisääteisten tehtävien ja niihin liittyvien vastuiden laajuutta, joka on johtanut rakenteelliseen aliresursointiin. Tämä on vuosittain rajoittanut Saamelaiskäräjien mahdollisuuksia hoitaa tehtäviä täysimääräisesti.

Aliresursointi on vaikuttanut lakisääteisten tehtävien lisäksi henkilöresurssien ja toimintavarojen riittävyyteen, hallinnon ja henkilöstön työturvallisuuden kehittämiseen.

Saamelaisten totuus- ja sovintokomission arvioiden mukaan erityisesti viranomaisten ja Saamelaiskäräjien välisen neuvotteluelvoitteen toteutuminen edellyttää, että Saamelaiskäräjillä on käytettävissään riittävät ja pysyvät henkilöstö, asiantuntija ja valmisteluresurssit. Ilman näitä edellytyksiä neuvottelut eivät voi toteutua aidosti, oikea aikaisesti ja tasavertaisina suhteessa valtionhallinnon laajaan valmistelukapasiteettiin².

Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan saamelaiskäräjälain 2 § korostaa valtion velvollisuutta turvata Saamelaiskäräjille riittävät ja vakaat resurssit, jotta itsehallinto toimii tosiasiallisesti myös käytännössä. Käytännön toiminnassa resurssivaje näkyy mm. seuraavasti:

- asioita ei ehditä valmistella ajoissa,
- neuvotteluihin ei pystytä valmistautumaan riittävällä asiantuntemuksella,
- painopiste on lausunnoissa ja korjaavissa kannanotoissa, ei ennakoivassa vaikuttamisessa,
- päätöksenteko kaventuu pakollisiin minimeihin.

² Valtioneuvoston julkaisuja 2025:100, s. 11–12

Valtion talousarviossa oikeusministeriön pääluokassa³ on varattu vuodelle 2026 4 895 000 euroa saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon ylläpitämisestä aiheutuviin menoihin. Määräraha sisältää useita korvamerkittyjä eriä, minkä vuoksi Saamelaiskäräjien käytettävissä oleva yleisavustus on kokonaismäärärahaa selvästi pienempi. Valtionavustus jakautuu seuraavasti:

Kultt.itsehallinnon ylläpitäminen (yhteensä)	4 895 000
josta saamen kielilain 31 § avustus	120 000
josta Sajoksen vuokra-avustus	1 481 000
Saamelaiskäräjien valtionavustus	3 294 000

Saamen kielilain mukaisen avustuksen ja Sajoksen vuokra-avustuksen jälkeen Saamelaiskäräjien varsinaiseksi yleisavustukseksi jää 3 294 000 euroa, josta rahoitetaan Saamelaiskäräjien lakisääteiset tehtävät, hallinto ja itsehallinnon käytännön toteuttaminen.

³momentilla 25.01.50

2. Saamelaiden kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon kehittyminen

Ehdotukset eduskunnalle:

Viranomaisten ja muiden hallintotehtäviä hoitavien kouluttaminen uuden saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisesta yhteistoiminta- ja neuvotteluelvoitteesta.

Saamelaiskäräjien budjettiin liittyvien esitysten huomioiminen ja riittävien resurssien turvaaminen saamelaiden kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon toteuttamiseen ja kehittämiseen.

Saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskeva itsehallinto ja sen kehittämismahdollisuudet ovat riippuvaisia ennen muuta lainsäädännön asettamista raameista sekä taloudellisista resursseista.

Suomessa saamelaisten itsehallinnon sisältö määräytyy perustuslaissa (731/1999) turvattujen saamelaisten perusoikeuksien ja itsehallintoa koskevien säännösten sekä kansainvälisen oikeuden mukaan. Perustuslain 17.3 §:n mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. 121.4 §:n mukaan saamelaisilla on saamelaisten kotiseutualueella kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin lailla säädetään. Saamelaiskäräjälain (974/1995) 1.1 §:n mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on itsemääräämisoikeutensa toteuttamiseksi saamelaisten kotiseutualueella omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto, johon kuuluvia tehtäviä varten saamelaiset valitsevat itsemääräämisoikeuttaan toteuttaen vaa-leilla keskuudestaan Saamelaiskäräjät.

Vuoden 1995 saamelaiskäräjälaki on peräisin ajalta, jolloin kansainvälisen alkuperäiskansaoikeuden kehitys oli vielä alkuvaiheessa. Esimerkiksi vapaan tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen periaatteen (FPIC)¹ asema kansainvälisessä oikeudessa on vakiintunut vasta vuoden 1995 saamelaiskäräjälain voimaantulon jälkeen, eikä periaate siten näkynyt vahvasti laissa. Vuoden 1995 saamelaiskäräjälain voimassaolon aikaa leimasi staattisuus, mikä on näkynyt erityisesti Saamelaiskäräjien oikeudellisen aseman muuttumattomuutena ja kehittymättömyytenä laissa. Itsehallinnolle oli alun perin tarkoitus luoda ajan saatossa sisältöä saamelaiskäräjälain säännöksiä kehittämällä ja sitä kautta oli määrä vahvistaa Saamelaiskäräjien asemaa itsehallinnon keskeisenä toimijana ja toteuttajana. Saamelaiskäräjälakiin ei kuitenkaan ennen vuotta 2025 ollut tehty ainuttakaan itsehallinnon kehittämistä edistävää muutosta ja näin ollen tilanne oli pysynyt vuosikymmeniä pysähdyksissä².

Saamelaiskäräjälain uudistus

Kertomusvuosi oli saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon kehittymisen näkökulmasta merkittävä. Eduskunta hyväksyi 19.6.2025 lain saamelaiskäräjistä annetun lain muuttamisesta (414/2025) ja muutos tuli voimaan 1.8.2025³. Uusi saamelaiskäräjälaki on saamelaisten ja Suomen valtion pitkän työn tulos ja merkittävä edistysaskel saamelaisten oikeuksien sekä saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon kehittymisen kannalta. Lain uudistamisen tavoitteena on suojella ja edistää saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteutumista sekä parantaa saamelaisten kieltään ja kulttuuriaan koskevan itsehallinnon ja saamelaiskäräjien toimintaedellytyksiä. 3 Ensimmäistä kertaa vuoden 1995 jälkeen lakiin tehtiin muutoksia, jotka vievät saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskevaa itsehallintoa sekä saamelaisten itsemääräämisoikeutta eteenpäin.

Itsemääräämisoikeus vaaliluetteloon liittyvissä asioissa vahvistui

Uusi laki korjaa YK:n ihmisoikeuskomitean ja rotusyrjintäkomitean esille nostamat saamelaisten kansalais- ja poliittisten oikeuksien loukkaukset Saamelaiskäräjien vaaliluetteloon hyväksymistä koskevista asioista. YK:n ihmisoikeuskomitean ja YK:n rotusyrjinnän poistamista käsittelevän komitean antamissa ratkaisuisa ja kansainvälisen oikeuden viimeaikaisessa kehityksessä yleisemminkin korostetaan voimakkaasti saamelaisten oikeutta itse määrittellä ryhmään kuulumisen ja tarvetta varmistaa, että saamelaiskäräjälain 3 § on sopusoinnussa kansainvälisen oikeuden kanssa. Myös Suomelle annetuissa kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valvontaelinten ratkaisuisa, päätelmissä ja suosituksissa on korostettu sitä, että kun sopimusvaltio määrittelee, kenellä on äänioikeus saamelaiskäräjien vaaleissa, tulee saamelaisten itsemääräämisoikeus ottaa asiassa huomioon.

Vaaliluetteloön merkitsemisen kriteerit, eli oikeus määrätä omasta jäsenyydestään on saamelaisten itsemääräämisoikeuden ytimeen kuuluva asia. Uudessa laissa saamelaisten oikeutta alkuperäiskansana itse määrittää ryhmänsä jäsenet eli ryhmäidentifikaatiota on vahvistettu uudistamalla vaaliluetteloön merkitsemisen objektiivisia kriteerejä.

Uuden lain 3 § koskee vaaliluetteloön ottamisen ehtoja, eikä sitä ole tarkoitettu saamelaisen määritelmäksi, toisin kuin vanhassa laissa. Objektivisten kriteerien kielikriteeri laajeni koskemaan henkilöä, jonka joku vanhemmista, isovanhemmista tai isoisovanhemmista (neljäs polvi) on oppinut saamen kielen ensimmäisenä kielenään. Tulkintaongelmia erityisesti aiheuttanut ns. lappalaiskriteeri poistettiin laista. Nämä muutokset paransivat saamelaisten itsemääräämisoikeutta vaaliluetteloön liittyvissä asioissa verrattuna vanhan lain aikaiseen tilanteeseen.

Vaalilautakunta on ryhtynyt kokoamaan Saamelaiskäräjien vaaliluetteloita uudelleen uudistettujen 3 §:ssä säädettyjen vaaliluetteloön ottamista koskevien kriteerien pohjalta ja seuraavat Saamelaiskäräjien vaalit päästään käymään tilanteessa, jossa saamelaisten itsemääräämisoikeus toteutuu aiempaa paremmin.

Uusi laki parantaa myös Saamelaiskäräjien vaaleihin liittyviä aikatauluja ja vaalimenettelyjä, millä on positiivisia vaikutuksia saamelaiselle demokratialle.

Yleinen toimivalta vahvistui

Saamelaiskäräjien tehtävänä on uuden lain 5 §:n mukaan päättää saamelaisten omaa kieltä, kulttuuria ja asemaa alkuperäiskansana koskevista asioista ja hoitaa näihin liittyviä tehtäviä sekä muissa asioissa edistää saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteutumista. Tämä on merkittävä edistysaskel verrattuna aieman lain muotoiluun, jonka mukaan Saamelaiskäräjien tehtävänä oli ainoastaan

hoitaa saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria sekä heidän asemaansa alkuperäiskansana koskevat asiat. Saamelaiskäräjien oman päätöksenteon korostaminen selkiyttää Saamelaiskäräjien yleistä toimivaltaa saamelaisten kieltä, kulttuuria ja asemaa alkuperäiskansana koskevissa asioissa. Edistämistehtävää koskeva maininta laissa puolestaan korostaa saamelaisten oikeutta vuorovai-
kutukseen ja saamelaisten näkemysten esiin tuomiseen myös sellaisissa alkuperäiskansaan liittyvissä asioissa, joista Saamelaiskäräjät ei voi itse päättää.

Saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteuttamiseksi Saamelaiskäräjät osallistuu neuvottelu- ja yhteistoimintavelvoitteen mukaisesti 9 §:ssä tarkoitettujen asioiden valmisteluun ja päätöksentekoon (5.2 §). Saamelaiskäräjälain mukainen neuvottelu ja yhteistoiminta viranomaisten kanssa on keskeinen osa Saamelaiskäräjien tehtävää, sillä itsemääräämisoikeus toteutuu muissa kuin sisäisissä asioissa erityisesti juuri neuvottelujen kautta.

Saamen kielen ja kulttuurin ylläpitämisen ja kehittämisen turvaamiseksi Saamelaiskäräjät toimii saamelaisopetuksen ja -koulutuksen asiantuntijana ja edistää niiden kehittämistä kokonaisuutena (5.3 §). Saamelaisopetuksella ja -koulutuksella viitataan saamenkieliseen opetukseen ja saamen kielen opetukseen laajasti, aina varhaiskasvatuksesta korkea-asteen koulutukseen ja täydennyskoulutukseen asti. Muutos tuo aiempaa paremmin esiin Saamelaiskäräjien roolin opetuksesta vastaavien viranomaisten, oppilaitosten ja muiden toimijoiden keskeisenä yhteistyökumppanina saamelaisopetuksen ja -koulutuksen kehittämisessä valtakunnallisesti.

Yhteistoiminta- ja neuvotteluelvoite painottaa viranomaisten ja Saamelaiskäräjien yhteistyötä

Uusi 9 §:n mukainen yhteistoiminta- ja neuvotteluelvoite on lain keskeisimpiä saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon edistysaskelia. 9 §:n mukaista neuvotteluelvollisuutta

kehitettiin viranomaisten ja Saamelaiskäräjien yhteistyötä painottavammaksi sekä kansainvälisessä alkuperäiskansaoikeudessa kehittyneen vapaan ja tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen periaatteen mukaiseksi. Velvoite korostaa saamelaisten ja viranomaisten välistä aitoa keskusteluyhteyttä ja luo yhteistyölle aiempaa vahvempia rakenteita. Velvoite painottaa saamelaisten ja viranomaisten kumppanuutta saamelaisiin vaikuttavien asioiden valmistelussa.

Saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteuttamiseksi Saamelaiskäräjät osallistuu saamelaiskäräjälain 9 §:ssä tarkoitettujen asioiden valmisteluun ja päätöksentekoon. Näiden tehtäviensä hoitamiseksi Saamelaiskäräjien on välttämättä osallistua viranomaisten työhön erityisesti saamelaisia koskettavien hank-

keiden ja toimenpiteiden yhteydessä. Yhteistoiminta käynnistyy näin ollen jo ennen varsinaisia virallisia neuvotteluja. Saamelaiskäräjälain mukainen yhteistoiminta- ja neuvotteluelvoite on tavanomaista lausunto- ja kuulemismenettelyä pidemmälle menevä muoto osallistua ja vaikuttaa viranomaisten ja julkisia hallintotehtäviä hoitavien tahojen päätöksentekoon. Lakimuutoksen myötä kynns saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisten neuvotteluiden järjestämiseen madaltui ja laajeni osittain valtakunnalliseksi.

Uudistuneen 9 a §:n sanamuodot painottavat viranomaisten velvollisuutta saamelaisten oikeuksien aktiiviseen turvaamiseen. Uudistetun 9 a §:n tarkoituksena on siis ollut painottaa perustuslain 22 §:n ilmaisemaa viranomaisen velvollisuutta aktiivisesti turvata perus- ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Yhteistoiminta- ja neuvotteluelvoitetta toteuttaessaan viranomaiset omalta osaltaan myötävaikuttavat saamelaisten oikeuksien toteutumiseen ja kielteisten vaikutusten vähentämiseen. Saamelaisten oikeuksien turvaamisvelvoitteen noudattaminen edellyttää, että viranomainen on tietoinen saamelaisten oikeuksista ja huomioi niitä omassa toiminnassaan. Riittävät tiedot ovat edellytys myös sille, että käytettävissä olevista vaihtoehdoista voidaan valita sellainen, joka aiheuttaa mahdollisimman vähän haittaa saamelaisten oikeuksien toteutumiselle. Viranomaisilla tulisi siis olla yleinen ymmärrys saamelaisten oikeuksista. Kulloinkin käsiteltävänä olevasta asiasta on oltava riittävän kattavat tiedot, jotta voidaan arvioida, millä tavalla esimerkiksi käsillä oleva asia voi vaikuttaa saamelaisten oikeuksiin.

Saamelaiskäräjät huomauttaa, että Timosen toimikunnan mietintöön sisältyi 9 a §:n osalta myös saamelaiskulttuurin heikentämiskieltoa sekä saamelaisten kulttuurille aiheutuvien vaikutusten arviointia koskevia säännöksiä. Voimaan tulleen lain 9 a §:n muotoilusta niitä koskevat kohdat jäivät kuitenkin pois. Momenttien poistoa perusteltiin tarpeella keventää pykälää sekä sillä, että perustuslain ja kansainvälisten ihmisoikeussopimusten veloitteet sitovat viranomaisia 9 a §:n sisällöstä riippumatta. Saamelaiskäräjät pitää momenttien poistoa heikennyksenä pykälään, mutta korostaa kuitenkin, että esimerkiksi kumulatiivisten vaikutusten arviointi sisältyy jo nykyisellään saamelaisten perustuslaillista asemaa koskeviin säännöksiin, mikäli tällaisella arvioinnilla on vaikutusta saamelaisten oikeuksiin⁴.

Saamelaiskäräjien vuoden 2025 päätavoite saamelaiskäräjälakiesityksen voimaansaattamisesta hallituksen esityksen muodossa toteutui kertomusvuoden aikana.

Kieltä ja kulttuuria koskeva itsehallinto edellyttää riittäviä resursseja

Saamelaiden kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon toteutuminen ja kehittyminen edellyttävät riittäviä resursseja, kuten taloudellisia voimavaroja sekä riittävää määrää osaavaa henkilöstöä. Vaikka perustuslaki turvaakin saamelaisille kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon, sen todellisen laajuuden määrittävät kuitenkin käytännössä valtion sääntely ja rahoituspohja.

Uuden saamelaiskäräjälain 2 §:n mukaan valtion talousarviossa on varattava riittävä määräraha laissa tarkoitettujen tehtävien hoitamiseen. Uuden saamelaiskäräjälain mukaisia uusia tehtäviä varten Saamelaiskäräjät on saanut määrärahan kolmen esittelijätasoisien viran perustamiseen, mikä on välttämätöntä, jotta uudenlaisista ja laajentuneista velvoitteista suoriudutaan.

Saamelaiskäräjät kuitenkin huomauttaa, että vuonna 2024 Saamelaiskäräjien rahoitusta leikattiin 202 000 euroa, mikä johti tarpeeseen sopeuttaa Saamelaiskäräjien toimintaa. Leikkauksella oli ja on edelleen negatiivisia vaikutuksia saamelaiden kieltä ja kulttuuria koskevaan itsehallintoon etenkin, kun rahoitusleikkaus jäi pysyväksi.

3. Saamelaisten perus- ja ihmisoikeuksien ja saamelaisia koskevan erityislainsäädännön kehittyminen

Ehdotukset eduskunnalle:

Saamelaisten perustuslaillisten oikeuksien huomioiminen saamelaisten kotiseutualueen maankäyttöön liittyvässä päätöksenteossa ja maankäyttöhankkeiden luvituksessa.

Rahoituksen osoittaminen saamelaisten kulttuurin kehittämiseksi.

Saamelaiselinkeinorahaston perustaminen.

Viranomaisten ja muiden hallintotehtäviä hoitavien kouluttaminen uuden saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisesta yhteistoiminta- ja neuvotteluelveloitteesta.

Menetelmän kehittäminen saamelaisten kulttuurille aiheutuvien kumulatiivisten vaikutusten arvioimiseksi lainsäädäntöhankkeissa.

Aikuiskoulutustuen korvaavan järjestelmän luominen.

Saamen kielilain uudistaminen.

Oman lain ja hallinnon luominen saamelaiselle poronhoidolle yhteistyössä saamelaisten poronhoitajien ja Saamelaiskäräjien kanssa.

Saamelaisten oikeuksien turvaaminen nykyistä paremmin alueidenkäyttölaisissa ja muussa alueidenkäyttöä koskevassa lainsäädännössä.

Saamelaiset on Euroopan unionin alueen ainoa alkuperäiskansa, jonka oikeudet on turvattu kansainvälisten sopimusten, perustuslain (731/1999) sekä muun kansallisen lainsäädännön velvoitteiden kautta. Keskeistä kaikissa näissä velvoitteissa on alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeuden turvaaminen ja kunnioittaminen. Itsemääräämisoikeudella tarkoitetaan sitä, että alkuperäiskansoilla on oikeus vapaasti päättää poliittisista, yhteiskunnallisista ja taloudellisista asioistaan.

Kansainvälisillä ihmisoikeussopimuksilla asetetaan alkuperäiskansojen oikeuksien suojaamisen vähimmäistaso. Vähimmäistaso tarkoittaa sitä, että kansallista lainsäädäntöä tulee kehittää ja soveltaa niin, että alkuperäiskansojen oikeuksien suoja ei jää vähimmäistason alle. Vaikka lainsäädännössä ei olisi säädetty perus- ja ihmisoikeuksista mitään, velvoittavat perus- ja ihmisoikeussopimukset suoraan viranomaisia⁵.

Kansallisessa lainsäädännössä saamelaisten oikeuden ytimen muodostaa perustuslaki. Sen mukaan saamelaisilla on oikeus ylläpitää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan (17.3 §). Lisäksi perustuslaki turvaa saamelaisille kieltä ja kulttuuria koskevan itsehallinnon kotiseutualueellaan (121.4 §). Perustuslain tarkoituksena on, että saamelaiset saavat itse määrätä asioistaan ja ohjata niiden tulevaa kehitystä. Kaikkien viranomaisten tulee aktiivisesti edistää saamelaisten oikeuksien toteuttamista ja niiden heikentämisen estämistä. Viranomaisilla on myös velvoite edistää yhdenvertaisuutta ja ehkäistä syrjintää.

Keskeisiä saamelaisten oikeuksia koskevia kansainvälisiä yleissopimuksia ja julistuksia ovat mm. kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (KP-sopimus), taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevaa yleissopimus (TSS-sopimus), kaikkinaisen rotusyrjinnän poistamista koskeva kansainvälinen yleissopimus (CERD), Euroopan ihmisoikeussopimus, Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva yleissopimus sekä julistus alkuperäiskansojen oikeuksista⁶.

Saamelaisten oikeus kieleen ja kulttuuriin ei ole vain staattinen nykytila, vaan se sisältää myös oikeuden kehittää omaa kieltä ja kulttuuria.

Saamelaisilla on näin perustuslain turvaamaa oikeus kulttuurinsa niin tänään kuin tulevaisuudessakin. Saamelaisten kulttuuri pitää sisällään muun muassa elävät saamen kielet, kulttuuriperinnön, kulttuuri-ilmaukset, taiteen, perinteisen tiedon sekä perinteiset elinkeinot. Kuten kaikki kulttuurit, myös saamelaisten kulttuuri muuttuu ja kehittyy ajan saatossa, joten saamelaisten kulttuurin käsitettä on mahdotonta määritellä tyhjentävästi.

Saamelaisten perusoikeuksien toteutumisessa puutteita

Vaikka oikeus oman kielen ja kulttuurin ylläpitämiseen ja kehittämiseen on tur-

vattu saamelaisille perustuslain tasolla, vaikuttaa oikeuden tosiasialliseen toteutumiseen monet saamelaisista itsestään riippumattomat seikat, kuten kilpailevat maankäytön intressit ja rahoituksen sekä saamenkielentaitoisen henkilöstön ja sitä kautta saamenkielisten palvelujen puute. Esimerkiksi saamelaisten perinteisten elinkeinojen ylläpitäminen edellyttää, että niiden tarpeet ja harjoittamisen edellytykset turvataan kotiseutualueen maankäytöstä päätettäessä. Näin ei usein tapahdu ja saamelaisten perinteiset elinkeinot jäävät niiden kanssa kilpailevien maankäyttöintressien jalkoihin.

Saamelaisten kulttuurin kehittämiseksi ei ole resursseja

Saamelaisten perustuslaissa turvattu oikeus oman kulttuurin kehittämiseen toteutuu tällä hetkellä heikosti, sillä kehittämiseen ei ole turvattu rahoitusta.

Saamelaisten perinteisten elinkeinojen kehittämisen ja niihin liittyvien innovaatioiden esteenä on tällä hetkellä taloudellisten resurssien puuttuminen. Olemassa olevat rahoituskanavat, kuten aluekehittämisrahoitukset AKKE, EAKR, ESR+ ja JTF eivät palvele saamelaisen yhteiskunnan sisältä nousevia kehittämistarpeita.

Saamelaisten perinteisten elinkeinojen tai saamelaisten kulttuurin kehittämiseen ja innovointiin rahoitusta hakevat kilpailevat rahoituksesta kaikkien muiden hakijoiden kanssa. Rahoituksen saamisen epätodennäköisyys karsii saamelaisia hakijoita. Lisäksi on huomioitava, että nykyisissä rahoitusmekanismeissa asetetaan painopistealueet, joita ei valmistella saamelaisesta perspektiivistä, jolloin saamelaisille ajankohtaiset kehittämishankkeet eivät istu asetettuihin raameihin, eivätkä näin saa rahoitusta.

Nämä haasteet huomioon ottaen olisi niin saamelaisten kulttuurin kuin koko pohjoisimman Suomen elinvoimaisuuden näkökulmasta tarpeen luoda rahoituslähde, joka olisi kohdennettu saamelaisille. Saamelaiskäräjät on esittänyt työ- ja elinkeinoministeriölle sekä maa- ja metsätalousministeriölle saamelaiselinkeino-rahaston perustamista saamelaisten perinteisten elinkeinojen ja saamelaiskulttuurin innovaatiota ja kehittämistä varten. Esitys on tähän mennessä edennyt siten, että Pohjoisen Suomen ohjelmaan⁷ on kirjattu toimenpiteeksi Saamelaiskäräjien hallinnoiman saamelaisen elinkeinorahaston perustaminen. Saamelaiskäräjät toivoo, että saamelaisen elinkeinorahaston perustaminen etenee nopealla aikataululla, jotta saamelaista yrittäjyyttä, innovaatioita ja pohjoisimman Suomen elinvoimaa päästään pikaisesti kehittämään.

Kansallisen lainsäädännön kehittyminen

Tässä luvussa käsitellään saamelaisten kannalta merkittävimpiä lainsäädäntöuudistuksia kertomusvuodelta sekä arvioidaan niiden vaikutuksia saamelaisten oikeuksien näkökulmasta. Kertomusvuoden merkittävin lainsäädän-

töön liittyvä uudistus saamelaisten näkökulmasta oli uusi saamelaiskärjälaki (414/2025), joka tuli voimaan elokuun alussa. Uuden lain myötä saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskeva itsehallinto sekä saamelaisten itsemääräämisoikeus toteutuvat aiempaa paremmin. Uudistetun saamelaiskärjälain vaikutuksia saamelaisten oikeuksiin on käsitelty tarkemmin luvussa 2.

Laki aikuiskoulutus-etuuksista annetun lain kumoamisesta (274/2024)

Aikuiskoulutustuen myöntäminen päättyi 31.1. 2025. Aikuiskoulutustuki on ollut kriittisen tärkeä mekanismi saamenkielisen työvoiman, kielen elvytyksen ja saamenkielisten palvelujen turvaamiseksi saamelaisten kotiseutualueella.

Tuen lakkauttaminen vaikuttaa negatiivisesti koko saamelaiseen yhteiskuntaan, saamenkielisiin palveluihin sekä saamelaisten oikeuteen omaan kieleen ja kulttuuriin. Tuen lakkauttaminen heikentää merkittävästi mahdollisuuksia saamenkielten opiskeluun, saamenkielisen työvoiman saatavuutta sekä saamenkielisten palveluiden toteutumista. Saamelaiskärjät on nostanut lausunnoissaan esille kelpoisen henkilökunnan puutteen mm. saamenkielisessä varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa ja erityisopetuksessa sekä oppimisen tuen henkilökunnan osalta. Myös yhdenvertaisuusvaltuutetulle saapuneista yhteydenotoista on käynyt ilmi saamenkielentaitoisten ammattilaisten puute⁸. Valtuutetun mukaan ongelman ratkaisemiseksi on panostettava sekä kielen koulutukseen että eri alojen osaajien kouluttamiseen saamelaisten kotiseutualueella. Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen on vastoin tätä yhdenvertaisuusvaltuutetun esittämää tavoitetta. Tuen lakkauttaminen ilman korvaavaa järjestelmää heikentää saamelaisten perustuslaillisia oikeuksia asettaen saamelaiset eriarvoiseen asemaan suhteessa muuhun väestöön. Aikuiskoulutustuelle tulee luoda korvaava järjestelmä, jonka turvin saamen kieltä pystyy aikuisiällä opiskelemaan.

Saamelaiskärjät huomauttaa, että hallituksen esityksessä eduskunnalle aikuiskoulutustuen, ammattitutkintostipendin ja vuorotteluvapaan lakkauttamista koskevaksi lainsäädännöksi (HE 8/2024) ei arvioitu tuen lakkauttamisen vaikutuksia saamelaisille, mitä voidaan pitää merkittävänä puutteena lainvalmistelussa asiassa, jonka vaikutukset saamelaisten oikeuksiin ovat suoria ja merkittäviä.

Laki Opetushallituksesta

Laki Opetushallituksesta astui voimaan 1.1.2026 ja se korvasi aiemman voimassa olleen lain Kotimaisten kielten kesuksesta. Lakimuutoksen myötä Kotimaisten kielten keskus (Kotus) yhdistyi Opetushallitukseen (OPH) vuoden 2026 alussa. Tämän muutoksen myötä Kotimaisten kielten kesuksesta tuli OPH:n osasto. Lakimuutoksen yhteydessä Kotuksen rooli saamen kielten osalta muo-

toiltiin uudelleen ja sen tehtäväksi tuli seurata saamen kielten, viittomakielten, romanikielen ja karjalan kielen käyttöä ja elvytystoimia. Aiemmin tehtäväksi oli määritelty koordinoita saamen kielten, viittomakielten ja romanikielen kielenhuoltoa. Lisäksi aiemmin toiminut saamen kielen lautakunta nimettiin lain muutoksen myötä saamen kielten lautakunnaksi. Lautakunnan tehtäviin ei tullut muutoksia.

Oletettavasti lailla ei ole olennaisia vaikutuksia saamelaisiin, sillä uudessa laissa saamen kielten lautakunnalle määritellyt tehtävät pysyvät samana kuin aiemmassa laissa. Laajempi periaatteellinen kysymys on kuitenkin saamen kielten lautakunnan ja uuden saamelaiskäräjälain myötä Saamelaiskäräjien saamen kielineuvoston välinen suhde. Saamen kielten lautakunta toimii osana valtion hallintoa ja toisaalta uudistetussa saamelaiskäräjälaisissa todetaan, että Saamelaiskäräjien tehtävänä on päättää saamelaisten omaa kieltä, kulttuuria ja asemaa alkuperäiskansana koskevista asioista ja hoitaa näihin liittyviä tehtäviä.

Saamen kielilaki (1086/2003)

Kertomusvuonna saamen kielilakiin tehtiin neljä teknistä tai organisaatioihin liittyvää muutosta, joilla ei ollut merkittävää vaikutusta saamelaisten kielellisiin oikeuksiin. Saamen kielilain soveltamisalaan lisättiin vuoden 2025 aikana Oikeuspalveluvirasto, työvoimaviranomaiset sekä elinvoimakeskukset, joiden toimialueeseen kunnat kokonaan tai osittain kuuluvat, ja niiden yhteydessä toimivat toimielimet sekä Lupa- ja valvontavirasto.

Huomioitavaa saamen kielilakia koskevien muutoksien osalta on se, että Saamelaiskäräjien kuuleminen suoraan saamelaisia koskevan lainsäädännön muutoksista on ollut hyvin vaihtelevaa. Osasta muutoksista on käyty saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaiset neuvottelut, osaan on pyydetty lausunto ja osa lakimuutoksista on viety läpi kokonaan ilman Saamelaiskäräjien osallistamista. Jatkossa on syytä kiinnittää huomioita Saamelaiskäräjien osallistamiseen lainvalmistelutyössä saamelaiskäräjälain 5 §:n ja 9 §:n edellyttämällä tavalla.

Kertomusvuonna tuli voimaan tai valmisteltiin lainsäädäntöä, jolla on vaikutusta saamelaisten kielellisiin oikeuksiin. Joihinkin lakiesityksiin ei ollut sisällytetty lainkaan suoraa viittaussäännöstä saamen kielilakiin, vaan todettu, että asiassa sovelletaan hallinnon yleislakeja ilman, että siitä tarvitsee säätää erikseen. Koska aikaisemminkin on esiintynyt epäselvyyttä, missä laajuudessa esimerkiksi digitaaliset palvelut tulisi olla saamen kielillä, on todennäköistä, että sama epäselvyys siirtyy, jos saamen kielilain noudattamisen velvoitteesta ei ole selkeästi säädetty laissa tai vähintään yksityiskohtaisesti avattu velvoitteen sisältöä lain perusteluissa.

Saamelaiskäräjät on useana vuonna jo esittänyt, että saamen kielilain uudistamistarpeita tulisi tarkastella ja oikeusministeriössä on valmisteilla arviointimistio saamen kielilain asiasta.

Poronhoitolain eräiden säännösten muuttaminen

Vuoden 2025 aikana maa- ja metsätalousministeriössä on ollut meneillään porolaidunten hoidon ja käytön suunnittelua sekä eloporojen enimmäismäärän kontrollointia koskeva lainsäädäntöhanke.

Hallituksen esityksen mukaan paliskunnille säädettäisiin velvollisuus laatia porolaidunten hoito- ja käyttösuunnitelmat kymmenen vuoden välein. Lisäksi esitetään täsmennettäväksi porojen määrän vähentämistä koskevia periaatteita sekä muutoksia, joilla estettäisiin vähentämisvelvollisuuden laiminlyönnistä hyötyminen. Poronhoitolakiin esitetään myös muutoksia, joiden tavoitteena on sujuvoittaa hallintoa, huomioida viestintävälineiden kehitys sekä vahvistaa päätoimisten poronhoitajien asemaa⁹.

Hallituksen esityksessä otetaan edellä mainittujen asiakokonaisuuksien osalta askeleita oikeaan suuntaan, mutta lain osittaisessa uudistuksessa ei pystytty riittävällä tavalla turvaamaan saamelaisten oikeuksia, eikä edistämään saamelaisen poronhoidon harjoittamisedellytyksiä. 36 vuotta vanha poronhoitolaki olisi kaivannut kokonaisvaltaista uudistamista siten, että valmistelussa olisi huomioitu kattavammin muun muassa elinkeinoa keskeisesti uhkaavan ilmastonmuutoksen ja kilpailevan maankäytön vaikutukset poronhoidolle sekä alkuperäiskansoikeuksien kehittyminen viimeisten vuosikymmenten aikana.

Poronhoitoa koskevat lainsäädännölliset puitteet ovat erittäin merkittäviä saamelaisen poronhoidon ja koko saamelaisten kulttuurin tulevaisuuden kannalta. Vaikka saamelainen poronhoito on monella tapaa saamelaisten toimeentulon, kulttuurin ja yhteiskunnan kivijalka, on sen oikeudellinen asema Suomen lainsäädännössä heikko. Saamelaiseen poronhoitoon liittyvää tapaoikeutta ja saamelaisen poronhoidon säilymisen kannalta olennaisia toimia on erittäin vaikeaa yhteensovittaa suomalaisiin raameihin rakennettuun poronhoitolakiin. Suomalaisen poronhoitolainsäädännön ongelmakohtia saamelaisen poronhoidon ja siidajärjestelmän näkökulmasta on selvitetty saamelaisten totuus- ja sovintokomission erilliselvityksessä¹⁰.

Haasteet juontavat juurensa siitä, että saamelainen poronhoito on jäänyt alisteiseen asemaan poronhoidon hallinnossa, mikä näkyy konkreettisesti juuri lainsäädännössä ja päätäntä- ja toimeenpanovallassa. Tilannetta kuvastaa se, että Saamelaispaliskunnat ry:n jäsenpaliskunnat erosivat symbolisesti Paliskuntain yhdistyksen toiminnasta vuonna 2023, kun saamelaisen poronhoitokulttuurin koettiin jääneen alisteiseen asemaan suomalaisessa poroelinkeinossa¹¹. Poronhoitoa koskevassa lainsäädännössä eivät näy saamelaisten tarpeet, kulttuuri eikä tapaoikeus.

Edellä mainitut haasteet huomioon ottaen, saamelaisille perustuslaissa turvattujen oikeuksien, saamelaisen poronhoidon harjoittamisedellytysten turvaamiseksi sekä saamelaisten poronhoitoon liittyvän perinteisen tiedon suojelemiseksi on tarpeen säätää oma laki ja luoda oma hallinto yhteistyössä saamelaisten poronhoitajien ja Saamelaiskäräjien kanssa. Myös poromerkkien myöntämistä koskevat säännökset tulee muuttaa saamelaisaluetta koskevien merkkien osalta siten, että saamelaisten itsemääräämisoikeus toteutuu. Näin on esittänyt myös saamelaisten totuus- ja sovintokomissio hiljattain julkaistussa loppuraportissaan¹².

Alueidenkäyttölain uudistus

Vuoden 2025 aikana ympäristöministeriössä on ollut meneillään hanke alueidenkäyttölain (entinen maankäyttö- ja rakennuslaki) uudistamiseksi pääministeri Orpon hallitusohjelman tavoitteiden toteuttamiseksi. Uusi alueidenkäyttölaki muodostuu valtakunnallisia alueidenkäyttötavoitteita, kaavoitusta ja merialue-suunnittelua koskevista säännöksistä. Tavoitteena on ollut, että alueidenkäyttöä koskevia säännöksiä uudistettaessa otetaan huomioon alueidenkäytön suunnittelun tulevaisuuden haasteista, muuttuvasta toimintaympäristöstä sekä aluehallinnon rakenteiden muutoksista aiheutuvat kehittämistarpeet. Lisäksi uudistuksen tavoitteena on selkeyttää ja sujuvoittaa alueidenkäyttöä koskevia säännöksiä ja tehdä niihin tarvittavat lakitekniset ja kielelliset korjaukset.

Alueidenkäyttölain uudistus on saamelaisten näkökulmasta merkittävä hanke, joka kytkeytyy tiiviisti saamelaisten oikeuksien, saamelaisten kulttuurin ja muun maankäytön yhteensovittamiseen saamelaiskotiseutualueella. Saamelaiskäräjien esitykset saamelaisten oikeuksien huomioimiseksi on kuitenkin sivuutettu lain valmistelussa, eikä laki sisällä esitetystä muodossaan lainkaan säännöksiä saamelaiskulttuurin ylläpitämisestä ja kehittämisestä, saamelaisten kulttuurille aiheutuvien vaikutusten arvioimisesta, eikä saamelaiskulttuurin heikentämiskiellosta. Luonnos uudeksi alueidenkäyttölaiksi ei turvaa saamelaisille perustuslaissa ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa turvattuja oikeuksia.

Saamelaiskäräjillä ja ympäristöministeriöllä oli vuonna 2021 käytyjen saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisten neuvottelujen päätteeksi yhteisymmärrys saamelaisia koskevista pykälistä alueidenkäyttölakiin. Pykälät olisivat paitsi turvanneet, myös edistäneet saamelaisille alkuperäiskansana kuuluvia oikeuksia. Hallituksen esitystä ei pääministeri Marinin hallituskaudella kuitenkaan ehditty viedä eduskuntaan ja työtä jatkettiin pääministeri Orpon hallituskaudella, jolloin nimettiin uusi alueidenkäyttölain muutosta valmisteleva työryhmä.

Saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaiset neuvottelut aloitettiin jälleen vuonna 2024. Neuvotteluissa käsiteltiin vaihtoehtoisia kirjauksia saamelaisten perustuslaillisten oikeuksien edistämiseksi laissa. Neuvotteluissa ei saavutettu yhteisymmär-

rystä ja ympäristöministeriö totesi, että saamelaisia koskevia kirjauksia käsiteltäisiin lakia valmisteleivassa työryhmässä. Työryhmän 15. kokouksessa ympäristöministeriö ilmoitti, että lakiin ei kirjata erikseen saamelaisia koskevia pykäläitä. Saamelaiskäräjälain kirjaukset olivat ministeriön mukaan riittävät saamelaisten oikeuksien turvaamiseksi. Aihetta ei ministeriön ilmoituksen jälkeen varsinaisesti käsitelty työryhmässä, eikä työryhmä tehnyt asiasta päätöstä. Saamelaiskäräjien edustaja toimitti työryhmän sihteerille asian käsittelyä varten Saamelaiskäräjien laatiman luonnoksen saamelaisia koskeviksi kirjauksiksi ja jätti 15. kokouksen muistioon eriävän mielipiteen ministeriön menettelystä.

Tavoitteena on, että hallitus voi antaa lakiesityksen eduskunnalle kevätistunto-kaudella 2026. Saamelaiskäräjät toivoo, että saamelaisten oikeuksia voitaisiin vielä vahvistaa alueidenkäyttölaissa.

Valtioneuvoston asetus kaivostoiminnasta (1123/2025)

Kertomusvuoden aikana valmisteltiin valtioneuvoston asetusta kaivostoiminnasta (1123/2025) ja asiasta käytiin saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaiset neuvottelut. Asetuksen tekstiin saatiin merkittäviä parannuksia verrattuna vanhaan kaivosasetukseen (391/2012), jossa saamelaisia ei ollut mainittu. Erityisen merkittäviä ovat malminetsintä-, kullanhuuhdonta- ja kaivoslupien hakijoilta edellytettävät selvitykset hakemusten mukaisen toiminnan vaikutuksista alueen saamelaisten kulttuuriin. Uuden asetuksen mukaan kaivosviranomaisen on lupaehdoissa määrättävä riittävästä toimenpiteistä, joilla alueen saamelaisten kulttuurin harjoittamisedellytyksille aiheutuvia haitallisia vaikutuksia on tarkoitus estää ja vähentää mahdollisimman tehokkaasti. Kaivosviranomaisen on niin ikään perusteltava luparatkaisunsa erityisesti niiden seikkojen osalta, joista yhteistyömenettelyn osapuolet eivät ole olleet yksimielisiä.

Uusi kaivosasetus tuli voimaan 1.1.2026, joten uudistuksen vaikutuksia pystytään arvioimaan vasta seuraavan kertomuksen yhteydessä.

4. Kansainvälinen toiminta

Ehdotukset eduskunnalle:

Luodaan pysyvät rakenteet saamelaisten osallistumiselle EU:ssa ja Suomen EU-kannanmuodostuksessa.

Varmistetaan Saamelaiskäräjien kansainvälisen toiminnan riittävä ja pysyvä rahoitus.

Kansainvälinen toiminta on keskeinen osa saamelaisten oikeuksien toteutumisesta, sillä merkittävä osa saamelaisten asemaan vaikuttavista normeista ja politiikkalinjauksista muodostuu Euroopan unionissa ja YK-järjestelmässä. Saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteutuminen edellyttää mahdollisuutta osallistua itseään koskevaan päätöksentekoon myös kansainvälisellä tasolla omien edustuselintensä kautta.

Saamelaiskäräjälain 6 §:n mukaan Saamelaiskäräjien tehtävänä on edustaa saamelaisia kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä sekä hoitaa saamelaisten kieltä, kulttuuria ja asemaa koskevia asioita. Kansainvälinen toiminta ei siten ole vain täydentävää toimintaa, vaan keskeinen osa Saamelaiskäräjien lakisääteistä tehtävää. Tämä korostaa erityisesti sitä, että saamelaisten oikeuksien toteutuminen edellyttää vaikuttamista myös kansainvälisillä areenoilla, kuten Euroopan unionissa ja YK-järjestelmässä, joissa keskeisiä saamelaisiin vaikuttavia normeja ja politiikkalinjauksia muodostetaan.

Vuonna 2025 Saamelaiskäräjät jatkoivat aktiivista vaikuttamistyötä kansainvälisissä prosesseissa. Toiminta kohdistui erityisesti EU-vaikuttamiseen, alkuperäiskansojen osallistumisoikeuksien vahvistamiseen sekä rajat ylittävään yhteistyöhön. Kehitys osoittaa, että kansainvälinen toimintaympäristö tarjoaa kasvavia mahdollisuuksia vaikuttamiseen, mutta samalla keskeiset rakenteelliset esteet ovat edelleen olemassa, erityisesti osallistumisoikeuksien puutteellinen institutionaalinen toteutuminen.

Kansainvälinen ihmisoikeuspolitiikka

Vuonna 2025 kansainvälisessä ihmisoikeuspolitiikassa jatkui merkittävä kehitys alkuperäiskansojen osallistumisoikeuksien vahvistamiseksi YK-järjestelmässä. YK:n ihmisoikeusneuvoston yhteydessä etenevä ns. Enhanced Participation -prosessi on keskeinen väline tämän tavoitteen edistämiseksi.

Genevessä käynnissä olevassa prosessissa saavutettiin merkittäviä konkreettisia edistysaskeleita. Vuonna 2024 alkuperäiskansojen edustajille mahdollistettiin ensimmäistä kertaa osallistuminen YK:n ihmisoikeusneuvoston viralliseen istuntojen väliseen kokoukseen alkuperäiskansoina.¹³ Tämä kehitys osoittaa siirtymää kohti alkuperäiskansojen suurempaa osallistumista kansainväliseen päätöksentekoon omien edustuselintensä kautta.

Saamelaiskäräjät on ollut Enhanced Participation -prosessin ytimessä ja osallistunut sen edistämiseen johdonmukaisesti. Saamelaiskäräjien puheenjohtajan sijainen toimi vuosina 2020–2025 alkuperäiskansojen koordinaatioelimen (Indigenous Coordinating Body, ICB) puheenjohtajana. Saamelaiskäräjät on korostanut itsenäisen osallistumisoikeuden keskeistä merkitystä alkuperäiskansojen

itsehallinnon ja kansainvälisen oikeuden toteutumisen kannalta. Mahdollisuus puhua ihmisoikeusneuvostolle ensimmäistä kertaa alkuperäiskansoina syyskuussa 2024 on konkreettinen osoitus prosessin edistymisestä.

Kehityksellä on merkittävä oikeudellinen ulottuvuus, sillä se liittyy alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeuteen osallistua kansainväliseen päätöksentekoon omien instituutioidensa kautta. Vaikka osallistumismahdollisuudet ovat laajentuneet, alkuperäiskansoille omaa erillistä osallistumiskategoriaa YK-järjestelmässä ei ole vielä virallisesti vahvistettu, mikä rajoittaa osallistumisen täysimääräistä toteutumista.

Vaikutukset saamelaisiin ovat potentiaalisesti merkittäviä. Kehitys vahvistaa saamelaiden poliittista toimijuutta kansainvälisellä tasolla ja lisää mahdollisuuksia vaikuttaa kansainvälisiin normeihin ja prosesseihin. Samalla osallistuminen on edelleen osittain prosessiluonteista eikä täysin institutionaalisesti vakiintunutta.

Kokonaisuutena kehitystä voidaan arvioida merkittäväksi edistysaskeleeksi, joka kuitenkin edellyttää jatkotoimia, jotta alkuperäiskansojen osallistumisoikeus toteutuu täysimääräisesti ja pysyvin rakentein YK-järjestelmässä.

Yhteistyön edistäminen Euroopan Unionin kanssa

Euroopan unionissa tehtävällä päätöksenteolla on suora vaikutus saamelaiden oikeuksien toteutumiseen, erityisesti perinteisten elinkeinojen, ilmastopolitiikan ja luonnonvarojen käytön osalta. Saamelaiset ovat EU:n ainoa alkuperäiskansa, mutta heiltä puuttuu edelleen virallinen asema EU:n päätöksenteossa sekä pysyvät osallistumisen rakenteet.

Vuonna 2025 Saamelaiskäräjät vahvisti EU-vaikuttamistaan määrätietoisesti ja strategisesti. Keväällä 2025 Saamelaiskäräjien edustajat vierailivat Brysselissä edistämässä EU-tavoitteita ja tapaamassa EU:n toimielinten edustajia, mikä oli osa systemaattista pyrkimystä vahvistaa saamelaisten asemaa EU-politiikassa. Vaikuttamistyö jatkui loppuvuonna 2025, jolloin Saamelaiskäräjät osallistui Euroopan parlamentin täysistuntoviikolle Strasbourgissa sekä Brysselissä järjestettyyn Sámi Indigenous Summit -tapahtumaan. Näissä yhteyksissä käsiteltiin erityisesti saamelaisten osallistumis- ja edustusoikeuksia, ilmastonmuutoksen vaikutuksia sekä EU-rahoituksen merkitystä saamelaisten elinkeinoille ja yhteisöille. Vierailujen aikana Saamelaiskäräjät tapasi Euroopan parlamentin virkamiesjohtoa ja europarlamentaarikkoja, ja toiminta vahvisti Saamelaiskäräjien asemaa uskottavana ja aktiivisena toimijana EU-tason keskusteluissa.

EU-vaikuttaminen on muodostunut vaalikaudella Saamelaiskäräjien keskeisimmäksi kansainväliseksi prioriteetiksi, jossa toisiinsa kytkeytyvät osallistumisoikeuksien vahvistaminen, ilmastonmuutos sekä saamelaisten tarpeita vastaavat

rahoitusratkaisut. Oikeudellisesti EU muodostaa keskeisen kehyyksen saamelais-
ten oikeuksien toteutumiselle, vaikka saamelaisten osallistumisoikeuksia ei ole
unionissa institutionalisoitu. Tämä luo rakenteellisen jännitteen EU-päätöksenteon
merkittävien vaikutusten ja saamelaisten tosiasiallisten vaikutusmahdollisuuksien välille.

Saamelaiskäräjät on edistänyt aktiivisesti konkreettisia rakenteellisia ratkai-
suja saamelaisten osallistumisoikeuksien vahvistamiseksi Euroopan unionissa.
Tähän liittyen Saamelaiskäräjät ja Saamelainen parlamentaarinen neuvosto ovat
valmistelleet esityksiä, jotka tähtäävät pysyvien osallistumismekanismien luomi-
seen EU-tasolla. Keskeisiä avauksia ovat muun muassa Saamelaisen parlamen-
taarisen neuvoston pysyvän edustuston perustaminen Brysseliin sekä Saame-
laiskäräjien aseman vahvistaminen Suomen EU-kannanmuodostuksessa.

Lisäksi on edistetty yhteistyösopimusta Saamelaisen parlamentaarisen neu-
voston ja Euroopan parlamentin välillä. Tavoitteena on luoda parlamenttien väli-
nen rakenteellinen ja säännöllinen vuoropuhelu, joka mahdollistaisi saamelais-
ten näkökulmien systemaattisen huomioimisen EU:n lainsäädäntöprosessissa.
Yhteistyön kehittämiseen on esitetty konkreettisia toimia, kuten toimistotilan tar-
joaminen Saamelaisen parlamentaarisen neuvoston edustajalle Euroopan par-
lamentissa, henkilöstövaihto sekä säännölliset tapaamiset europarlamentaarik-
kojen kanssa.

Ilmastonmuutos muodostaa keskeisen poikkileikkaavan teeman EU-vaikutta-
misessa, sillä sen vaikutukset kohdistuvat erityisen voimakkaasti saamelaisiin
perinteisiin elinkeinoihin ja kulttuuriin. Saamelaiskäräjät on korostanut tarvetta
luoda EU-tasoisia rahoitusmekanismeja, jotka tukevat kulttuurisesti kestävästä
sopeutumisesta ilmastonmuutokseen. Tällaisia ovat muun muassa erillinen ilmas-
tonmuutoksen sopeutumisrahasto sekä poronhoidon kaltaisten perinteisten elin-
keinojen turvaamiseen suunnatut kohdennetut tukimuodot. Nämä aloitteet kyt-
keytyvät Saamelaiskäräjien EU-politiikan keskeisiin tavoitteisiin, jotka painottu-
vat osallistumisoikeuksien vahvistamiseen, ilmastonmuutokseen vastaamiseen
sekä saamelaisalueen elinvoiman turvaamiseen.

Vaikutukset saamelaisiin ovat kaksijakoisia. Yhtäältä Saamelaiskäräjien aktiivi-
nen vaikuttaminen on lisännyt saamelaisten näkyvyyttä EU-tasolla ja vahvista-
nut poliittisia verkostoja.

Toisaalta vaikutus päätöksenteon lopputuloksiin on edelleen rajallinen, koska
osallistuminen perustuu pääosin epävirallisiin ja tapauskohtaisiin järjestelyihin.
Arviona voidaan todeta, että vuonna 2025 Saamelaiskäräjien EU-toiminta on
siirtynyt selvästi kohti strategista ja ennakoivaa vaikuttamista. Samalla keskei-
nen rakenteellinen ongelma eli saamelaisten puuttuva institutionaalinen asema

EU:ssa on edelleen ratkaisematta, mikä rajoittaa osallistumisoikeuksien täysimääräistä toteutumista. Toimenpidetarpeena korostuu pysyvien osallistumismekanismien luominen EU-tasolle sekä Saamelaiskäräjien aseman vahvistaminen kansallisessa EU-valmistelussa. Ilman näitä rakenteita EU:n kasvava merkitys saamelaisten oikeuksien kannalta ei heijastu vastaavalla tavalla saamelaisten vaikutusmahdollisuuksiin

Saamelaisten rajat ylittävä yhteistyö

Saamelaisten rajat ylittävä yhteistyö on keskeinen osa saamelaisten asemaa yhtenä kansana valtioiden rajojen yli. Yhteistyö tapahtuu erityisesti Saamelaisen parlamentaarisen neuvoston (SPN) sekä muiden pohjoismaisten ja arktisten yhteistyörakenteiden kautta. Vuonna 2025 yhteistyötä jatkettiin aktiivisesti, mutta sen vaikuttavuutta rajoittavat edelleen rakenteelliset ja resurssiin liittyvät haasteet, erityisesti SPN:n pysyvän sihteeristön ja rahoituksen puute. Yhteistyö vahvistaa saamelaisten yhteistä edunvalvontaa ja mahdollistaa koordinoitun vaikuttamisen kansainvälisissä prosesseissa, mutta sen täysimääräinen potentiaali ei toteudu ilman vahvempia institutionaalisia rakenteita.

Resurssien kehittyminen ja vaikuttavuus

Kansainvälisen toiminnan merkitys on kasvanut, mutta resurssit eivät ole kehittyneet samassa suhteessa tehtäväkentän laajenemisen kanssa. Tämä rajoittaa Saamelaiskäräjien mahdollisuuksia toimia ennakoivasti erityisesti EU-tasolla.

Saamelaiskäräjien esitysten, lausuntojen ja aloitteiden vaikuttavuus on vaihdellut: kansainvälisissä prosesseissa vaikutus on ollut nähtävissä erityisesti osallistumisoikeuksien edistämisessä, mutta EU-tasolla vaikutus päätöksentekoon on edelleen rajallista. Saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisten neuvottelujen osalta kansainvälisissä asioissa keskeinen haaste on yhtenäisten käytäntöjen puute ministeriöiden välillä, mikä heikentää osallistumisen ennakoitavuutta ja vaikuttavuutta.

5. Ympäristö, maankäyttö ja saamelaiselinkeinot

5.1. Saamelaisten kulttuurille aiheutuvien kumulatiivisten vaikutusten arvioiminen maankäytössä ja kaavoituksessa

Ehdotukset eduskunnalle:

Menetelmän kehittäminen saamelaisten kulttuurille aiheutuvien kumulatiivisten vaikutusten arvioimiseksi ja sen jalkauttaminen viranomaisiin.

Saamelaisten perusoikeus alkuperäiskansana ylläpitää ja kehittää kieltään ja kulttuuriaan sekä siihen liittyvät kansainväliset ihmisoikeussopimukset tulkintakäytäntöineen edellyttävät saamelaiskulttuuriin kohdistuvien saamelaisten kotiseutualueella tapahtuvien tai sinne vaikutuksensa ulottavien toimenpiteiden vaikutusten arviointia. Saamelaisten kulttuuriin kohdistuvien vaikutusten arvioinnissa on otettava kumulatiivisesti huomioon aiemmat, muut nykyiset sekä suunnitellut tulevat muut toimenpiteet, joilla voi olla kielteisiä yhteisvaikutuksia saamelaisten kulttuurille.¹⁴

Saamelaisten kulttuuri on useissa eri maankäyttöä koskevissa laeissa suojattu olennaisilta haitoilta ja heikennyksiltä¹⁵, mutta niiden käytännön toimeenpanoa haastavat puutteelliset kumulatiivisten vaikutusten arvioinnit. Tilanne johtuu suurelta osin siitä, että kumulatiivisten vaikutusten arviointiin ei ole olemassa vielä selkeää menetelmää. Tämä on vakava puute, sillä ilman kumulatiivisten vaikutusten arviointia viranomaisten on käytännössä mahdotonta määrittellä yksittäisten hankkeiden todelliset haitat ja vaikutukset saamelaisten kulttuurille, jolloin ne jäävät joko kokonaan tai osittain huomioimatta lupapäätöksissä ja muissa viranomaistoimissa.¹⁶ Vasta riittävän perusteellisen vaikutusten arvioimisen jälkeen niin viranomaisen kuin Saamelaiskäräjienkin on mahdollista ottaa kantaa siihen, onko jokin hanke tai kaavaratkaisu saamelaisille turvattujen oikeuksien näkökulmasta hyväksyttävissä ja toteutettavissa ehdotetussa muodossaan.

Saamelaiskäräjät on linjannut vaalikauden 1.9.2024–31.12.2027 yhdeksi keskeiseksi tavoitteeksi maankäyttöhankeista ja kaavoituksesta saamelaiskulttuurille aiheutuvien vaikutusten arvioimisen kehittäminen.

Hallinto-oikeuden ratkaisujen perusteella Tukesin kumulatiivisten vaikutusten arviointi puutteellista

Pohjois-Suomen hallinto-oikeus kumosi 10.12.2025 Saamelaiskäräjien valituksen johdosta kaksi Turvallisuus- ja kemikaaliviraston (Tukes) myöntämää kullanhuuhtontalupaa ja palautti asiat Tukesille uudelleen käsiteltäviksi.¹⁷ Hallinto-oikeuden mukaan Tukesin päätökset eivät täyttäneet hallintolain vaatimuksia päätöksen sisällöstä ja sen perustelemisesta. Näin ollen Tukesilta puuttui oikeudellinen perusta arvioida luvan myöntämisen edellytyksiä.

Hallinto-oikeus totesi, että hallintolain mukaan Tukesin on esitettävä lupapäätöksessä selkeästi ja ymmärrettävästi päätöksen perustana oleva selvitys sekä tämän pohjalta tehty arvio hankkeen vaikutuksista ja luvan myöntämisen edellytysten täyttymisestä. Hallinto-oikeuden mukaan yhteisvaikutusten arvioinnissa ei voida arvioida vain yksittäisen lupa-alueen olosuhteita ja kaivumennettelmän vaikutuksia. Arviossa on otettava huomioon myös muut alueelle sijoittuvat tai sinne haetut kullanhuuhtonta-alueet sekä alueen muu maankäyttö. Tämä edellyttää, että lupa-alueen ja mahdollisen muun maankäytön yhteisvaikutukset muun muassa poronhoidolle kuvataan päätöksessä ja niiden merkitystä arvioidaan suhteessa luvan myöntämisen edellytyksiin.

Hallinto-oikeuden päätökset ovat saamelaisille merkittäviä. Ne osaltaan alleviivaavat Tukesin lakisääteistä velvollisuutta arvioida kullanhuuhtonnasta saamelaisille aiheutuvat yhteisvaikutukset sekä ottaa arvio huomioon lupapäätöksiä tehdessään.

Vaikutustenarviointi kaavoituksessa

Saamelaisten kotiseutualueeseen kuuluvat Inarin, Utsjoen ja Enontekiön kunnat sekä Sodankylän kunnan pohjoisosassa sijaitseva Lapin paliskunnan alue. Kunnat valmistelevat kaavoja niin omana työnään kuin kaavoitukseen erikoistuneiden konsulttiyhtiöiden avustuksella. Maakuntakaavoituksesta vastaa maakunnan liitto eli saamelaisten kotiseutualueen osalta Lapin liitto.

Saamelaiskäräjien kokemusten mukaan kaavoituksessa arvioidaan vaihtelevasti saamelaisten kulttuurille aiheutuvia vaikutuksia ja yleisellä tasolla arviointi on puutteellista. Kaavoittajilla on haasteita tunnistaa oleelliset saamelaisten kulttuurin osa-alueet, kuten saamelaisten perinteiset elinkeinot, joihin kaavalla voi olla vaikutuksia. Poronhoito tunnistetaan melko hyvin kaavoissa ja sille aiheutuvia vaikutuksia pyritään tuomaan joissain määrin esiin. Poronhoidonkin osalta arviointi on kuitenkin vajavaista. Sen sijaan muut perinteiset elinkeinot –

kalastus, metsästys, keräily ja saamelainen käsityö eivät näy kaavoissa lähtökohtaisesti lainkaan, eikä vaikutuksia niihin arvioida. Useilla saamelaisten kotiseutualueelle sijoittuvilla kaavoilla voi olla vaikutuksia myös esimerkiksi saamelaiseen kulttuurimaisemaan, mutta vaikutuksia siihen ei kaavoissa arvioida.

Vuoden 2025 aikana Saamelaiskäräjät on tuonut kaava-asioiden yhdessä esiin, että jokaisessa saamelaisten kotiseutualueelle sijoittuvassa kaavaprosessissa tulee arvioida kaavaratkaisujen vaikutukset saamelaisille perustuslaissa (17.3 §) ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa (esim. KP-sopimus) suojatulle kulttuurille.¹⁸ Saamelaisten kulttuurille aiheutuvien vaikutusten arvioinnin tulisi sisältää kuvaus niistä saamelaisten kulttuurin osa-alueista (kuten esimerkiksi saamelaisten perinteisistä elinkeinoista – kalastuksesta, poronhoidosta, metsästyksestä, keräilystä ja käsityöstä), joihin kaavaratkaisuilla on todennäköisesti vaikutuksia ja mitä nämä vaikutukset ovat. Vaikutustenarvioinnissa tulisi ottaa perustellusti kantaa myös siihen, minkä asteista vaikutusta kaavaratkaisuista aiheutuu ja miten mahdollisia negatiivisia vaikutuksia on pyritty vähentämään. Saamelaisten kulttuurille aiheutuvien vaikutusten arviointi tulisi olla omana alaotsikkonaan Kaavan vaikutukset -otsikon alla, jotta tiedot ovat helposti löydettävissä.

Lapin turvallisuus- ja liikennevaihemaakuntakaavan 2050 osallistumis- ja arviointisuunnitelman osalta Saamelaiskäräjät on ollut huolissaan siitä, tulevatko saamelaisten tarpeet, ja saamelaisille maakuntakaavoituksesta koituvat eri toimintoihin liittyvät kumulatiiviset vaikutukset tunnistettua ja arvioitua asianmukaisesti ja riittävästi prosessissa, jossa alueelliset voimassa olevat maakuntakaavat päivitetään kolmella erillisellä, koko maakunnan kattavalla vaihemaakuntakaavalla, joissa on kaikissa eri teemat (1. liikennejärjestelmä ja turvallisuus 2. matkailun aluerakenne, energia ja ekologiset yhteydet 3. muut aluerakenteen osat, kuten asumisen ja virkistysaluevaraukset).

Uudenlainen prosessi voi johtaa siihen, että saamelaisen tarpeet jäävät toisaalta pimentoon vaihemaakuntakaavojen väliselle harmaalle alueelle ja toisaalta kilpailevien maankäyttömuotojen jalkoihin. Saamelaiskäräjät edellyttää, että saamelaisten kulttuurille aiheutuvien vaikutusten arvioiminen tehdään jokaisessa vaihemaakuntakaavan päivityksessä siten, että myös muiden vaihemaakuntakaavojen kaavaratkaisujen yhteisvaikutukset saamelaisille otetaan huomioon.

Saamelaiskäräjät muistuttaa tässä yhteydessä YK:n TSS-komitean ja lapsen oikeuksien komitean tuoreista ratkaisuista, joissa Suomen todetaan loukanneen lapsen oikeuksien yleissopimusta sekä taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevaa kansainvälistä yleissopimusta, koska malminetsintäluvan ja aluevarauksen myöntämisen yhteydessä ei ollut tehty vaikutusarviointia, ei hankittu vapaata, tietoon perustuvaa ennakkosuostumusta eikä osallistettu saamelaislapsia heitä koskevaan päätöksentekoon.

5.2. Sotaharjoitukset saamelaisten kotiseutualueella

Ehdotukset eduskunnalle:

Puolustusvoimille toimintaperiaatteet saamelaisten osallistamiseksi saamelaisten kotiseutualueelle sijoittuvaan harjoitustoimintaan liittyen sekä yhteistyökanavien luominen Puolustusvoimien ja Saamelaiskäräjien välille.

Natolle yhteinen alkuperäiskansapolitiikka, ohjeet saamelaisten oikeuksien huomioimiseksi sekä toimintaperiaatteet saamelaisien osallistamiseksi kaikissa Natomaissa.

Saamelaisedustuksen ja saamelaisiin liittyvän asiantuntemuksen integrointi Naton rakenteisiin.

Lainsäädännön uudistaminen siten, että saamelaisten oikeudet toteutuvat myös sotaharjoituksista aiheutuvien vahinkojen korvaamisessa.

Sotilaallinen harjoitustoiminta on lisääntynyt Arktisella alueella, johon saamelaisien kotiseutualue kuuluu, geopolittisten jännitteiden ja niitä seuranneiden puolustuspoliittisten ratkaisujen, kuten Suomen Nato-jäsenyyden sekä DCA-sopimuksen hyväksymisen myötä. Saamelaiset ymmärtävät tarpeen entistä vahvemmalle varautumiselle ja jakavat huolen nykyisestä turvallisuustilanteesta – Suomen puolustus on myös saamelaisten ja saamelaisten kotiseutualueen puolustusta.

Lisääntynyt sotilaallinen toiminta saamelaisten kotiseutualueella on kuitenkin tuonut mukanaan haasteita saamelaisten itsemääräämisoikeudelle. Nor-

dic Response 2024 -taisteluharjoituksesta jäi saamelaisille ikäviä kokemuksia oikeuksien loukkauksista. Harjoituksista vahinkoa kärsineiden saamelaisten korvaushakemuksista ei ole edelleenkään tullut tietoa asianosaisille, vaikka niiden jättämisestä on kulunut jo paljon aikaa. Tällaiset kokemukset eivät lisää harjoitustoiminnan hyväksyttävyyttä pohjoisessa ja erityisesti tästä näkökulmasta olisi tärkeää, että korvausasiaan saadaan pikaisesti ratkaisu ja tulevaisuudessa vahinkojen korvaamiseen liittyvät asiat hoidetaan viipymättä.

Myös osallistamisessa oli haasteita Nordic Response 2024 -taisteluharjoituksen osalta. Saamelaiskäräjien kanssa ei neuvoteltu asiasta lainkaan, vaikka saamelaiskäräjälain 9 § olisi sitä edellyttänyt, ja harjoitusalueen kahdesta paliskunnasta kuultiin ainoastaan toista.

Saamelaiskäräjälain (27.6.2025/414) 9 §:n mukaisen yhteistoiminta- ja neuvotteluelvoituksen sekä poronhoitolain (848/1990) 52 §:n mukaisen neuvotteluelvoituksen noudattaminen on välttämätöntä tulevaisuudessa taisteluharjoituksia suunniteltaessa.

Saamelaisten ja puolustusvoimien vakiintuneiden yhteistyökanavien puuttuminen on selvä puute puolustukseen liittyvissä asioissa.

Edellä kuvatut haasteet johtunevat pitkälti siitä, että saamelaisiin ja saamelaisten oikeuksiin liittyvä tieto ja osaaminen on Puolustusvoimissa tällä hetkellä heikolla tasolla, mikä käy ilmi saamelaisten totuus- ja sovintokomission erillisselvityksestä.¹⁹ Saamelaiskäräjät pitää tärkeänä, että niin puolustusministeriön kuin puolustusvoimienkin henkilökunta osallistuisi saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisesta yhteistoiminta- ja neuvotteluelvoitteesta järjestettäviin koulutustilaisuuksiin vuoden 2026 aikana ja organisaatiossa pyrittäisiin muutoinkin vahvistamaan saamelaisten oikeuksiin liittyvää osaamista.

Lopuksi Saamelaiskäräjät nostaa esiin huolen harjoituksista aiheutuvien vahinkojen korvaamiseen liittyvistä lainsäädännöllisistä haasteista. Esimerkiksi laki puolustusvoimista (551/2007) suojaa ennen kaikkea yksityisten kiinteistön omistajien oikeutta omaisuuden suojaan. Ilman saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien huomioimista ns. valtion mailla poronhoitoa tai muita perinteisiä elinkeinoja harjoittavien saamelaisten elinkeino ja omaisuus jää vaille vastaavaa suojaa. Tämän epäkohdan korjaamiseksi on syytä käynnistää lainsäädännön uudistaminen.

5.3. Ympäristö

Ehdotukset eduskunnalle:

Saamelaisten ilmastonmuutokseen sopeutumisen suunnitelman ja sopeutumistoimiin tarvittavan rahoituksen valmistelu.

Saamelaisten kotiseutualueen vanhojen metsien kartoittaminen Luonnonmetsät Sápmi -työryhmän kriteerien pohjalta.

Saamelaisten kotiseutualueen vanhojen ja luonnontilaisten metsien suojeleminen

Saamelaisten oikeuksien edistäminen Turvallisuus- ja kemikaaliviraston sekä Lupa- ja valvontaviraston lupakäytännöissä uuden saamelaiskäräjälain mukaisesti.

5.3.1 Ilmastonmuutokseen sopeutuminen

Saamelaisten ja saamelaisten perinteisten elinkeinojen yksi suurimmista ja akuutimmista haasteista on arktisilla alueilla nopeasti etenevä ilmastonmuutos ja sen aiheuttamat vaikutukset saamelaisten elämään, ympäristöön ja elinkeinoihin.

Saamelaisten sopeutumissuunnitelman akuutista tarpeesta huolimatta Suomessa ei ole käynnistetty suunnitelman valmistelua, eikä saamelaisille ole osoitettu määrärahaa sopeutumistoimiin. Nykyinen tilanne haastaa merkittävästi saamelaisten perinteisten elinkeinojen tulevaisuutta, mikä tulee ottaa huomioon myös ilmastostrategioiden täytäntöönpanossa. Saamelaiskäräjät on vuoden 2025 aikana osallistunut Luken johtaman Suomen kansallisen ilmastonmuutokseen sopeutumissuunnitelman valmisteluhankkeen suunnitteluun ja valmisteluun saamelaisia koskevin osin. Hankkeen rahoitushakemus Euroopan Komission LIFE -rahastosta on edelleen vireillä. Rahoituksen saaminen hankkeelle olisi saamelaisille erityisen tärkeää, jotta saamelaisten tulevaisuuden kannalta elintärkeää sopeutumissuunnitelmaa päästäisiin viimein laatimaan hankerahoituksen turvin.

Vuoden 2025 aikana Saamelaiskäräjät neuvotteli saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisesti kansallisesta energia- ja ilmastostrategiasta, keskipitkän aikavälin ilmastostrategiasta ja pitkän aikavälin ilmastostrategiasta sekä osallistui Lapin ilmasto- ja energiastrategian valmisteluun pyrkien edistämään näissä saamelaisten asemaa ja oikeuksia. Ilmastosuunnitelmat valmistuvat vuoden 2026 puolella, minkä jälkeen pystytään arvioimaan niiden mahdolliset vaikutukset saamelaisten perinteisiin elinkeinoihin ja kulttuuriin.

5.3.2 Metsät ja ennallistaminen

Pääministeri Orpon hallitus on sitoutunut hallitusohjelmassaan suojelemaan jäljellä olevat kansalliset kriteerit täyttävät valtion luonnontilaiset vanhat metsät.²⁰ Valtioneuvosto hyväksyi maaliskuussa 2025 periaatepäätöksen, jossa määritellään kansalliset vanhojen metsien kriteerit ja samalla linjataan luonnontilaisen metsän määrittelmä Suomessa.

Saamelaiskäräjät on esittänyt, että vanhojen metsien kriteereihin ja vanhojen metsien inventointikriteereihin lisättäisiin erikseen saamelaisten kotiseutualueen vanhojen metsien osalta kriteerit Luonnonmetsät Sápmi -työryhmän esityksen mukaisesti. Saamelaisten kotiseutualueen metsät ovat poikkeuksellisen monipuolinen kokonaisuus, johon kuuluu paljon vanhaa metsää, jota ei muualta Suomesta enää löydy. Tällä hetkellä käytettävät saamelaisten kotiseutualueen metsien suojelukriteerit ovat liian tiukkoja ja jättävät suuren osan vanhoista metsistä

suojelun ulkopuolelle. Käytössä oleva metsätalouden valtapuuston ikämäärittely toimii hyvin tasaikäisessä metsässä mutta luonnontilaisissa erirakenteisissa metsissä on yleensä kaiken ikäisiä puita, jolloin valtapuuston ikämäärittely voi johtaa vääristyneeseen metsän ikään. Saamelaisten kotiseutualuetta koskeva kokonaisuus on kuitenkin edelleen kesken, eivätkä neuvottelut viranomaisten kanssa ole tähän mennessä tuoneet muutosta käytettäviin kriteereihin Saamelaiskäräjien esittämällä tavalla.

Saamelaiskäräjät osallistui kertomusvuoden loppupuolella aloitettuun kansallisen ennallistamissuunnitelman valmisteluun tunturiluontotyypin ja metsäluonnon ennallistamissuunnitelmien osalta. Työn vaikuttavuutta pystytään arvioimaan vasta tulevissa kertomuksissa.

5.3.3 Kullankaivu

Saamelaisten kotiseutualueella harjoitetaan niin koneellista kuin lapiolla tapahtuvaa kullankaivua. Kullankaivulla on saamelaisten perinteisille elinkeinoille, erityisesti kalastukselle ja poronhoidolle laajoja negatiivisia vaikutuksia.

Saamelaiskäräjille saapuu lausuntopyyntöjä saamelaisten kotiseutualueelle kohdistuvista kullankaivulupahakemuksista sekä toimintaan liittyvistä ympäristö- ja vesitalouslupahakemuksista. Saamelaiskäräjät lausuu vuosittain useista kymmenistä hakemuksista, mutta lausunnot tutkimuksiin nojaavine vaikutusarvioineen jätetään järjestelmällisesti huomioimatta viranomaisten päätöksenteossa. Tukes sekä Lupa- ja valvontavirasto myöntävät kullanhuhdantalupia ja ympäristölupia hakemusten mukaisesti, vaikka luvan mukaisesta toiminnasta saamelaisten kulttuurille ja perinteisille elinkeinoille koitua haitta on ilmeinen ja Saamelaiskäräjien sekä paliskuntien lausunnoissa myös osoitettu ja perusteltu. Kuvaavaa on se, että Tukes ei ole jättänyt koskaan lupaa myöntämättä Saamelaiskäräjien lausunnon johdosta. Näin ollen voidaan todeta, että Saamelaiskäräjien näkemyksillä ei ole vaikutusta kullankaivua koskevaan päätöksentekoon.

Saamelaiskäräjille on piirtynyt kuva, että Tukes kokee lupaehdoilla poistavansa saamelaisten kulttuurille aiheutuvia negatiivisia vaikutuksia. Tämä ei kuitenkaan paikkaansa – ainoa tapa negatiivisten vaikutusten ehkäisemiseen esimerkiksi porojen kulkureitille sijoittuvan kullanhuhdantalupahakemuksen osalta on jättää lupa myöntämättä. Lupamääräyksillä ei ole pystytty poistamaan saamelaisille, erityisesti saamelaisten perinteisille elinkeinoille, toiminnasta aiheutuvia merkittäviä negatiivisia vaikutuksia.

Kertomusvuoden aikana hallinto-oikeus antoi kaksi ratkaisua saamelaisten kotiseutualueelle sijoittuvia kullanhuhdantalupapäätöksiä koskien. Hallinto-oikeuden mukaan Tukesin päätökset eivät täyttäneet hallintolain vaatimuksia päätök-

sen sisällöstä ja sen perustelemisesta ja Tukesilta puuttui oikeudellinen perusta arvioida luvan myöntämisen edellytyksiä.

Saamelaiskäräjät toivoo, että tuoreet hallinto-oikeuden ratkaisut sekä 1.1.2026 voimaan tullut uusi kaivosasetus (1123/2025) saavat Tukesin lupakäytännöissä aikaan muutosta suuntaan, jossa saamelaisille alkuperäiskansana kuuluvat oikeudet huomioidaan ja kullankaivun kumulatiiviset vaikutukset saamelaisille arvioidaan ja että arvio myös vaikuttaa lupaharkinnan lopputulokseen.

5.4. Saamelaisten perinteisten elinkeinojen elinvoimaisuuden edistäminen

Ehdotukset eduskunnalle:

Tilastotiedon tuottaminen selvitysten kautta saamelaisten perinteisistä elinkeinoista.

Saamelaiselinkeinorahaston perustaminen.

Saamelaisten oikeus alkuperäiskansana ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan on turvattu perustuslaissa. Saamelaisten kulttuurina pidetään vakiintuneen käytännön mukaisesti muun muassa saamelaisten perinteisten elinkeinojen, eli poronhoidon, kalastuksen, metsästyksen, keräilyn sekä saamelaisen käsityöperinteen harjoittamista. Saamelaiskäräjien toimintaohjelmassa 2024–2027 saamelaisten perinteisten elinkeinojen elinvoimaisuus on yksi toiminnan keskeisistä arvoista ja vaalikauden läpileikkaavista teemoista. Myös vuoden 2025 toimintasuunnitelmatalousarviossa on korostettu niin saamelaisalueen elinvoimaisuuden kuin perinteisten elinkeinojen harjoittamisedellytysten edistämistä. Näitä tavoitteita Saamelaiskäräjät pyrkii edistämään kaikessa työssään mm. lausuntojen, esitysten, aloitteiden ja saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisen yhteistoiminnan ja neuvottelujen kautta.

Elinkeinoja koskevien tilastojen puutteellisuus

Vuonna 2025 Saamelaiskäräjät ja maa- ja metsätalousministeriö palasivat keskusteluun saamelaiselinkeinojen nykytilan selvityksen päivittämisestä. Edellinen selvitys aiheesta on vuodelta 2017²¹ ja se kaipaa päivitystä, jotta viranomaisilla ja muilla eri toimijoilla olisi käytössään ajantasaista tietoa. Tällä hetkellä saamelaisien perinteisten elinkeinojen tilanteesta ei ole saatavilla lukuihin perustuvaa tilastotietoa eikä myöskään kootusti tuoretta tietoa niiden monimuotoisuudesta tai kulttuurisesta ja taloudellisesta merkityksestä. Hankesuunnitelma saamelaiselinkeinojen nykytilan selvitystyön laatimisen pohjaksi saatiin ministeriön, Saamelaiskäräjien ja selvityksen toteuttajaosapuolien yhteistyössä valmiiksi vuonna 2025 ja rahoitus selvitystyön toteuttamiselle vuodelle 2026. Selvitys tulee täyttämään osan olemassa olevasta tietovajeesta saamelaisien perinteisten elinkeinojen nykytilaan liittyen, mutta siinäkin ei ole tarkoitus luoda lukuihin perustuvia tilastoja esimerkiksi elinkeinojen harjoittajien määristä.

Tilastotiedon puute nousi vuonna 2025 konkreettisesti esiin laadittaessa Suomen 7. maaraporttia biodiversiteettisopimuksen toimeenpanosta. Maaraportin indikaattoreita luotaessa tarvittiin tietoa saamelaisista perinteisten elinkeinojen harjoittajien lukumäärästä, mutta koska tilastoja ei ole Suomessa olemassa, jouduttiin maaraportin laatimisen yhteydessä luomaan parasta mahdollista olemassa olevaa tietoa yhdistelemällä osittain keinotekoisia lukuja. Poro- ja kalastuksesta onnistuttiin luomaan suuntaa antavia lukuja, mutta metsästys, keräily ja saamen käsityö jouduttiin jättämään raportin ulkopuolelle.

Luonnonvarakeskus toteutti vuonna 2025 selvityksen, jossa arvioitiin porotalouden ja luontaiselinkeinojen rakennetukilain vaikuttavuutta sekä tukimuotojen toimivuutta.²² Saamelaiskäräjät osallistui selvityksen saamelaisien perinteisiä elinkeinoja koskevan osion laatimiseen, ja selvityksessä ja sen liitteessä onkin useita relevantteja suosituksia lain uudistamiseen sekä hallinnon kehittämiseen liittyen. Selvitys vastaa osaltaan tietotarpeeseen, koskien saamelaisien perinteisiä elinkeinoja koskevan tukijärjestelmän uudistustarpeita, mutta koska se julkaistiin vasta joulukuussa 2025, sen vaikuttavuutta ei voi vielä arvioida.

Elinkeinojen elinvoimaisuuden edistäminen vaatii resursseja

Taloudelliset resurssit saamelaisien elinkeinojen elinvoimaisuuden edistämiseksi ovat tällä hetkellä rajalliset. Toimintavuonna Saamelaiskäräjät kävi tilanteen parantamiseksi saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisia neuvotteluja Saamelaiskäräjien ehdotuksista maa- ja metsätalousministeriön hallinnonalan sekä oikeusministeriön hallinnonalan kehusehdotuksiin vuosille 2027–2030. Maa- ja metsätalousministeriön osalta Saamelaiskäräjät ehdotti 170 000 euron vuotuisista määrärahaa kahden suunnittelijan palkka- ja hallintokuluihin saamelaisien

ilmastonmuutokseen sopeutumishjelman laatimista varten. Oikeusministeriön osalta elinkeinosektoria koskien Saamelaiskäräjät esitti 150 000 euron vuotuista määrärahaa saamelaismatkailun neuvontakeskuksen kehittämiseen ja saamelaismatkailun sertifiointiin ylläpitämiseen.

Neuvotteluissa ei saavutettu yhteisymmärrystä, eikä Saamelaiskäräjillä ollut niissä aitoa mahdollisuutta vaikuttaa kehusehdotuksen sisältöön.

Saamelaiskäräjät näkee kehusehdotuksia koskevat saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaiset neuvottelut erittäin haastavina, sillä valtion kehysten raamit ovat neuvotteluvaiheessa olennaisilta osin jo päätetty, eikä liikkumavaraa käytännössä ole. Kuitenkin uudistuneen saamelaiskäräjälain 9 § edellyttää, että viranomaiset neuvottelevat Saamelaiskäräjien kanssa pyrkimyksenä saavuttaa yksimielisyys tai saada Saamelaiskäräjien suostumus ennen päätöksentekoa. Kehusehdotuksia koskevissa neuvotteluissa tämä lähtökohta ei kuitenkaan rakenteellisista syistä ole mahdollista.

Saamelaiselinkeinorahasto

Saamelaiskäräjien pitkäaikaisena tavoitteena saamelaiselinkeinojen elinvoimaisuuden edistämiseksi on ollut Saamelaiselinkeinorahaston perustaminen. Se on konkreettinen keino vahvistaa saamelaisten perinteisiä elinkeinoja ja kulttuuria sekä saamelaisten kotiseutualueen elinvoimaa. Se tukee innovaatioita, kehittää korkean lisäarvon tuotteita, kannustaa yrittäjyyteen ja luo työpaikkoja. Tämä vahvistaa saamen kieli- ja kulttuuriyhteisöjä, ehkäisee poismuuttoa ja tukee paluumuuttoa saamelaisten kotiseutualueelle.

Tällä hetkellä Suomessa ei ole rahoitusinstrumenttia, jonka turvin saamelaiset voisivat kehittää omaa kulttuuriaan. Saamelaiselinkeinorahasto on yksi väline vastaamaan tähän tarpeeseen. Saamelaiselinkeinorahasto on mukana Petteri Orpon hallitusohjelmaan sisältyvässä Pohjoisen Suomen ohjelmassa⁷ ja rahaston tiimoilta tavattiin vuonna 2025 myös valtiosihteeri Slunga-Poutsautsaloa.

5.4.1. Saamelainen poronhoito

Ehdotukset eduskunnalle:

Oman lain ja hallinnon luominen saamelaiselle poronhoidolle yhteistyössä saamelaisten poronhoitajien ja Saamelaiskäräjien kanssa.

Saamelaisen poronhoidon tukijärjestelmän kehittäminen yhteistyössä saamelaisten poronhoitajien ja Saamelaiskäräjien kanssa.

Erillisen saamelaisosion luominen Polura-lakiin tai oman erityislain säätäminen.

Poronhoito on merkittävä osa perustuslaissa turvattua saamelaisten kulttuuria ja yksi saamelaisten perinteisistä elinkeinoista. Poronhoito on siinä mukana oleville saamelaisille perheille kokonaisvaltainen elämäntapa, jossa jokaisella perheenjäsenellä on oma roolinsa. Elinkeino määrittää elämisen rytmiä ympäri vuoden. Saamelainen poronhoito kantaa mukanaan myös poronhoitoon ja alueen luontoon liittyvää perinteistä tietoa ja on voimakkaasti kytköksissä saamen kielten elinvoimaisuuteen. Poronhoidon elinvoimaisuuden turvaaminen on tärkeää koko saamelaisten kulttuurin säilymisen näkökulmasta. Saamelaisen poronhoidon hallinnon ja elinvoimaisuuden kehittäminen on myös yksi Saamelaiskäräjien toimintaohjelman tavoitteista. Kertomusvuonna Saamelaiskäräjät on lausunut ja käynyt saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisia neuvotteluja edellä mainittujen tavoitteiden saavuttamiseksi. Lisäksi aihe on noussut esille myös muissa tapaamisissa mm. maa- ja metsätalousministeriön edustajien sekä muiden viranomaistahojen kanssa.

Talven 2024–2025 poikkeukselliset sää- ja luonnonolosuhteet

Vuosi 2025 alkoi saamelaisen poronhoidon kannalta haastavissa merkeissä. Poikkeukselliset sää- ja luonnonolosuhteet aiheuttivat vaikean laiduntilanteen, joka jatkui useiden kuukausien ajan. Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan tilanne täytti porovahinkoasetuksen (656/2016) 1 §:n kriteerit, erityisesti kohdat, joissa sääolosuhteet ovat olleet selvästi poikkeukselliset ja ennakoimattomat yli neljän kuukauden ajan ja olennaisesti heikentäneet porojen ravinnonsaantia. Tilanteen katsottiin myös vaarantavan poroelinkeinon jatkuvuuden. Aihetta käsiteltiin Saamelaiskäräjien ja eduskuntapuolueiden yhteistyöryhmän kokouksessa 19.3.2025, ja tilanteen helpottamiseksi lähetettiin vetoamus myös eduskuntapuolueille 8.4.2025. Vaikka edellä kuvatuilla olosuhteilla oli suoria vaikutuksia saamelaisten perustuslaillisten oikeuksien toteutumiseen, Saamelaiskäräjien toimilla ei saavutettu minkäänlaista vaikuttavuutta. Maa- ja metsätalousministeriö oli antanut 13.3.2025 päätöksen, jossa se kasti, ettei ollut riittäviä perusteita ryhtyä porovahinkolain mukaiseen tuhon selvittämiseen, eikä asiaa enää otettu uudelleen tarkasteluun.

Poronhoitolain uudistus

Yksi saamelaisen poronhoidon kannalta merkittävä lakiuudistushanke vuonna 2025 on ollut poronhoitolain uudistus. Poronhoitolain muutosta koskevaan työhön osallistuminen ja saamelaisen poronhoidon tunnustaminen poronhoitolaissa ovat nostettu tavoitteiksi myös Saamelaisten oikeus-, elinkeino-, aineellinen kulttuuriperintö- ja ympäristöpoliittisessa toimintaohjelmassa 2025–2027. Saamelaiskäräjät osallistui vuoden aikana poronhoitolain eräiden säännösten muuttamista käsittelevän työryhmän työhön, antoi lausunnon luonnoksesta hallituksen esitykseksi eduskunnalle laiksi poronhoitolain muuttamisesta sekä siihen liittyviksi laeiksi, sekä esityksen maa- ja metsätalousministeriölle lausuntokierroksen jälkeen muokattuun hallituksen esitykseen eduskunnalle laiksi poronhoitolain muuttamisesta. Lisäksi asiasta käytiin saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaiset neuvottelut 21.1.2025 ja 1.9.2025, ja Saamelaiskäräjät osallistui 21.1.2025 järjestettyyn MMM esittelytilaisuuteen poronhoitolain muutosta koskien.

Poronhoitolain uudistamista koskeva prosessi jatkuu edelleen vuonna 2026, minkä vuoksi lopullista arvioita lakiuudistuksen vaikutuksista saamelaisten perustuslaista ja kansainvälisestä oikeudesta kumpuaviin oikeuksiin ei voida vielä arvioida. Poronhoitolain uudistusta on käsitelty tarkemmin tämän kertomuksen luvussa 3.

Poronhoidon tuet

Poronhoidolle maksettavien tukien kansalliset raamit määritellään pitkälti Euroopan komission täytäntöönpanopäätöksellä.²³ Komission täytäntöönpanopäätök-

sessä määritellään määrärahakatto perinteisten porotalousjärjestelmien investointitukiin ja ylläpitoon tarkoitettulle määrärahalle (2.4 miljoonaa euroa), sääolojen ja eläintautien poronhoidolle aiheuttamien vahinkojen korvaamiseen sekä saamelaista poronhoitoa tukeviin toimenpiteisiin (10 miljoonaa euroa) ja suurpetojen aiheuttamien vahinkojen korvaamiseen (12 miljoonaa euroa). Uusimpaan 9.12.2025 Euroopan komission antamaan täytäntöönpanopäätökseen sisällytettiin ensimmäistä kertaa kirjaus, jonka perusteella Suomen valtiolla on tulevaisuudessa mahdollisuus rahoittaa toimenpiteitä, joilla tuetaan nimenomaan alkuperäiskansa saamelaisten poronhoitoa.

Kertomusvuoden aikana maa- ja metsätalousministeriö kävi aiheen tiimoilta alustavia keskusteluja Saamelaiskäräjien kanssa valmistelutyön yhteydessä. Saamelaiskäräjät näkee tämän merkittävänä edistysaskeleena saamelaisen poronhoidon näkökulmasta, sillä kirjaus antaa Suomen valtiolle mahdollisuuden lähteä kehittämään uusia tukimuotoja saamelaisen poronhoidon elinvoimaisuuden säilyttämiseksi. Tämä puolestaan tukee suoraan saamelaisten perustuslaiden sekä kansainvälisestä oikeudesta kumpuavien alkuperäiskansaoikeuksien toteutumista.

Myös suurpetojen aiheuttamien vahinkojen korvaamiseksi varattavaa määrärahakattoa korotettiin komission päätöksessä 10 miljoonasta 12 miljoonaan. Ennen komission täytäntöönpanopäätöksen antamista Saamelaiskäräjät pyysi maa- ja metsätalousministeriöltä saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisia neuvotteluita petokorvauksien maksukaton korottamista koskien. Vaikka pyyntö Saamelaiskäräjiltä neuvotteluiden järjestämiseksi toimitettiin ministeriöön lokakuun lopulla, ministeriö palasi asiaan vasta marraskuun lopulla ja neuvottelut sovittiin pidettäväksi 18.12.2025. Euroopan komissio kuitenkin ehti antaa täytäntöönpanopäätöksensä jo ennen neuvotteluja, minkä vuoksi jouduttiin toteamaan, että neuvottelut eivät olisi enää olleet oikea-aikaiset, eikä aiheesta näin ollen voitu järjestää saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisia neuvotteluja. Saamelaiskäräjät olisi esittänyt petovahinkojen määrärahalle korkeampaa kattoa, sillä vaikka korotus olikin oikean suuntainen, se ei kuitenkaan ollut riittävä suhteutettuna esimerkiksi viimevuosien kehitykseen suurpetojen tekemien porovahinkojen osalta.²⁴

Tilanteessa, jossa saamelaisten poronhoito on joutunut lyhyessä ajassa kohtaamaan useita luonnonoloista johtuneita laidunkatastrofeja (vuosina 2019–2020, 2021–2022, 2023–2024, 2024–2025) sekä tuotantokustannusten merkittävän nousun, tukien ja korvausten merkitys on kasvanut. Ne vaikuttavat merkittävästi perinteisen saamelaisen poronhoidon ja sitä kautta saamelaisen kulttuurin ja kielen elinvoimaisena säilymiseen. Poronhoitoa ja perinteisiä elinkeinoja koskevien tukien määrärahakatoista neuvotellessa onkin ensisijaisen tärkeää osallistaa valmisteluun ja neuvotteluprosessiin myös Saamelaiskäräjät.

5.4.2. Kalastus

Ehdotukset eduskunnalle:

Kyttyrälohen pyynnin mahdollistaminen Suomen puolella vapaasti ja laajasti eri pyyntimenetelmin kalan ollessa vielä syömäkelpoinen.

Tenon kalastussäännön muuttaminen siten, että Norja ei voi yksipuolisesti päättää Tenon patoamisesta poikkipadolla.

Tutkimuksen toteuttaminen merialueella tapahtuvien muutosten vaikutuksista Atlantin loheen.

Saamelaisten sisällyttäminen omana kalastajaryhmänään saamelaisten kotiseutualuetta koskevaan kalastuksen kiintiöpäätökseen.

Kalastus on merkittävä osa perustuslaissa turvattua saamelaisten kulttuuria ja yksi saamelaisten perinteisistä elinkeinoista. Kalastus on vesistöjen äärellä elävien saamelaisten kulttuurin ja identiteetin ydintä ja sen kautta ylläpidetään alueeseen, luonnonoloihin ja kaloihin liittyvää saamelaisten perinteistä tietoa ja saamenkielistä terminologiaa sekä siirretään niitä sukupolvelta toiselle. Kalalla on saamelaisille suuri merkitys ravinnonlähteenä ja se on aina ollut osa saamelaista ruokakulttuuria. Niin ikään kalalla on monille saamelaisille merkitystä taloudellisesti elintarvikekulujen pienentäjänä, kun pääproteiinin saa pyydettyä itse. Kaiken kaikkiaan kalastus on tavalla tai toisella osa lähes kaikkien saamelaisten kotiseutualueella asuvien saamelaisten elämää, vaikka kaupallisten kalastajien määrä onkin pieni. Saamelaisen kalastuskulttuurin ja kalastusoikeuksien edistäminen on yksi Saamelaiskäräjien toimintaohjelman tavoitteista.

Kalastuksen kiintiöpäätös saamelaisten kotiseutualueelle vuosille 2026–2028

Kertomusvuonna annettiin Metsähallituksen päätös kalastuslupia koskevista alueellisista kiintiöistä Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa sekä Sodankylän kunnassa Lapin paliskunnan alueella vuosille 2026–2028, sekä Teno- ja Näättä-, Tuuloma-, Paats-, Tornion- ja Ounasjoen vesistöjen lohen sekä taimenen nousualueita koskevien aluekohtaisten lupien kiintiöstä Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa vuosille 2026–2028.²⁵ Saamelaisten kotiseutualuetta koskevalla kalastuksen kiintiöpäätöksellä on suuri merkitys saamelaisten mahdollisuudelle ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Kiintiöpäätöksessä säädetään aluekohtaisista kalastuslain 5 §:n mukaista kalastusta koskevista kiintiöistä ja kalastuslain (379/2015) 10 §:n mukaisista lohen sekä taimenen nousualueiden erillisiä lupia koskevista kiintiöistä Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa.

Kiintiöpäätöksestä pidettiin saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaiset neuvottelut, mutta niissä ei saavutettu yhteisymmärrystä. Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan saamelaiset tulisi kalastuksen kiintiöpäätöksessä huomioida omana kalastajaryhmänään. Tämä vahvistaisi saamelaisten oikeudellista asemaa ja mahdollistaisi myös Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella asuvien saamelaisten kalastusoikeuksien vahvistamisen sellaisilla alueilla, joille heillä on siteet sukuyhteyden kautta. Lisäksi se mahdollistaisi saamelaisten kulttuurin jatkuvuuden turvaamisen tilanteessa, jossa kalastukselle joudutaan asettamaan kovia rajoituksia, mutta todella rajoitettu kalastaminen voitaisiin edelleen sallia. Tästä konkreettinen esimerkki on tällä hetkellä Suomujoen tilanne, jossa lupia tullaan myöntämään rajoitetusti, mutta suuren kysynnän vuoksi Metsähallitus toteuttaa luvanjaon arpajaismenettelyllä. Käytännössä saamelaisten perustuslaillinen oikeus asetetaan nykykäytännöllä arvalla ratkaistavaksi, mikä ei Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan vastaa perustuslaista tai kansainvälisistä ihmisoikeussopimuksista kumpuavia velvoitteita eikä ole myöskään voimassa olevan oikeuskäytännön mukainen.²⁶

Tenon lohenpyyntikielto jatkui viidettä vuotta peräkkäin

Kertomusvuonna lohenpyyntikielto Tenolla jatkui viidettä vuotta peräkkäin lohikantojen heikon tilan vuoksi. Saamelaiskäräjät on erittäin huolissaan vaikutuksista, joita pitkäaikainen kielto on ehtinyt aiheuttaa saamelaisten kalastuskulttuurille. Erityistä huolta on syytä kantaa saamelaislapsista, jotka eivät pääse oppimaan kulttuuriinsa kuuluvia Tenon kalastusmenetelmiä vanhemmiltaan ja isovanhemmiltaan. Tällä on kauaskantoisia negatiivisia vaikutuksia alueen saamelaislasten identiteettiin ja koko jokisaamelaisten kulttuurin tulevaisuuteen. Lohenpyyntikiellolla on ollut valtaviin kulttuurillisten vaikutusten lisäksi myös huomattavia vaikutuksia alueen saamelaisten ja muiden paikallisten toimeen-

tuloon. Vuonna 2021 alkaneet täyskiellot tulee korvata saamelaisille kalastusoi-
keuden omistajille ja Utsjoen kunnalle.

Norjan rakentama poikkipato esti Tenon omien lohikantojen nousun jokeen

Vuosi 2025 oli kyttyrälohen nousuvuosi ja Tenon pääuomaan nousi arviolta 61 800 kyttyrälöhta.²⁷ Norja yritti kesällä estää kyttyrälohen nousun Tenoon raken-
tamalla jokeen poikkipadon jo toistamiseen. Padolla ei kuitenkaan onnistuttu
estämään kyttyrälohen nousua, vaan sillä lähinnä vaikeutettiin Atlantin lohen
nousua jokeen.²⁸ Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan poikkipato oli Teno-
joen kalastussopimuksen (SopS 42/2017) tavoitteiden vastainen, sillä se ei edis-
tänyt Tenojoen vesistön kalakantojen kestävästä käyttäytymisestä ja hoitoa. Saamelaiskä-
räjät pyrki vaikuttamaan poikkipadon purkamiseen lähettämällä pyynnön sekä
maa- ja metsätalousministeriölle että Norjan ilmasto- ja ympäristöministeri Eri-
senille poikkipadon purkamiseksi. Pato purettiin Saamelaiskäräjien näkemyksen
mukaan liian myöhään ja se ehti aiheuttaa suurta vahinkoa Atlantin lohelle. Tule-
vina vuosina kyttyrälohen nousua tulee estää sellaisilla keinoilla, jotka eivät estä
Atlantin lohen vapaata nousua Tenoon.

Saamelaiskäräjien elinkeinosektoria koskevassa toimintaohjelmassa tavoit-
teeksi oli vuodelle 2025 asetettu kyttyrälohen hyödyntämisen edistäminen sekä
saamelaisten oikeuksien toteutumisen edistäminen Tenojoen vesistön kalastuk-
sen hallinnoinnissa. Kertomusvuonna kyttyrälohen kalastukseen Suomen puo-
lelle Tenojokea myönnettiin 16 poikkeuslupaa. Saamelaiskäräjien näkemyksen
mukaan kyttyrälohen pyynti tulee mahdollistaa Suomen puolella vapaasti ja laa-
jasti eri pyyntimenetelmin silloin, kun kala on vielä syömäkelpoinen. Käytössä
olleet poistopyyntihankkeet poikkeuslupineen eivät ole saamelaisen kalastuspe-
rinteen mukaisia.

Saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaiset neuvottelut Tenon kalastusta koskien

Tenojoen vesistöä koskien käytiin yhteensä kolmet saamelaiskäräjälain 9 §:n
mukaiset neuvottelut. Neuvotteluissa Saamelaiskäräjät pyrki edistämään saa-
melaisten oikeuksia huomioiden kuitenkin lohikantojen heikon tilan. Neuvotte-
luilla Tenon sivuvesiasetuksesta saavutettiin erittäin rajattu mahdollisuus lohen-
pyyntiin Utsjoen vesistöalueella. Yleisesti voidaan kuitenkin todeta saamelaiskä-
räjälain 9 §:n mukaisten neuvotteluiden vaikuttavuuden olleen erittäin rajallinen.
Tenojoen lohenkalastuksen sääntelyn ongelmakohdat juontavat juurensa Suo-
men ja Norjan välisestä valtiosopimuksesta koskien Tenojoen kalastusta. Saa-
melaiskäräjien näkemyksen mukaan kyseisessä sopimuksessa ei ole riittävästi
huomioitu saamelaisten oikeuksia alkuperäiskansana eikä Tenojoen kalastusta

koskevassa päätöksenteossa riittävästi huomioida saamelaisten perinteistä tietoa alueelta. Kertomusvuonna Saamelaiskäräjät osallistui tilaisuuteen, jossa Tenon alueen toimijat kokoontuivat yhteen keskustelemaan mm. alueen yhteisen hallinnon kehittämistarpeista. Tämän jälkeen Saamelaiskäräjät on aloittanut yhteistyön Norjan puolen Saamelaiskäräjien kanssa Tenon perinnetietoneuvoston perustamiseksi. Neuvoston avulla saamelaisten perinteistä tietoa saataisiin mukaan Tenojoen vesistöä koskevaan päätöksen tekoon, mikä edistäisi suoraan saamelaisten oikeuksien ja itsemääräämisoikeuden toteutumista alueella.

Näätämöjoen kalastussopimuksen ja -säännön uudistaminen

Näätämöjoen kalastussopimuksen- ja säännön uudistamista koskeva neuvotteluprosessi Suomen ja Norjan valtioiden kesken aloitettiin vuonna 2024 ja se jatkui läpi koko vuoden 2025. Saamelaiskäräjät osallistui prosessiin valtioneuvoston nimittämän Suomen neuvotteluvaltuuskunnan jäsenenä, ja lisäksi asiassa aloitettiin myös Saamelaiskäräjälain 9 §:n mukainen neuvotteluprosessi joulukuussa 2025. Saamelaiskäräjien ensisijaisena tavoitteena Näätämöjoen kalastussopimuksen ja -säännön uudistamiselle on, että lohikannat saadaan säilymään kestäväällä tasolla ja saamelaisten lohenkalastuskulttuuria voidaan ylläpitää sekä siirtää tuleville sukupolville. Mahdolliset lohenkalastuksen rajoitukset tulee Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan kohdistaa ensi sijassa muuhun, kuin saamelaisten harjoittamaan lohenkalastukseen.

Suomen neuvotteluvaltuuskunnassa asioita on edistetty hyvässä yhteishengessä Saamelaiskäräjien, Kolttien kyläkokouksen, Inarin kalatalousalueen ja eri viranomaisedustajien kesken. Myös Saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisessa neuvotteluprosessissa on pyritty löytämään yhteisiä näkemyksiä, mutta Näätämöjoen kalastussopimusta ja -sääntöä koskevat neuvottelut ovat edelleen kesken vuonna 2026, minkä vuoksi lopputulosta ei pysty vielä arvioimaan saamelaisten oikeuksien toteutumisen näkökulmasta.

Kalastuksen rajoituksen Tornio-Muonionjoella vuonna 2025

Kertomusvuonna Saamelaiskäräjät antoi kaksi lausuntoa Tornio-Muonionjoen kesän 2025 kalastusta koskien. Saamelaiskäräjät painotti lausunnoissaan, että kalastuksen on oltava kestävää ja MSY-tason ylittävä pyynti tulisi lopettaa. Koska kaikkia lohikantojen heikentymisen syitä ei tunneta, Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan sääntelyn on oltava tiukempaa kuin vain kestäväen enimmäistuoton (MSY) saavuttaminen. Lohen kalastuksen rajoituksia tiukennettiin lopulta kesällä 2025 ja Saamelaiskäräjät näki tämän oikeasuuntaisena kehityksenä.

5.4.3. Metsästys ja keräily

Ehdotukset eduskunnalle:

Saamelaisten oikeuksien tunnustaminen metsästystä säätelevässä lainsäädännössä.

Maasuurpetojen kannanhoidon suunnittelu sosiaalisesti kestävästi.

Metsästys (pyynti) ja keräily ovat merkittäviä osia perustuslaissa turvattua saamelaisten kulttuuria ja saamelaisten perinteisiä elinkeinoja. Saamen kielen verbi bivdit/pivded/šee'lled (suom. pyytää) kuvastaa saamelaisten ajatusmaailmaa – luonnolta pyydetään saalista sen sijaan, että se otetaan, metsästetään tai kaadetaan jahdin päätteeksi. Saamelaisten harjoittamaan pyyntiin liittyy oleellisesti yhteys maahan ja veteen, saamelaisten perinteisen tiedon hyödyntäminen, ylläpitäminen ja siirtäminen sukupolvelta toiselle sekä yhteisöllisyys. Pyynti on saamelaisille oleellinen osa kulttuuria ja ravinnon hankintaa. Saaliiksi saadulla riisalla on monille saamelaisille myös suuri taloudellinen merkitys.

Keräily on ollut aina osa saamelaisten elämää ja kulttuuria ja se on täydentänyt muita saamelaisten perinteisiä elinkeinoja. Saamelaiset keräävät erityisesti marjoja, kasveja ja raaka-aineita duodjin materiaaliksi. Keräämiseen ja kerättyjen kasvien käyttöön liittyvä tieto on siirtynyt sukupolvelta toiselle osana saamelaiskulttuuria. Keräilyyn ja erityisesti keruupaikkoihin liittyy olennaisena osana saamelainen tapa-oikeus – saamelaiset eivät mene esimerkiksi poimimaan hilloja toisten jängiltä, vaan suvuilla on omat keruualueensa, jotka saamelaiset hyvin tuntevat.

Saamelaisen pyyntikulttuurin ja metsästyoikeuksien edistäminen on mainittu yhdeksi tavoitteeksi Saamelaiskäräjien toimintaohjelmassa. Kertomusvuonna pidettiin saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaiset neuvottelut Metsähallituksen kanssa metsästyksen kiintiöpäätöksestä saamelaisten kotiseutualueella vuosille 2025–

2028. Neuvotteluissa saavutettiin yhteisymmärrys metsästyksen kiintiömäärästä. Neuvotteluissa keskusteltiin myös erävalvontaan liittyvistä haasteista sekä valvonnan lisäämisen akuutista tarpeesta.

Kertomusvuonna Saamelaiskäräjät lausui myös suden ja karhun metsästyksen liittyvissä asioissa ja toi lausunnoissaan esille Saamelaisten kotiseutualueen huolestuttavaa petotilannetta. Sekä karhun että suden tappamien porojen määrä on noussut viime vuosina. Itärajan takaa saapuvat suurpedot, erityisesti Venäjän puolelta tapahtuvan metsästyksen vähenemisen seurauksena, ovat lisänneet porotaloudelle aiheuttamia vahinkoja myös saamelaisten kotiseutualueella. Vain noin 20 % petojen tappamista poroista löydetään²⁹, mikä tarkoittaa käytännössä merkittäviä taloudellisia tappioita poronhoitajille.

5.4.4. Saamelainen käsityö - duodji – tyeji - ķiõtt-tuâj

Ehdotukset eduskunnalle:

Pysyvä rahoitus Duodji Akatemialle.

Saamelaisen perinnekäsityön aseman vahvistaminen elinkeinona.

Saamelaisen käsityön elinvoimaisuuden tukeminen ja rahoituksen turvaaminen.

Saamen käsityörittäjyyden tukeminen.

Saamenkäsityön aseman vahvistaminen elinkeinona on keskeinen osa saamelaiskulttuurin elinvoimaisuutta ja itsemääräämisoikeutta. Perinteisesti saamenkäsityö on ollut osa omavaraistaloutta, mutta nykyään se muodostaa yhä useammalle saamelaiselle joko päätoimisen tai osittaisen toimeentulon lähteen. Saamelaisen perinnekäsityön aseman vahvistamisessa yhdistyvät kulttuuriperinnön suojeleminen, tekijänoikeudet, kaupallinen vastuullisuus ja perinteisen tiedon siirtäminen uusille sukupolville.

Suomen puolen Saamelaiskäräjät yhdessä Norjan puolen Saamelaiskäräjien kanssa on aloittanut vuonna 2025 Duodji Akatemian 2027 -hankkeen, jonka tavoitteena on säilyttää, vahvistaa ja edistää saamelaista käsityöperinnettä. Hankkeen toiminta keskittyy erityisesti Enontekiön (Suomi), Kautokeinin (Norja) ja Karesuonden (Ruotsi) alueille, mutta sen vaikutukset ulottuvat laajemmallekin saamelaisalueelle. Hanke kokoaa yhteen keskeiset saamenkäsityöhön liitty-

vät osapuolet keskustelemaan, tekemään yhteistyötä ja rakentamaan saamenkäsityön tulevaisuutta.

Suomen puolella hanke sai rahoitusta Interreg Aurora -ohjelmasta ajanjaksolle 1.8.2025-31.12.2027 sekä kansallista vastinrahoitusta Lapin Liitolta. Tällä hetkellä Saamelaiskäräjillä ei ole pysyvää rahoitusta saamelaisen käsityön edistämiseksi. Saamelaiskäräjien tavoitteena on vakinaistaa Duodji Akatemian toiminta tulevaisuudessa.

5.4.5. Saamelaismatkailu

Ehdotukset eduskunnalle:

Rahoitus saamelaismatkailun sertifikaatin ylläpitämiseen.

Matkailun globaalisuus pandemioineen, energiakriiseineen ja ilmastonmuutos arvaamattomine ääriolosuhteineen eivät ole lyhyen aikavälin ilmiöitä. Tässä jatkuvasti muuttuvassa, haasteellisessa maailmantilanteessa saamelaisten kotiseutualueelle suuntautuvassa matkailussa sekä saamelaismatkailussa on erittäin tärkeää matkailun hallittavuuden, vastuullisuuden ja eettisen kestävyys takaaminen saamelaisyhteisöt ja heidän tarpeensa aiempaa paremmin huomioiden. Matkailualalla ja matkailijoilla on yleisesti vähän tietoa saamelaiskulttuurista ja se vaikeuttaa aitojen saamelaismatkailutuotteiden tunnistamista.

Saamelaiskäräjät on usean vuoden ajan edistänyt saamelaisia ja saamelaisten oikeuksia koskevan tietoisuuden lisäämistä matkailussa yhteensä seitsemän eri hankkeen avulla. Vuonna 2024 alkoi viimeisin Saamelaiskäräjien saamelaismatkailuun liittyvä Vasan matka -hanke, jossa luotiin raamit kulttuurisensitiiviselle saamelaismatkailun sertifikaatille. Sertifikaatilla pystytään todentamaan tuotteiden ja palveluiden vastuullisuus ja eettinen kestävyys saamelaisten omien lähtökohtien ja näkökulman mukaisesti toteutettuna. Näin pyritään vahvistamaan vastuullisten ja eettisesti kestävien saamelaistuotteiden ja -palveluiden kilpailukykyä tukevaa toimintaympäristöä. Lisäksi matkailualan yleinen tietopohja saamelaismatkailusta tulee paranemaan kokoamalla yhteen vastuulliset saamelais-toimijat. Hanke saatiin päätökseen lokakuussa 2025, mutta sertifikaatin käsittely Saamelaiskäräjillä on edelleen kesken vuonna 2026.

6. Kielelliset oikeudet

Luvussa 6. tarkastellaan saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumista kertomusvuonna kokonaisuutena, jonka ytimessä ovat perustuslain 17 §:n turvaamat oikeudet sekä niiden käytännön toimeenpano eri hallinnonaloilla. Luvussa arvioidaan kielellisten olojen kehitystä, saamen kielilain toimeenpanoa, saamen kielen toimiston ja Sámi Giellagáldun toimintaa sekä digitalisaation ja pohjoismaisen kieliyhteistyön vaikutuksia saamelaisten kielellisiin oikeuksiin. Kokonaisarviossa korostuu se, että saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutuminen edellyttää edelleen johdonmukaisia, pitkäjänteisiä ja riittävästi resursoituja toimia, jotta perustuslailliset velvoitteet voivat toteutua yhdenvertaisesti koko maassa.

6.1. Kielellisten olojen kehittyminen

Ehdotukset eduskunnalle:

Välittömät toimet:

Saamen kielen kehittämistoimintaan tulee myöntää rahoitus (400 000 euroa).

Pitkän aikavälin toimet:

Koltansaamen kielen elvyttämiseen pitää kiinnittää erityisesti huomiota kaikilla yhteiskunnan aloilla.

Saamelaisten kielellisiä oloja seurataan eri seurantamekanismein. Näin myös kertomusvuonna tuotettiin laajasti tietoa kielellisistä oloista ja niiden kehittymisestä. Saamelaiskäräjät laatii kerran vaalikaudessa saamelaiskäräjälain 7 §:n mukaisen kertomuksen kielilainsäädännön toteutumisesta eduskunnalle (viimeinen kertomus on vuodelta 2024). Lisäksi oikeusministeriö valmistele kerran vaalikaudessa eduskunnalle hallituksen kertomuksen kielilainsäädännön toteutumisesta, jossa käsitellään kansalliskielten tilanteen lisäksi mm. saamen kielten asemaa. Kielikertomuksen keskeisiä aineistoja ovat mm. oikeusministeriön tilaamat kielellisten oikeuksien seurantabarometrit, kuten Saamebarometri. Uusin kertomus annettiin eduskunnalle vuoden 2026 alussa.³⁰ Lisäksi eri viranomaisilla voi olla omaa kielellisten olojen seurantaa, kuten Lapin hyvinvointialueen saamen kielen lautakunnalla on seuranta- ja raportointitehtävä hyvinvointialueen saamenkielisten palveluiden tilanteesta. Suomi antaa raporttinsa koskien kansainvälisten ihmisoikeussopimusten valvontamenettelyä. Saamelaisten totuus- ja sovintokomission erillisselvitykset ja loppuraportit tuottavat myös laaja-alaisesti tietoa nykyisistä kielioloista, mutta myös historian tapahtumista.

Kielellisistä oloista voidaan näin ollen todeta olevan kohtalaisen hyvin tietoa. Kysymykseksi jääkin, että minkälaista merkitystä näillä eri selvityksillä on kieliolojen kehittymiseen? Saamebarometri selvityksessä todetaan, että lukuisista selvityksistä ja niihin liitetyistä toimenpanoesityksistä huolimatta suurta osaa niistä ei ole toistaiseksi pantu täytäntöön. Saamebarometrin mukaan tämä osoittaa, että suositusten ei voida tehokkaasti vaikuttaa saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumiseen, eikä konkreettisten toimenpiteiden ehdottaminen yleensä johda toivottuun tulokseen. Saamebarometri tuottikin selvityksessään analyysia siitä, mikä estää kielellisten oikeuksien toteutumisen ja on ratkaisuna kehittänyt toimintamallin, jota organisaatiot voivat hyödyntää saamenkielisten palveluiden tuottamisessa ja kehittämisessä. Saamelaiskäräjien näkemyksestä kielellisten oikeuksien parempaa toteutumista ja kielellisten olojen kehittämistä voitaisiin viranomaisissa tehostaa toimintamallin pohjalta.

Kielioloista voitaisiin todeta, että perustuslaillinen oikeus saamen kielten ylläpitoon toteutuu erillislainsäädännön ja saamen kielilain nojalla kohtuullisesti, mutta ei riittävä hyvin vielä sekään. Saamelaiskäräjät on kuitenkin kertomusvuonna nostanut eri yhteyksissä huolensa siitä, ettei ylläpitotehtävän lisäksi valtio ole turvannut saamelaisille riittäviä resursseja perustuslain 17 § 3 momentin mukaiseen saamen kielen kehittämistehtävään³¹.

Perustuslain 17 § 3 momentin mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Perustuslain kirjauksen toteuttamiseksi saamelaiskäräjälain (974/1995) 2 luvun 5 §:ssä säädetään, että Saamelaiskäräjien tehtävänä on päättää saamelaisten omaa kieltä, kulttuuria ja asemaa alkuperäiskansana koskevista asioista ja hoitaa näihin liittyviä

tehtäviä. Saamelaiskäräjälain 1 luvun 2 §:n mukaan valtion talousarviossa on varattava riittävä määräraha näiden tehtävien toteuttamiseen. Vuonna 2024 julkaisussa Selvitys kotoperäisten vähemmistökielten valtiosääntö oikeudellisesta asemasta – erityisesti perustuslain 17 §:n 3 momentin sisällöstä ja tulkinnasta³² -julkaisussa on käyty läpi perustuslain 17 §:n 3 momentin sisältöä ja tulkintaa. Selvityksen mukaan perustuslaissa ei käy eksplisiittisesti ilmi, että millaisia toimia ylläpitää ja kehittää tarkoittavat. Perustuslain 17 §:n 3 momentti kuitenkin luo valtiolle positiivisia velvoitteita, kun laissa todetaan, että saamelaisilla sekä romaneilla ja muilla ryhmillä on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaiskäräjät on tunnistanut seuraavat aiheet, joiden kautta Suomessa eläviä saamen kieliä voidaan tukea ja edistää.

Saamelaiskäräjillä ei ole nykytilanteessa resursseja toteuttaa tehokkaasti juuri perustuslaissa määriteltyä saamen kieltä kehittäviä toimia. Tämän vuoksi Saamelaiskäräjät on esittänyt määrärahaa saamen kieltä edistäviä toimia varten. Saamen kielilaki ja saamen kielen ja saamenkielistä opetusta koskevat lait turvaavat saamen kielten asemaa laeissa määritellyissä yhteyksissä, mutta niiden ulkopuolelle jää huomattava osa yhteiskunnan toimintaa ja erilaisia kieltä tukevia kehittämistoimia, joiden toteuttamiseen ei ole osoitettu varoja.

Saamen kielet tarvitsevat kieltä kehittäviä toimenpiteitä, jotka edistävät ja kehittävät saamen kielten käyttömahdollisuuksia yhteiskunnan eri osa-alueilla muun muassa kansalaisyhteiskunnan toiminnoissa, parantamalla palveluita, edistämällä kieliteknologisten sovellusten saatavuutta saamen kielille yhteistyössä eri tahojen kanssa. Saamen kielten kehittämistoimilla varmistetaan ja vahvistetaan kielenelvytyksellä saatuja tuloksia ja toisaalta edistetään ja lisätään saamen kieltä osaavien mahdollisuuksia käyttää saamen kieltä yhteiskunnan eri osa-alueilla. Saamelaiskäräjät on esittänyt saamen kielten edistämistehtävää varten uutta momenttia opetus- ja kulttuuriministeriön rahoitukseen. Asia käsiteltiin saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaisessa neuvottelussa opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa 19.12.2025 Saamelaiskäräjien kehysesityksestä vuosille 2027–2030. Kehysesitys sisälsi saamen kielten edistämismäärärahan 400 000 euroa, mutta neuvottelussa tuli ilmi, ettei kyseistä rahaa olla edistämässä.

Suomen valtio toki rahoittaa laajasti monipuolisia toimia, joilla ylläpidetään saamen kielten elinvoimaisuutta. Kielenelvytystoimenpiteistä huolimatta kaikki Suomessa puhuttavat saamen kielet ovat yhä uhanalaisia, ja saamen kieliä vahvistavia ja edistäviä toimenpiteitä tarvitaan myös äidinkielisten puhujien keskuudessa. Kielen vahvistamiseksi on tärkeää saada laajennettua kielenkäyttödomeeneja siten, että saamen kielet ovat luonnollinen osa jokapäiväistä elämää ja kanssakäymisen kieli myös saamen kielen käyttöä tukevien lakien, kuten saamen kielilain ulkopuolelle jäävissä tilanteissa.

Määräraha on tarkoitus käyttää hankkeisiin ja toimenpiteisiin, joilla kehitetään ja vahvistetaan saamen kieliä ja niiden käyttöä yhteiskunnassa. Saamelaiskäräjien tulee saada systemaattisiin ja pitkäaikaisiin kielisuunnittelu-, kehittämis- ja edistämistoimiin määräraha, jota voidaan joustavasti kohdentaa erilaisiin koltan-, inarin- ja pohjoissaamen kieliä kehittäviin ja kielen käyttöä mahdollistaviin toimiin. Määrärahan käytön joustavuus mahdollistaa rahoituksen tehokkaan käytön sekä reagoinnin muuttuviin tarpeisiin ja erityistilanteisiin. Määräraha myös kehittäisi Saamelaiskäräjien kieleen ja kulttuurin itsehallintoa, kun Saamelaiskäräjät voisi tukea saamelaisyhteisöstä lähteviä tarpeita. Tämä palvelisi myös saamelaisen kulttuuri-itsehallinnon dynaamista, jatkuvasti kehittävää luonnetta.

Kehittämisrahaa tarvitaan vahvistamaan saamenkielisiä palveluja, jotka eivät kuulu suoraan saamen kielilain soveltamisalaan. Tärkeitä kehittämiskohteita ovat esimerkiksi median tarjonta saamen kielillä sekä saamenkielisen tutkimuksen lisääminen. Saamenkielisen kulttuuri- ja mediatarjonnan lisääminen ja monipuolistaminen lisäävät luonnollisia kielen käyttömahdollisuuksia. Kielten käyttäminen erilaisilla media-areenoilla on nykypäivää ja saamen kieliä pitää voida ja kyetä käyttämään näillä domeeneilla myös. Saamen kieleen liittyviä tutkimustarpeita on runsaasti. Tutkimukseen sisältyy myös saamen kielten sanakirjatyo, joka ei tällä hetkellä saa rahoitusta miltaään taholta. Nämä ovat konkreettisia esimerkkejä nykytilanteen puutteista saamen kielityössä.

Kielioloista vielä Saamelaiskäräjät haluaa lopuksi todeta, että kertomusvuonna Saamelaiskäräjät käynnisti keskustelutarjan koltansaamen kielen tilanteesta. Keskustelutarja on osa Saamelaiskäräjien kielipoliittista toiminta- ja kehittämisohjelmaa vuosille 2025–2027, jossa painotetaan toimia koltansaamen elvyttämisen, vahvistamisen ja edistämisen. Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan koltansaamen tilanne poikkeaa inarin- ja pohjoissaamen tilanteesta ja vaatii erityisiä toimenpiteitä sen elvyttämiseksi. Haasteeksi on tunnistettu se, ettei koltansaamen kielen elvytystä tai laajemmin kielisuunnittelua koordinoi mikään taho systemaattisesti. Koltansaamen kielen tilanne vaatisi erityisratkaisuja, koska kielenelvytys ei ole edennyt riittävästi ja kielen uhanalaistuminen on yhä jatkunut. Koltansaamen kielen tilanne tulee myös eduskunnassa huomioida päätöksenteossa.

Saamelaiskäräjät toteutti vuonna 2024 pienimuotoisen Interreg-rahoitteisen hankkeen juridiikan terminologian kehittämiseen pohjoissaamen kielelle. Hankkeen aikana kartoitettiin myös Norjan ja Suomen oikeudellisiin instanssien pohjoissaamen oikeusterminologian tarpeita erillisellä kyselyllä, josta laadittiin osana hanketta raportti ”Raportti oikeudellisille instituutioille ja organisaatioille lähetetyn saamen kielen käyttöä koskevan kyselyn tuloksista”. Vastauksissa korostui se, että viranomaiset kokevat, että paljon erilaista lainsäädäntöä tulisi kääntää saamen kielelle. Kyselyn mukaan asiakirjojen, kuten hallintopäätösten

ja tuomioiden, saatavuus pohjoissaameksi on rajallista. Asiakirjat, jotka liittyvät yksilön oikeuksiin, palveluihin ja hallinnollisiin ratkaisuihin, mainitaan useimmin. Samalla korostuu myös verkkopalveluiden ja sähköisen asioinnin sisällön kääntämisen tarve. Kyselyssä nousi myös esiin mm. saamenkielisen tuomariston puute.

Saamelaiskäräjien tietojen mukaan ei tuomioistuimissa ole käytettävissä saamenkielistä henkilöstöä, ja silloin kun käsittelykieleksi on haluttu saamen kieli, on se toteutunut tulkkauksen kautta. Saamelaiskäräjien tiedossa ei ole miten usein saamenkielinen on luopunut oikeudestaan käyttää tuomioistuimessa omaa kieltään. Saamelaiskäräjien selvityksien mukaan olisi myös erittäin tärkeää kehittää saamen kielten oikeuskieltä pohjoismaisesti oikeusturvan parantamiseksi. Saamelaiskäräjät esittää, että yhtenä vaihtoehtona olisi aloittaa tuomioistuinten saamenkielisten palveluiden kehittämishanke.

6.2. Saamen kielilain toimeenpano

Ehdotukset eduskunnalle:

Saamen kielen opiskelun mahdollistaminen aikuisille joko aikuiskoulutustuella, korottamalla saamen kielilain 31 §:n avustusta tai uuden rahoitusmekanismin kautta.

Saamen kielilaki uudistetaan.

Saamelaisten kielelliset oikeudet turvataan Suomessa ensisijaisesti perustuslaissa (17 §). Saamen kielilaki (1086/2003) turvaa osaltaan perustuslaissa säädettyä saamelaisten oikeutta ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamelaisten oikeudesta käyttää omaa kieltään viranomaisissa säädettiin ensimmäisen kerran vuonna 1991 (516/1991). Saamelaisten kielellisten oikeuksien toteuttaminen viranomaisissa perustui tuolloin lähinnä kääntämiseen ja tulkkaukseen, eivätkä kielelliset oikeudet toteutuneet käytännössä läheskään siinä laajuudessa kuin lainsäätäjä oli lakia säätäessään tarkoittanut. Saamen kielilakia uudistettiin vuonna 2003 hallituksen esityksellä eduskunnalle saamen kielilaki (HE 46/2003) ja uusi laki tuli voimaan vuoden 2004 alussa. Uudistuksen tarkoituksena oli parantaa mahdollisuutta käyttää saamen kieltä myös käytännössä viranomaisasioinnissa. Laki koskee kaikkia Suomessa puhuttavia saamen kieliä eli inarin-, koltan- ja pohjoissaamea.

Saamen kielilakia käytännössä toimeenpanevat kielilain 2 §:n soveltamisalaan kuuluvat viranomaiset. mukaan mm. saamelaisten kotiseutualueen kuntia ja niitä valtionhallinnon viranomaisia ja tuomioistuimia, joiden virka-alueeseen kunnat kuuluvat, Lapin hyvinvointialueen viranomaisia sekä sellaisten hyvinvointi- ja kuntayhtymien viranomaisia, joissa Lapin hyvinvointialue tai jokin kunnista on jäsenenä. Keskeisiä valtionhallinnon viranomaisia ovat Saamelaiskäräjät, Kela, Mela, poliisi, veroviranomaiset ja Paliskuntien yhdistys, mutta lakia säädetään hyvin laajasti moniin viranomaistahoihin. Saamen kielilakiin sisältyy lain toi-

meenpanon omavalvontatehtävä ja Saamelaiskäräjät seuraa lain soveltamista ja voi antaa suosituksia kielilainsäädäntöön liittyvissä kysymyksissä sekä tehdä aloitteita havaitsemiensa epäkohtien korjaamiseksi.

Kertomusvuonna on tullut kuluneeksi 21 vuotta saamen kielilain uudistamisesta. Lakiuudistuksen tarkoituksena oli merkittävästi parantaa saamelaisten oikeutta käytännössä käyttää saamen kieltä viranomaisissa. Eri selvitykset ja käytännön kokemukset kuitenkin osoittavat, ettei saamen kielilakia pystytä toimeenpanemaan vielääkään viranomaisissa sen alkuperäisessä tarkoituksessa. Viranomaisissa on vieläkin töissä vähän saamenkielistä henkilöstöä ja kielelliset oikeudet toteutetaan käytännössä yhä käännöksien ja tulkkausten kautta, vaikka lain uudistamisen tarkoitus oli nimenomaan vähentää tulkkauksen kautta tapahtuvan asioiden hoidon määrää. Saamebarometri³³ selvityksessä viranomaisten vastauksissa nousi esiin huolestuttava määrä tietoja negatiivisista ja välinpitämättömistä asenteista saamelaisten kielellisiä oikeuksia kohtaan. Nämä asenteet ovat osaltaan heikentämässä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumista ja kieliliimapiiriä. Saamelaiskäräjät on lisäksi kritisoinut viranomaisten omavalvonnan toimivuutta saamen kielilaisissa.

Toimintaympäristön muutokset ja riskit kielellisten oikeuksien toteutumiselle

Sen lisäksi, että saamen kielilain toimeenpanossa on haasteita ja sen toimivuutta ja tarkoituksenmukaisuutta tulisi tarkastella uudestaan, on laki myös Saamelaiskäräjien näkemyksestä vanhentunut toimintaympäristön muutoksien takia. Esimerkiksi saamen kielilain soveltamisalaa on muutettu viranomaisten organisaatiomuutoksien takia, kuten esimerkiksi uuden valtakunnallisen Oikeuspalveluviraston perustaminen, jolloin Lapin alueen alueelliset palvelut ovat siirtyneet isommalle valtakunnalliselle virastolle järjestettäväksi. Tämän kaltaiset muutokset muuttavat saamen kielilain tarkoitusta, jossa on kuitenkin saamelaisten kotiseutualueelle ja virastoille sen alueilla määritelty suuremmat velvollisuudet saamen kielilain nojalla kuin muualle Suomessa. Saamelaiskäräjien näkemyksessä muutoksissa piilee riski, että saamelaisten kielelliset oikeudet heikentyvät, kun asiakokonaisuudet siirtyy isoille valtakunnallisille viranomaisille. Vaikka lakimuutoksissa todetaan, ettei muutoksella heikennetä saamelaisten kielellisiä oikeuksia, niin käytännössä saamen kielisiin liittyvät kysymykset voivat hävitä isoissa valtakunnallisissa virastoissa hyvin marginaalisina asioina. Saamen kielilakia säädettäessä vuonna 2004 on ollut selkeämpi käsitys siitä, että saamelaisten kotiseutualueen virastoissa sovelletaan saamen kielilakia. Kertomusvuonna on tullut myös tapauksia, että viranomaiset ovat tulkinneet, että koska heillä ei ole virastoa saamelaisten kotiseutualueella, jolloin saamen kielilain soveltamisvelvollisuus on kapeampi. Saamelaiskäräjät on pyrkinyt lausunnoilla ja neuvotte-

luilla tuomaan esille huolenaiheensa saamen kielisiin liittyen, mutta useasti Saamelaiskäräjien näkemystä ole edes kuultu isoissa valtakunnallisissa virastouudistuksissa.

Saamelaiskäräjät on lisäksi huolissaan siitä, miten hyvin saamen kielilaki ja muu saamelaisten kielellisiä oikeuksia koskeva erillislainsäädäntö vastaa nykytilanteesta siihen demograafiseen muutokseen, mikä saamelaisten keskuudessa on tapahtunut. Saamelaiskäräjävaalien yhteydessä vuonna 2023 kerättyjen tilastojen mukaan 65 % saamelaisväestöstä asuu saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella. Saamelaislasten ja -nuorten osalta luku on jo yli 72 %. Tämä tarkoittaa sitä, että yhä useampi saamelainen jää kielellisten oikeuksien ulkopuolelle. Lainsäädäntöä koskien koulutusta, varhaiskasvatuksesta, sosiaali- ja terveydenhuollon palveluita ja oikeutta käyttää saamen kielitä viranomaisessa, tulisi tarkastella myös siitä näkökulmasta, miten hyvin nykyllä sääädäntö kattaa saamelaisväestön palveluntarpeet koko maassa.

Kertomusvuonna Saamelaiskäräjät on useaan otteeseen nostanut esille saamen kielilain uudistamistarpeet. Oikeusministeriössä on valmisteilla arviointimuistio saamen kielilain uudistamistarpeista, mutta asiasta ei kuitenkaan ole vielä neuvoteltu tarkemmin Saamelaiskäräjien kanssa.

Kielelliset oikeudet neuvotteluissa ja valvovien viranomaisten ratkaisussa

Saamen kieleen liittyvät asiat olivat keskiössä joissakin kertomusvuonna käytyissä saamelaiskäräjälain 9 §:n neuvotteluissa, kuten saamenkielisiä sosiaali- ja terveyspalveluita koskevat neuvottelut Lapin hyvinvointialueen kanssa. Saamelaisten kielellisten oikeuksien osalta tuli myös muutama merkittävä ratkaisu kielellisissä oikeuksissa valvovilta viranomaiselta. Apulaisoikeuskansleri kiinnitti huomiotaan³⁴ ratkaisussaan koskien sähköistä tiedoksiantoa Verohallinnossa koskevaa lainsäädäntöä, että hallituksen esityksessä on tarkemmin selostettava sitä, millä perustella katsotaan, että sääntely täyttäisi saamen kielilain asettamat vaatimukset. Eduskunnan oikeusasiamies puolestaan otti kantaa yleisellä tasolla saamen kielten käyttöön viestinnässä sosiaalisessa mediassa³⁵ ratkaisussaan ja totesi, että hallinnon asiakkaiden tasapuolisen kohtelun ja kielellisen yhdenvertaisuuden kannalta on myös ongelmallista, jos tietoa on saamen kielillä saatavilla selvästi suppeammin kuin suomen kielellä.

Digitaaliset viranomaispalvelut ja saamen kielten huomioiminen

Saamelaiskäräjät antoi kertomusvuonna useita lausuntoja liittyen mm. viranomaispalveluiden siirtymisestä eri digitaalisille alustoille. Saamelaiskäräjien

näkemyksestä ongelmaksi on muodostunut, ettei eri digitaalisia palveluita säädettäessä määritellä riittävän tarkasti, miten palvelu on suunniteltu toteutettavaksi saamen kielillä. Perustuslakivaliokunta ottikin kantaa suomi.fi-viestit -palvelun saamenkielisydestä³⁶ mietinnössään . Perustuslakivaliokunta piti valtiosääntöisesti asianmukaisempänä, että Suomi.fi-viestit -sovelluksen ja verkkopalvelun käyttöliittymä ja postilaatikko tulisivat käyttöön myös saamen kielillä samanaikaisesti esityksen hyväksymisen kanssa. Saamelaiskäräjät pitää asiaa merkityksellisenä, että perustuslakivaliokunta kiinnitti huomiota ongelmaan, mikä koskee laajemminkin digitaalisia palveluita ja niiden saamenkielisyden puuttumista. Saamelaiskäräjät on esittänyt, että saamelaisten kielelliset oikeudet huomioitaisiin jo lainvalmistelussa ja viimeistään valiokuntatyössä, tämä koskee nyt erityisesti kertomusvuonna ajankohtaiseksi tulleita digitaalisia palveluita.

Saamelaiskäräjien toimenpiteet saamen kielilain seurannassa

Saamelaiskäräjät on toteuttanut saamen kielilain 28 §:n seurantatehtävänsä kertomusvuonna usealla eri tavoilla. Saamelaiskäräjät ylläpitää saamenkielisten palveluiden kehittämisen viranomaisverkostoa, jossa voidaan jakaa tietoa kootusti saamen kielilaista ja jakaa kokemuksia saamenkielisten palveluiden kehittämistyöstä. Verkostoon on kertomusvuonna osallistunut noin 10-15 eri viranomaistahoa ja verkosto on koettu erittäin hyödylliseksi matalan kynnyksen kohtaamispaikkana saamenkielisten palveluiden kehittämistyölle. Saamen kielilain toimeenpanemiseksi on käytetty myös muita mekanismeja saamelaiskäräjälain mukaisten neuvottelujen ja verkostotyön lisäksi. Saamelaiskäräjät on solminut yhteistyösopimukset THL:n ja Kelan kanssa ja näiden puitteissa on pidetty vuosittaiset neuvottelut. Lisäksi Saamelaiskäräjät on sopinut Digi- ja väestöviraston kanssa vuosittaisista neuvotteluista ja sen yhteistyön tuloksia on kuvailtu paremmin digitalisaatiota käsittelevässä luvussa.

Lausuntotoiminnan vaikuttavuus kielellisten oikeuksien edistämisessä

Saamen kielen toimisto antaa vuosittaisia lausuntoja ja nämä ovat lausunto Yleisradion hallintoneuvoston kertomuksesta eduskunnalle saamenkielisistä ohjelmista. Lisäksi Saamelaiskäräjät lausuu vuosittain opetus ja kulttuuriministeriölle vähemmistökielisen lehdistön tuen myöntöesityksestä. Kertomusvuodesta voidaan todeta, että suuria muutoksia ei ole lausuntojen kautta saavutettu, mutta merkittävimmät linjaukset kielellisten oikeuksien osalta on tullut kielellisiä oikeuksia valvovien viranomaisten ja valiokuntien lainvalmistelutyön kautta. Saamelaiskäräjien lausunnoilla ei ole nähtävänä merkittävää vaikutusta asioihin.

Saamen kielilain mukaiset avustukset ja resurssien riittävyys

Kertomusvuonna toteutuivat saamen kielilain 31 §:n mukaisten avustusten leikkaukset. Oikeusministeriön hallinnonalalta tuleva avustus on tarkoitettu viranomaisille kattamaan saamen kielilain soveltamisesta aiheutuviin kustannuksiin. Pääosin avustusta on käytetty sijaiskustannuksiin, joita on tullut virkavapauksista saamen kielen opiskelua varten, sekä käännös- ja tulkkauksekustannuksiin. Saamelaisalueen kunnat, Saamelaisalueen koulutuskeskus, Lapin hyvinvointialue sekä saamelaismuseo Siida yhdessä Saamelaiskäräjien kanssa vetosivat eduskuntaan vuoden 2024 lopussa saamen kielilain nojalla maksettavan avustussumman puolesta³⁷. Leikkaus kuitenkin toteutui ja vuonna 2025 avustusta oli käytettävissä vain puolet aikaisemmasta, 120 000 euroa. On todettu, että tarve on vähintään kaksinkertainen. Leikkaus saamen kielilain nojalla maksettavaan avustukseen vaikeutti merkittävästi työntekijöiden mahdollisuutta saada palkallista virkavapautta saamen kielen opintoihin. Tämä yhdessä aikuiskoulutustuen lakkauttamisen myötä tyrehtyi eri ammattikuntien mahdollisuuden opiskella saamen kielen taito ja näin vaikeutti saamenkielisten ammattilaisten saataavuutta, mikä on ollut jo aikaisemminkin vaikeaa.

6.3. Saamen kielitoimiston toiminta ja resurssit

Ehdotukset eduskunnalle:

Saamen kielen toimiston kääntäjäresursseja tulisi vahvistaa.

Viranomaisten rahoituksessa huomioidaan saamen kielilain vaatimukset ja varmistetaan lain toimeenpanoon riittävät resurssit.

Saamen kielen toimiston tehtävät perustuvat saamen kielilakiin (1086/2003), valtioneuvoston asetukseen saamen kielilain täytäntöönpanosta (108/2004) ja Saamelaiskäräjistä annettuun asetukseen (1727/1995). Saamen kielilain 21 §:n mukaan viranomaisella, jonka on saamen kielilain nojalla annettava toimituskirjastaan saamenkielinen käännös tai saamenkielinen toimituskirja, on oikeus saada käännös saamen kielen toimistolta, jollei käännöksen hankkiminen muutoin käy sopivasti päinsä. Vastaavasti viranomaisella on oikeus saada toimistolta suomenkielinen käännös sille saamen kielellä jätetystä asiakirjasta. Saamen kielilaki ei nykyisellään velvoita saamen kielen toimistoa tekemään tulkkauksia. Saamen kielen toimisto huolehtii saamen kielilain mukaisten käännösten toimitamisesta eri viranomaisille ja laitoksille, sekä avustaa eri tahoja saamen kielten tulkkien ja freelancer-kääntäjien hankkimisessa.

Henkilöstö ja työnjako

Saamen kielen toimistossa työskentelee saamen kieliturvasihtööri, saamen kieliasiainsihtööri ja kielipesäohjaaja sekä kuusi kääntäjää; yksi inarinsaamen, yksi koltansaamen ja neljä pohjoissaamen, sekä muuta määräaikaista henkilöstöä.

Pohjoissaamenkielisistä kääntäjistä kolme kääntää Utsjoen kunnan asiakirjoja ja yksi hoitaa Saamelaiskäräjien omat käännoistyöt, sekä muilta viranomaisilta tulevat käännoispyynnöt. Tarvittaessa toiset pohjoisaamen kääntäjät sijaistavat ja auttavat Saamelaiskäräjien omien ja viranomaisten käännoisten tekemisessä. Saamen kielen toimiston kielenkääntäjien tehtävänä on hoitaa käännois- ja terminologiatöiden lisäksi muut toimialaansa kuuluvat ja saamen kieliturvasihteerin heille erikseen määräämät tehtävät. Lisäksi inarinsaamen kielen kääntäjä on vastannut käännoistöiden koordinoinnista.

Käännoistoiminnan määrä ja kehitys

Kertomusvuonna saamen kielen toimisto hoiti Saamelaiskäräjien omia käännoistöitä ja käänsi eri viranomaisilta tulevia käännoispyyntöjä. Vuonna 2024 tuotetut käännoismäärät ovat nousseet 6 % edellisvuoteen verrattuna³⁸. Vuoden 2025 tuotetut käännoismäärät eivät ole vielä valmiit, mutta oletus on, että nousu on jatkuva. Lisäksi Saamelaiskäräjien saamen kielen toimisto toimitti Utsjoen kunnalle käännoiksi erillisen sopimuksen nojalla³⁹. Saamen kielilain velvoitteet ovat laajemmat Utsjoen kunnassa muihin saamelaisalueen kuntiin verrattuna. Saamen kielilain 16 §:n mukaan kuntien toimielinten asiapapereiden tulee olla saamelaisennemmistöisissä kunnissa myös saamen kielellä.

Resurssien käyttö

Kielenkääntäjien palkat maksetaan Saamelaiskäräjien yleisen toimiston budjetista. Saamen kielen toimistolta tulee maksullisten käännoisten kautta Saamelaiskäräjien yleisen toimiston budjettiin tuloja. Saamen kielen toimistolle varataan saamen kielen edistämistoimiin vuosittain yleisestä budjetista 30 000 € määräraha. Saamen kielen toimisto käyttää määrärahaa mm. koulutuksiin, kielenhuoltoon, terminologiatyöhön, työvälineisiin, saamen kielen edistämistoimiin ja muihin menoihin, joihin ei ole erillistä budjettia.

Vuonna 2025 Saamelaiskäräjien yleisestä budjetista oli myönnetty rahaa lisäresurssien palkkaamiseen käännoistyöhön, mutta pääasiassa lisäävustus meni virkavapauksista johtuvien poissaolojen paikkaamiseen. Koltansaamen kieleen on pystytty lisäämään resursseja ja tällä lisäresurssilla on myös pystytty tuottamaan koltansaamenkielistä oppimateriaalia. Tämä ei kuulu saamen kielen toimiston varsinaisiin tehtäviin, mutta koltansaamen kielen erittäin uhanalaisen tilanteen takia ja vaalikauden kielipoliittisen ohjelman⁴⁰ tavoitteiden mukaisesti on päädytty tukea erityisesti koltansaamenkielisen oppimateriaalin tuotantoa.

Käännoistarpeiden kasvu ja resurssien riittävyys

Saamelaiskäräjien käännoistilastojen mukaan käännoistilauksien määrä on kasvanut vuosittain, eikä toimiston nykyisin resurssein pystytä vastaamaan kaik-

kiin viranomaisten käännöstarpeisiin. Käännöstarpeita lisää myös saamen kiellain tehokkaampi toimeenpano. Myös uudet perustus oikeusmyönteiset linjaukset siitä, että mm. saamelaisilla tulisi olla oikeus asioida sähköisissä asiointikanavilla saameksi tulevat todennäköisesti lisäämään käännöstarpeita. Samalla myös Saamelaiskäräjien omat käännöstarpeet ovat lisääntyneet mm. aktiivisen tiedottamisen ja lisääntyneiden tehtävien myötä. Toisaalta saamelaiskäräjät ei pysty toimeenpanemaan saamen kiellain velvoitteita täysmääräisesti, eikä esimerkiksi sen toimeenpanemiseksi pystytäkään järjestämään resurssien takia tulkkausta. Uudistettu Saamelaiskäräjälaki (974/1995) tulee osaltaan lisäämään Saamelaiskäräjien omien käännöstehtävien määrää. Saamelaiskäräjät on esittänyt, että kääntäjäresursseihin pitäisi varata lisärahaa vuosille 2026–2030 210 000 euroa / vuosi.

6.4. Digitalisaatio

Ehdotukset eduskunnalle:

Varmistetaan taloudelliset resurssit osana 400 000 euron saamen kielten suunnittelu- ja kehittämisavustusta, joilla Saamelaiskäräjät voi edistää yhteistyössä eri toimijoiden kanssa digitaalisten palveluiden ja ohjelmistojen kehittämisessä saamen kielille.

Suomi.fi saamenkielisen palveluhakemiston kehittäminen

Suomi.fi-verkkopalvelun saamenkielinen palveluhakemisto on uusi digitaalinen hakupalvelu, johon kootaan kaikki julkishallinnon tarjoamat palvelut, jotka on kuvattu Palvelutietovarantoon (PTV) pohjois-, inarin- ja koltansaameksi. Hankkeen taustalla on Saamelaiskäräjien vuonna 2022 käynnistämä Mii ovtas – Mij oovtâst – Mij õõutâst – Me yhdessä -viranomaisverkosto. Tämä verkosto toimii vapaaehtoisena yhteistyöfoorumina eri viranomaisille, joiden tavoitteena on kehittää saamenkielisiä palveluja, jakaa tietoa ja tukea toisiaan. Verkoston pitkäjänteisenä päämääränä on varmistaa, että saamenkieliset palvelut toteutuvat entistä paremmin. Juuri tässä yhteydessä havaittiin tarve keskitetylle palveluhakemistolle, joka kokoaisi yhteen saamenkieliset palvelut ja parantaisi niiden saatavuutta.

Digi- ja väestötietovirasto (DVV) vastaa Suomi.fi-verkkopalvelun kehittämisestä ja ylläpidosta, ja virasto on yhteistyössä Saamelaiskäräjien ja Mii ovtas – Mij oovtâst – Mij õõutâst – Me yhdessä -verkoston kanssa ryhtynyt suunnittelemaan saamenkielistä palveluhakemistoa. Suomi.fi on julkinen verkkosivusto, joka toimii keskitettynä hakupalveluna kansalaisille ja yrityksille tarjoamalla tietoa julkisen hallinnon palveluista ja ohjeita arjen asioiden hoitamiseen. Sen osana oleva Palvelutietovaranto (PTV) on keskeinen tietokanta, johon kootaan eri viranomaisten palvelukuvaukset. Se on lainsäädännön nojalla (laki hallinnon yhteisistä sähköisen asioinnin tukipalveluista 571/2016) pakollinen kaikille julkishallinnon organisaatioille. PTV:n avulla palvelutiedot tallennetaan yhteen paikkaan ja niitä voidaan hyödyntää eri verkkopalveluissa rajapintojen kautta.

Saamenkielisen palveluhakemiston tavoite ja toiminnallinen toteutus

Saamenkielisen palveluhakemiston idea on hyödyntää PTV:tä: palveluhakemistossa haetaan automaattisesti PTV:stä kaikki ne palvelut, jotka on kuvattu saamen kielillä, ja tuodaan ne keskitetysti esille Suomi.fi:hin käyttäjäystävällisessä muodossa. Käyttäjät voivat suodattaa ja hakea palveluita esimerkiksi palvelukielen (pohjois-, inarin- tai koltansaame), kunnan tai palvelutyyppin mukaan, mikä helpottaa sopivien palveluiden löytämistä. Hankkeen määrittelytyö tehtiin Saamelaiskäräjien vetämässä Mii ovttas – Mij oovtâst – Mij õõutâst – Me yhdessä yhteistyössä DVV:n asiantuntijoiden kanssa, ja teknisessä toteutuksessa hyödynnetään aiempien kansallisten digitalisaatiohankkeiden kehittämiä ratkaisuja.

Hankkeen aikataulutavoitteena on saada saamenkielinen palveluhakemisto julkaistua keväällä 2026. Samalla DVV sitoutui tiivistämään yhteistyötä Saamelaiskäräjien kanssa: elokuussa 2025 osapuolet sopivat yhteistyön vakinaistamisesta säännöllisin tapaamisin, vastaavasti kuin Saamelaiskäräjät oli jo sopinut Kelan ja THL:n kanssa⁴¹.

Oikeudellinen perusta

Saamenkielisen palveluhakemiston kehittäminen perustuu vahvasti voimassa olevaan lainsäädäntöön. Tärkeimmät oikeusperustat ovat Saamen kielilaki (1086/2003) sekä laki hallinnon yhteisistä sähköisen asioinnin tukipalveluista (571/2016).

Saamen kielilain tavoitteena on turvata perustuslain takaama oikeus saamelaisille ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Saamen kielilaki velvoittaa tietyt viranomaiset tarjoamaan palveluita saamen kielellä. Tähän kuuluu myös velvollisuus huolehtia siitä, että saamenkieliset kansalaiset saavat tietoa ja voivat asioida omalla kielellään. Suomi.fissä onkin keino toteuttaa käytännössä näitä lakisääteisiä velvoitteita: se helpottaa viranomaisia tarjoamaan tietoa palveluistaan saameksi ja täten toteuttamaan kielilain tarkoitusta.

Toinen keskeinen säädös on laki hallinnon yhteisistä sähköisen asioinnin tukipalveluista (571/2016), joka velvoittaa julkishallinnon organisaatioita tallentamaan ja kuvaamaan tarjoamansa palvelut Suomi.fi-palvelutietovarantoon (PTV)⁴². Tämä laki varmistaa, että kaikilla kansalaisilla on pääsy ajantasaisiin tietoihin julkisista palveluista yhdestä keskitetystä rekisteristä. Saamenkielisen palveluhakemiston kehittäminen hyödyntää juuri tätä veloitetta ja infrastruktuuria: PTV:hen kirjatut palvelutiedot mahdollistavat sen, että saamenkieliset palvelut voidaan tuoda esille kattavasti Suomi.fi-hakemistossa. Näin lakisääteiset vaatimukset kääntyvät käytännön toiminnaksi: viranomaiset, joilla on lakisääteinen velvoite antaa palvelua saameksi, voivat ja heidän tuleekin taltioida palvelukuvauksensa PTV:hen saamen kielillä, jolloin ne saadaan näkyviin kansalaisille.

Yhteenvetona voidaan todeta, että palveluhakemiston perustaminen nojaa olemassa olevaan lainsäädäntöön, mutta samalla konkretisoi sitä uudella tavalla. Se edistää perusoikeuden – oikeuden käyttää omaa kieltä – toteutumista digitaalisessa ympäristössä ja auttaa julkisia toimijoita täyttämään heille asetetut velvoitteet. Näin hankkeella on vahva oikeudellinen legitimitetti ja tuki.

Vaikutukset saamenkielisten palveluiden saavutettavuuteen ja kielellisiin oikeuksiin

Saamenkielisen palveluhakemiston käyttöönotolla on merkittäviä myönteisiä vaikutuksia saamelaisväestöön ja heidän kielellisiin oikeuksiinsa käytännössä. Ensinnäkin palveluhakemisto parantaa saamenkielisten palveluiden saavutettavuutta ja näkyvyyttä. Koska kaikki julkiset palvelut, joista on saatavilla saamenkielinen palvelukuvaus, kootaan yhteen hakemistoon, saamelaiset voivat yhdeltä verkkosivustolta etsiä ja löytää saamenkieliset palvelut. Tämä keskitetty lähestymistapa madaltaa kynnystä käyttää omaa kieltä asiointissa: saamenkielisen ei enää tarvitse etsiä tietoa hajanaisesti eri viranomaisten sivuilta, vaan hän voi luottaa siihen, että Suomi.fi-hakemistosta löytyvät saatavilla olevat saamenkieliset palvelut. Palveluhakemisto lisää tietoisuutta saamenkielisistä palveluista ja sitä kautta tulee oletettavasti vahvistamaan saamenkielisten palveluiden käyttöastetta.

Suomi.fi saamenkielisen palveluhakemiston kehittäminen vahvistaa luottamusta siihen, että viranomaispalveluja on aidosti saatavilla saameksi. Aiemmin saamenkieliset kansalaiset ovat voineet epäroidä, onko omaan kieleen oikeasti saatavilla palveluita, vai onko helpompi asioida suomeksi. Kun palvelut nyt tuodaan näkyvästi esille saamen kielillä, kasvaa luottamus julkisten palveluiden saavutettavuuteen omalla kielellä. Tämä on tärkeää kielellisten oikeuksien toteutumisen kannalta: oikeus käyttää saamea ei jää vain teoriaksi laissa, vaan siitä tulee käytännön todellisuutta, kun ihmiset löytävät ja käyttävät olemassa olevia palveluita.

Palvelujen keskitetty ja siten paempi löydettävyys parantaa kielellistä yhdenvertaisuutta. Se, että pohjois-, inarin- ja koltansaamenkieliset palvelut ovat esillä Suomi.fi:ssä, edistää saamelaisten tasavertaista asemaa muihin kieliryhmiin nähden julkisten palveluiden käyttäjinä. Käytännössä tämä tarkoittaa, että yhä useampi saamelainen voi asioida viranomaisten kanssa omalla kielellään helpommin, mikä on selkeä parannus kielellisten oikeuksien toteutumiselle arjessa.

Palveluhakemiston toteutus kannustaa ja osin pakottaakin viranomaisia lisäämään ja ylläpitämään saamenkielisiä palvelukuvauksia PTV:ssä. Monilla organisaatioilla palvelutiedot ovat jo entuudestaan PTV:ssä suomen kielellä, joten saamenkielisten käännösten laatiminen näille pohjille on ollut mahdollista. Tämä prosessi aktivoi viranomaisia panostamaan saamenkieliseen sisältöön ja paran-

tamaan omaa valmiuttaan palveluilla saamen kielillä. Niille organisaatioille, joita saamen kielilaki koskee, palveluhakemisto on muistutus lakisääteisistä velvoitteista ja tarjoaa konkreettisen välineen palveluiden esille tuomiseen. Samalla myös muut organisaatiot voivat halutessaan hyödyntää PTV:n saamenkielisiä tietoja palveluistaan, mikä laajentaa saamenkielisen tiedon tarjontaa entisestään.

Saamenkielisen palveluhakemiston kehittäminen edistää selvästi saamelaiden kielellisten oikeuksien toteutumista, mutta kehityksen riittävyttä on syytä arvioida kriittisesti. Positiivisena voidaan todeta, että hankkeen myötä saamelaiden kielelliset oikeudet toteutuvat aiempaa paremmin käytännössä: tiedonsaanti ja asiointi omalla kielellä on helpottunut, mikä tuo lainsäädännössä tunnustetun oikeuden konkreettisemmaksi arkielämässä. Palveluhakemisto kaventaa kuilua muodollisten oikeuksien ja tosiasiallisen tilanteen välillä tuomalla palvelut näkyville myös saamen kielillä.

Kehityksen rajoitteet ja tunnistetut haasteet

Tästä huolimatta kehitys ei ole vielä kattavuudeltaan täysin riittävä. On tärkeää huomata, että saamen kielet on toistaiseksi integroitu vain osaan Suomi.fi-palvelua, käytännössä kyseiseen palveluhakemistoon. Vaikka tämä hakemisto kokoaa saamenkieliset palvelut yhteen, Suomi.fi-verkkosivusto kokonaisuutena ei edelleenkään ole saatavilla saameksi. Tämä rajoittaa kielellisten oikeuksien toteutumista täysimääräisesti digitaalisen asiointin saralla. Lisäksi palveluhakemiston kattavuus riippuu suoraan siitä, kuinka laajasti viranomaiset kuvaavat palvelujaan saamen kielillä PTV:hen. Lisäksi palveluiden kuvaaminen saamen kielillä ei tarkoita itse palveluiden saamista saamen kielillä. Saamelaiskäräjät on tuonut esiin, että saavutetusta edistymisestä huolimatta työtä on jatkettava määrätietoisesti, jotta saamelaisväestön kielelliset oikeudet toteutuvat yhdenvertaisesti kaikilla hallinnon aloilla.

Tilanne edellyttää edelleen jatkotoimia, jotta saamelaisväestön kielelliset oikeudet toteutuisivat täysimääräisesti julkisissa palveluissa. Ensisijaisesti on varmistettava, että palveluita on saatavilla saamen kielillä ja toiseksi on varmistettava, että kaikki keskeiset palveluntarjoajat vievät saamenkieliset palvelukuvaukset PTV-järjestelmään ja pitävät ne ajan tasalla. Saamelaiskäräjät suosittelee viranomaisia jo ennakolta laatimaan kuvaukset palveluistaan PTV:hen saamen kielillä.⁴¹ Tämän tueksi tarvitaan mahdollisesti lisäresursseja ja koulutusta: esimerkiksi DVV on tarjonnut koulutuksia PTV:n käyttöön ja rohkaisee organisaatioita hyödyntämään PTV-ajokortti-verkkokoulutusta sekä muita tukimateriaaleja palvelukuvausten yhdenmukaistamiseksi.

Jatkotoimenpiteet ja tulevaisuuden näkymät

Saamenkielisten palvelujen hakemiston ylläpito ja jatkokehitys on myös olennainen toimenpide. On huolehdittava, että hakemisto pysyy ajan tasalla ja käyttäjätasavälisenä, ja että mahdolliset puutteet korjataan nopeasti. Käyttöönoton jälkeen tulee kerätä palautetta sekä seurantatietoa hakemiston toimivuudesta ja hyödyllisyydestä, jotta siitä voidaan kehittää entistä parempi väline saamenkielisten palveluiden löytämiseksi. Tarvittaessa voidaan harkita lisätoimenpiteitä kuten saamenkielisen sisällön laajentamista Suomi.fi-verkkopalvelun muihinkin osiin tulevaisuudessa, jotta saamenkielet näkyisivät julkisissa digipalveluissa laajemmin. Myös viranomaisten keskinäistä yhteistyötä on jatkettava ja vahvistettava: esimerkiksi Saamelaiskäräjät ja DVV ovat sopineet säännöllisistä tapaamisista seuratakseen edistystä. Myös Mii ovttas -verkoston toimintaa on syytä jatkaa ja vahvistaa, jotta se voi edelleen toimia foorumina hyvien käytäntöjen jakamiselle ja uusien ratkaisujen ideoinnille saamenkielisten palveluiden kehittämiseksi.

Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan nyt toteutettu palveluhakemisto on yksi askel kohti kielellisten oikeuksien toteutumista. Suomi.fi:n saamenkielisen palveluhakemiston kehittäminen on ollut tärkeä edistysaskel saamenkielisten palveluiden saatavuuden näkyville tuomisessa ja käytettävyyden parantamisessa. Palveluhakemiston kehittäminen perustuu vankasti voimassa olevaan lainsäädäntöön ja on parantanut saamelaisten kielellisten oikeuksien tosiasiallista toteutumista konkreettisella tavalla. Toisaalta palveluhakemiston toiminen jatkossakin edellyttää viranomaisilta jatkuvaa sitoutumista ja mahdollisesti lisätoimia, jotta saamelaisten oikeus omaan kieleen toteutuisi kaikilla hallinnon aloilla yhdenvertaisesti. Viranomaisille on varattava tarvittavat resurssit, jotta ne voivat ylläpitää tietojansa Suomi.fi:n saamenkielisen palveluhakemistossa ja ennen kaikkea kehittää saamenkielisiä palveluita.

Yhteiskunnan digitalisoituminen tulee jatkumaan ja se asettaa omat haasteensa. Saamen kielten tulevaisuuden käyttömahdollisuuksien ja elinvoimaisuuden kannalta on tärkeää varmistaa saamen kielten mukana pysyminen digitaalistuovassa yhteiskunnassa. Saamelaiskäräjillä ei ole tällä hetkellä kuitenkaan tarpeellisia resursseja osallistua yhteiskunnan digitalisoitumisen mukanaan tuomien haasteiden ja tarpeiden ratkaisuun esimerkiksi osallistumalla ja edistämällä kieliteknologisten sovellusten ja tekoälysovellusten kehittämistä. Saamen kieliä on voitava käyttää moderneissa digitaalisissa palveluympäristöissä yhdenvertaisesti suomenkielisten ja ruotsinkielisten palveluiden kanssa, joita esim. viranomaiset tarjoavat. Digitalisoituminen koskee myös oppimisympäristöjä ja oppimateriaali-tuotantoa, joita on voitava tarjota saamen kielillä.

6.5. Sámi Giellagáldu

Ehdotukset eduskunnalle:

Valtioiden tulee varmistaa Sámi Giellagáldun toiminnalle riittävä ja pysyvä rahoitusmalli, koska Suomi, Ruotsi ja Norja ovat osallistuneet Sámi Giellagáldun nykyisen organisaatiomallin kehittämiseen.

Sámi Giellagáldu on saamen kansan yhteinen pohjoismainen ja samalla ylin asiantuntijaelin saamen kielikysymyksissä. Toimielimellä on vastuu pohjoismaissa puhuttujen saamen kielten kielenhuollosta ja kirjoituskielen normittamisesta. Sámi Giellagáldu aloitti toimintansa vuonna 2022, jolloin Suomen, Ruotsin ja Norjan Saamelaiskäräjät solmivat yhteistyösopimuksen Sámi Giellagáldun toiminnasta. Yhteistyösopimuksessa määriteltiin myös Sámi Giellagáldun rahoitusmalli, jonka mukaan jokainen Saamelaiskäräjistä sitoutuu lähtökohtaisesti rahoittamaan toimintaa kolmasosalla, eli kustannusvastuu jakautuu tasan. Hallinnollisesti Sámi Giellagáldu toimii Norjan Saamelaiskäräjien yhteydessä, mutta Sámi Giellagáldun työntekijöitä työskentelee Norjan lisäksi Suomessa ja Ruotsissa. Sámi Giellagáldun tehtävänä on huolehtia Pohjoismaissa puhuttujen saamen kielten kielenhuollosta, kirjoitetun kielen normittamisesta, neuvonnan ja ohjeiden tarjoamisesta kielenkäyttäjille sekä terminologian ja oikeinkirjoitussääntöjen kehittämisestä. Sámi Giellagáldun toiminta vastaakin Kotimaisten kielten keskuksen toimintaa.

Kielenhuolto ja normitustyö vuonna 2025

Sámi Giellagáldu on jatkanut vuonna 2025 sen säännöissä määriteltyjen tehtävien hoitamista eli kielenhuolto, neuvonta ja normitustyötä. Kieltenkäyttäjät voivat lähettää Sámi Giellagáldulle kysymyksiä neuvojen ja ohjeiden saamiseksi. Vuonna 2025 Sámi Giellagáldu vastaanotti yhteensä 1 315 kysymystä, joka on 16 prosenttia enemmän kuin vuonna 2024. Näistä kysymyksistä Suomessa elävistä saamen kielistä oli koltansaamen osuus 193, inarinsaamen osuus 193 ja pohjoissaamen osuus 521 kysymystä. Kysymykset koskivat muun muassa oikeinkirjoitusta, taivutusta, termien käyttöä, viranomaiskielessä tarvittavia ilmaisuja, EU-terminologiaa sekä erikoisalojen käsitteitä.

Tarkasteltaessa Sámi Giellagáldulle lähetettyjen yhteydenottojen absoluuttisia lukumääriä on otettava huomioon saamen kielten puhujien määrä. Suomessa elävien saamen kielten osalta lukumäärät ovat seuraavat. Koltansaamea puhuu yhteensä noin 330 henkilöä Suomessa, Venäjällä ja Norjassa, joista Suomessa noin 300. Inarinsaamea, jota puhutaan ainoastaan Suomessa puhuu noin 400 henkilöä ja pohjoissaamea puhuu arvioiden mukaan noin 20 000–25 000 henkilöä Norjassa, Ruotsissa ja Suomessa, joista noin 2 000 Suomessa. Kysymysten suuri määrä suhteutettuna kielten puhujamääriin osoittaa, kuinka suuri tarve Sámi Giellagáldun kielenhuolto ja neuvontatyölle on.

Sámi Giellagáldun tehtäviin kuuluu kielen normittamistyö, joka sisältää sanaston ja oikeinkirjoitusääntöjen normittamista. Vuonna 2025 normittivat Sámi Giellagáldun kuusi lautakuntaa yhteensä 2 237 uutta termiä saamen kielille eri aloilta. Tämä on 49 prosenttia enemmän kuin vuonna 2024. Pohjoissaamen lautakunta normitti neljässä kokouksessaan 286 uutta termiä, muun muassa terveys- ja sosiaalialalle. Yhteistyötä Kansalliskirjaston kanssa jatkettiin, ja lautakunta määritteli myös Suomen yleisen ontologian termejä sekä Lapin aluehallinnon uusia viranomaisnimiä. Inarinsaamen lautakunta normitti viidessä kokouksessaan 397 uutta termiä, joista keskeisiä olivat fysiikan käsitteet, neuromoninaisuuden termit, viranomaisnimikkeet, tavutusnormin uudistus sekä -náál- ja -vuotâ-muotojen normitus. Koltansaamen lautakunta normitti neljässä kokouksessaan 1 022 normitusta, jotka sisältävät uusia termejä, painottuen sosiaali- ja terveysalan käsitteisiin, pyhä- ja liputuspäivien nimistöön, nimien taivutukseen, yhdyssanoihin sekä sanojen taivutuskaavoihin. Lautakunnan työlle on suuri tarve, koska koltansaamessa on erityisen suuri tarve saada uusia sanoja ja termejä.

Sámi Giellagáldu tekee myös laajaa yhteistyötä kansallisella ja kansainvälisellä tasolla, erityisesti pohjoismaisten kielilautakuntien ja terminologiaorganisaatioiden kanssa. Vuonna 2025 Sámi Giellagáldu osallistui useisiin kokouksiin ja konferensseihin, joissa käsiteltiin saamen kielten normitusta, sukupuolineutraaliutta sekä kieliteknologian kehittämistä. Yhteistyö Divvunin ja Tromssan yliopiston kanssa keskittyy erityisesti kieliteknologisten apuvälineiden kehittämiseen saamen kielille, kuten sanastopankkien ja oikeinkirjoituksen tarkistusohjelmien luomiseen.

Toiminnan merkitys saamen kielten elinvoimalle

Sámi Giellagáldun toiminta vastaa suoraan Suomen perustuslain 17§ taattuun saamelaisten oikeuteen alkuperäiskansana ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan sekä saamelaiskäräjälaissa mainittuun Saamelaiskäräjien tehtävään päättää saamelaisten omaa kieltä, kulttuuria ja asemaa alkuperäiskansana koskevista asioista ja hoitaa näihin liittyviä tehtäviä. Sámi Giellagáldun toiminnalla on suora vaikutus saamelaisten mahdollisuuden ylläpitää ja kehittää

saamen kieliä. Saamen kielten käyttö digitaalistuessa ja nopeasti muuttuvassa yhteiskunnassa edellyttää jatkuvaa ja pitkäjänteistä kielineuvontaa ja kielten normitustyötä, jota Sámi Giellagáldu hoitaa. Erityisesti Sámi Giellagáldun normitustyö on edellytys kieliteknologisten sovellusten kehittämiseksi sekä kielten opetuksen kannalta erittäin tarpeellisten oppimateriaalien tuottamiselle. Palveluiden digitalisoituminen edellyttää, että jo olemassa olevia ja kehitteillä olevia teknologioita voidaan käyttää saamen kielillä.

Toiminnan jatkuvuus ja rahoitushaasteet

Sámi Giellagáldun toiminnan haasteena on yhä jatkuvuuden varmistaminen. Rahoituksen suuruuden ja sen jatkumisen epävarmuus, ja siten myös Sámi Giellagáldun toiminnan jatkuvuuden epävarmuus haittaavat toimielimen toimintaa ja toiminnan suunnittelua. Vaikutukset ulottuvat kielteisesti saamen kielten kielenhuoltoon, normitus- ja sanastotyöhön. Suomen Saamelaiskäräjien rahoitus tulee oikeusministeriön momentilta 25.01.50 Saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon ylläpitäminen, josta osoitetaan vuosittain määräraha Sámi Giellagáldun toimintaan. Erillistä korvamerkittyä määrärahaa Sámi Giellagáldun rahoitukselle ei ole. Muutokset avustukseen Saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon ylläpitäminen vaikuttavat Saamelaiskäräjien kykyyn rahoittaa Sámi Giellagáldua. Tämä käy ilmi hyvin vertaamalla Sámi Giellagáldulle osoitettua rahoitusta vuosina 2024 ja 2025. Vuonna 2024 Saamelaiskäräjät myönsi Sámi Giellagáldun toimintaan 310 000 euroa⁴⁴. Vuoden 2025 valtionavustuksen leikkaaminen johti kuitenkin siihen, että Saamelaiskäräjät joutui kohdistamaan leikkauksia omaan toimintaansa. Turvatakseen ydintoimintojensa jatkumisen, Saamelaiskäräjät joutui kohdentamaan leikkauksia myös Sámi Giellagáldun rahoitukseen. Näin ollen Sámi Giellagáldun toiminnan rahoitus vuonna 2025 oli 220 000 euroa, mikä tarkoitti 90 000 euron vähennystä edellisvuoteen verrattuna. Saamelaiskäräjät ei kyennyt täyttämään omaa osuuttaan Sámi Giellagáldun esittämästä rahoitustarpeesta eli 293 874 euroa⁴⁵. Sámi Giellagáldun rahoitus ja siten myös toiminta ovat suoraan riippuvaisia Saamelaiskäräjien kyvystä rahoittaa sen toimintaa, joka vuonna 2025 heikkeni valtionavustuksen leikkaaminen vuoksi.

Budjettitarve:

Valtion budjetista varataan Sámi Giellagáldun toiminnan rahoittamiseen vuosittain tarvittava määräraha. Sámi Giellagáldun toimittamassa budjettiarviossa vuosille 2026-2029 on Suomen Saamelaiskäräjien rahoitusosuus vuodelle 2026: 449 490 euroa, vuodelle 2027: 595 750 euroa, vuodelle 2028: 624 340 euroa ja vuodelle 2029: 654 000 euroa⁴⁶.

6.6. Kieliyhteistyö

Ehdotukset eduskunnalle:

Tutkitaan mahdollisuuksia perustaa kansallisen foorumin IDIL 2022-2032 toteuttamiseksi yhdessä Saamelaiskäräjien kanssa.

Saamelaiset ovat yksi kansa, joka asuu neljän valtion alueella. Saamen kielten tilanne eri valtioissa on hyvin pitkälti samanlainen. Lisäksi saamen kielten puhuma-alueiden rajat eivät noudata valtioiden rajoja esimerkiksi pohjoissaamea puhutaan Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa. Tämän vuoksi Suomen, Ruotsin ja Norjan Saamelaiskäräjien välinen kieliyhteistyö on saamen kielten elinvoimaisuuden ja kehittymisen kannalta tärkeää.

Saamelaiskäräjät osallistuu yhdessä Ruotsin ja Norjan Saamelaiskäräjien kanssa YK:n julistamaan Alkuperäiskansakielten vuosikymmeneen IDIL 2022-2032. Alkuperäiskansakielten kansainvälisen vuosikymmenen tavoitteena on turvata alkuperäiskansojen oikeudet säilyttää, elvyttää ja edistää kieliään ja samalla valtavirtaistaa kielellinen monimuotoisuus. Alkuperäiskansakielten kansainvälinen vuosikymmen tarjoaa ainutlaatuisen mahdollisuuden tehdä yhteistyötä ja edistää maailmanlaajuista vuoropuhelua. Alkuperäiskansakielten vuosikymmenen tarjoaa mahdollisuuden ryhtyä tarvittaviin toimiin alkuperäiskansojen kielten käytön turvaamiseksi, elvyttämiseksi ja edistämiseksi kaikkialla maailmassa.

IDIL 2022-2032 on tärkeä yhteistyömekanismi, jolla kohotetaan tietyn asian maailmanlaajuista tietoisuutta alkuperäiskansakielistä ja saadaan liikkeelle erilaiset toimijat yhteisiin toimiin. Alkuperäiskansakielten kansainvälisen vuosikymmenen tarjoaa erinomaisen mahdollisuuden työskennellä yhdessä politiikan edistämiseksi, toimenpiteiden jatkuvuuden ja yhteyden varmistamiseksi ja erilaisten toimijoiden välisen yhteistyön edistämiseksi, toimia apuna ihmisoikeuksien toteuttamiseksi, ja aloittaa tarpeelliset toimet alkuperäiskansakielten tukemiseksi ja vahvistamiseksi ympäri maailmaa.

Vuonna 2021 ovat alkuperäiskansat yhdessä UNESCO:n kanssa muotoilleet yhteisen maailmanlaajuisen toimintasuunnitelman alkuperäiskansakielten kan-

sainvälistä vuosikymmentä varten (englanniksi Global Action Plan of the International Decade of Indigenous Languages)⁴⁷. Maailmanlaajuinen toimintaohjelma esittelee toimenpiteiden peruseriaatteita kaikkia kiinnostuneita varten, ja esittelee ajanjakson kehysjärjestelmän, toimeenpanon, valvonnan, arvioimisen ja ohjausrakenteet. Maailmanlaajuisen toimenpidesuunnitelman tavoitteena on saada vahva ja jatkuva maailmanlaajuinen yhteistyö niin, että saadaan positiivisia vaikutuksia ja sosiaalisia muutoksia, jotka ottavat huomioon alkuperäiskansat ja alkuperäiskielet. Toimintasuunnitelman yksi pääkohdista on vahvistaa se, että kieliteknologia on myös alkuperäiskansojen saatavilla. Toimintasuunnitelmassa osana on myös se, että tulee toteuttaa kärkiprojekteja, jotka vahvistavat alkuperäiskansojen olosuhteita ympäri maailmaa.

Norjan, Suomen ja Ruotsin Saamelaiskäräjät ovat yhdessä päättäneet, että yhteisen IDIL 2022-2032 saamen kärkiprojektin aiheena ovat kieliteknologia ja lasten ja nuorten kieli⁴⁸. Kertomusvuonna 2025 Saamelaiskäräjät on työskennellyt yhdessä Ruotsin ja Norjan Saamelaiskäräjien kanssa Giellateknon hallinnoiman saamen kielten korpuksen vahvistamiseksi. Korpuksen laajentamisella autetaan kieliteknologisten sovellusten kehittämistä myös Suomessa eläville saamen kielille. Saamelaiskäräjät on osallistunut myös IDIL 2022-2032 Global Task Forcen toimintaan 2025 Saamelaiskäräjien edustajan toimiessa IDIL:in toimintaa ohjaavan Global task forcen yhtenä arktisen alueen kolmesta edustajasta.

Kieliyhteistyön puitteissa toteutettu IDIL 2022-2032 yhteistyö on vahvistanut saamen kielille tuotettavien kieliteknologisten sovellusten tarvitsemien korpuksen laajuutta mahdollistaen siten kieliteknologisten sovellusten kehityksen ja parantamisen. Haasteena on kuitenkin yhä erityisesti koltansaamen kieliteknologisten sovellusten kehitys ja niiden tarvitseman kehitystyön materiaalin saavuus. Alkuperäisvuosikymmenen tarkoituksena on myös, että valtiot osallistuvat aktiivisesti IDIL 2022-2032 toteutukseen. Pohjoismaisella tasolla Norjan valtio on ollut aktiivisesti toteuttamassa alkuperäiskansavuosisikymmentä yhdessä Norjan Saamelaiskäräjien kanssa muun muassa perustamalla kansallisen foorumin IDIL 2022-2032 toteuttamiseksi.

IDIL 2022-2032 kieliyhteistyö osaltaan vahvistaa saamen kielten asemaa ja vastaa siten perustuslain 17 §:ssä mainittuun oikeuteen ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan.

7. Sosiaali- ja terveyspalvelut, tiedontuotanto ja sosiaaliturva

Ehdotukset eduskunnalle:

Saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi ja kehittämiseksi osoitetun valtionavustuksen jatkuvuuden turvaaminen ja tason korottaminen siten, että se mahdollistaa kaikkien ikä-, asiakas- ja kieliryhmien tarpeiden huomioimisen.

Saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten saatavuuden parantaminen mm. vahvistamalla kielikoulutukseen osallistumista tukevaa rahoitusta ja perustamalla valtakunnallinen sote-alan kehittämissuunnitelma.

Saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvj - Uvjä - Uvjan toiminnan vakinaistaminen erillisen lainsäädännön ja rahoituksen turvin.

Erillisten toimenpiteiden käynnistäminen saamenkielisen ja kulttuurinmukaisen ikäihmisten asumispalvelujen vahvistamiseksi saamelaisten kotiseutualueella.

Saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien huomioimisen vahvistaminen sosiaaliturvauudistuksessa ja lakimuutoksissa sekä vaikutustenarvioinnin varmistaminen.

Parlamentaarisen sosiaaliturvakomitean valmistelutyön tueksi saamelaisten sosiaaliturvaa käsittelevän erillisen työryhmän perustaminen, jonka tehtävänä on vahvistaa valmistelun tietopohjaa tilanteessa, jossa rekisteritieto on puutteellista.

Saamelaisia koskevan tutkitun tiedon ja tietopohjan vahvistaminen lisäämällä THL:n ja Kelan saamelaisasioihin liittyviä resursseja, päivitetään saamelaisten sosiaaliturvaa koskeva selvitys (edellinen Faurie 2011), vahvistetaan Saamelaiskäräjien sosiaali- ja terveyssektorin resursseja.

Saamelaisten poronhoitajien sosiaaliturvan parantaminen uudistamalla poronhoitajien sijaispalvelulakia yhdenvertaisemmaksi ja perhemyönteisemmäksi.

Melan toteuttaman Välitä Poronhoitajasta -palvelun kehittäminen siten, että saamelaisten kielelliset ja kulttuuriset oikeudet huomioidaan palvelun toteutuksessa nykyistä paremmin.

7.1 Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaali- ja terveyspalvelujen saatavuus

Perusta saamelaisten omakielisille ja kulttuurinmukaisille sosiaali- ja terveydenhuollon palveluille on Suomen perustuslaissa (731/1999), jonka mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan. Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämislain (612/2021) mukaan asiakkaalla on oikeus käyttää saamen kieltä saamelaisten kotiseutualueen kunnissa sekä sen ulkopuolella silloin, kun palvelu on osoitettu saamelaisten kotiseutualueen asukkaana käytettäväksi. Lain muotoilu on saamenkielisten palvelujen järjestämisvelvoitteen osalta kirjattu suomen- ja ruotsinkielisiä palveluja heikommien. Kielellisten oikeuksien osalta järjestämislaissa viitataan saamen kielilakiin (1086/2003). Kielilailta toimeenpannaan saamelaisten kielellisiä perusoikeuksia. Saamen kielilain soveltamisen ydinalue on saamelaisten kotiseutualue, mutta kielelliset perusoikeudet ovat voimassa koko maassa. Saamen kielilaisissa säädetään toisaalta saamelaisen oikeudesta käyttää omaa kieltään viranomaisessa ja toisaalta julkisen vallan velvollisuuksista toteuttaa ja edistää saamelaisten kielellisiä oikeuksia. Muussa sosiaali- ja terveydenhuollon lainsäädännössä, kuten laissa potilaan asemasta ja oikeuksista (812/2000), veloitetaan palvelemaan asiakasta tai potilasta hänen äidinkieltensä ja kulttuuritaustansa huomioon ottaen.

Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sote-palvelujen toteutuminen

Useiden eri selvitysten mukaan saamelaisten kielelliset ja kulttuuriset oikeudet sosiaali- ja terveydenhuollossa toteutuvat edelleen heikosti. Suomi on saanut kansainvälisiltä ihmisoikeuksien toteutumisesta valvovilta elimiltä suosituksia parantaa palvelujen saatavuutta. Esimerkiksi Euroopan neuvoston ministerikomitea antoi Suomelle lokakuussa 2024 kehotuksen varmistaa inarin-, pohjois- ja koltansaamen tehokkaan käytön sosiaali- ja terveyspalveluissa⁴⁹. Myös saamelaisten totuus- ja sovintokomission vuonna 2025 julkaistussa loppuraportissa kiinnitetään huomiota siihen, etteivät yhdenvertaisuus, kulttuurinen turvallisuus ja kielellinen saavutettavuus saamelaisväestön kohdalla toteudu sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa¹¹. Saamenkielisten palvelujen saatavuus on erittäin sattumanvaraista ja riippuu yksittäisten saamenkielisten ja kulttuurisesti osaavien ammattihenkilöiden saatavuudesta, mikä tekee palveluista haavoittuvia ja tarkoittaa, että pienet-

kin muutokset palvelujärjestelmässä voivat vaikuttaa tilanteeseen merkittävästi. Erityisen heikko tilanne on inarin- ja koltansaamenkielisten palvelujen osalta.

Lapin hyvinvointialue on vastannut saamelaisten kotiseutualueella järjestettävistä sosiaali- ja terveystalouksista vuodesta 2023 lähtien. Järjestämisvastuun siirtyminen kunnilta hyvinvointialueille on mahdollistanut saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen kehittämisen yhtenä kokonaisuutena kuntarajat ylittävästi niin, että vähäisiä henkilöstöresursseja voidaan käyttää aiempaa tehokkaammin. Samalla saamelaisväestö on uudessa hallintorakenteessa yhä pienempi vähemmistö, jolloin saamelaisten vaikutusmahdollisuudet päätöksenteossa jäävät ohuiksi. Lisäksi saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen kehittämissuunnitelma on muodostunut suureksi, jolloin sen paikkaaminen vaatisi nykyistä enemmän resursseja.

Lapin hyvinvointialueen toimintaan on vuoden 2025 aikana kohdistunut merkittäviä säästöpaineita ja valtiovarainministeriö käynnisti hyvinvointialueen osalta arviointimenettelyn. Lapin hyvinvointialue on valmistellut mittavia talouden sopeuttamistoimia, joiden toteutuminen suunnitellussa mittakaavassa olisi vaikuttanut merkittävästi myös saamelaisväestön sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin. Suunnitelmassa esitettiin mm. Ivalon ympärivuorokautisen päivystyksen muuttamista kiirevastaanotoksi, Muonion vuodeosaston lakkauttamista sekä kylien palvelujen räätälöintiä⁵⁰. Saamelaiskäräjälain velvoitteet yhteistoinnista ja neuvottelusta eivät myöskään toteutuneet valmistelun alusta alkaen, vaikka saamelaiskäräjälain 9 §:ssä on mainittu sosiaali- ja terveystalouksien toteuttaminen ja kehittäminen yhtenä velvoitteen piiriin kuuluvana kokonaisuutena. Lapin hyvinvointialueen kanssa aloitettiin saamelaiskäräjälain 9 §:n mukainen neuvotteluprosessi talouden sopeuttamistoimista marraskuussa 2025.

Talouden sopeuttamistoimien valmistelu ja siihen liittyvät neuvottelut sekä valtiovarainministeriön arviointimenettely jatkuvat myös vuoden 2025 jälkeen. Tämä uhkaa johtaa tilanteeseen, jossa pitkään jatkunutta kehittämissuunnitelmaa saamenkielisissä ja kulttuurinmukaisissa palveluissa ei pystytä paikkaamaan, sillä taloudellisten haasteiden vuoksi joudutaan keskittymään olemassa olevien palvelujen säilymiseen.

Saamenkielisten ja kulttuurisesti osaavan henkilöstön saatavuus

Ammattilaisten saatavuuden haasteet ovat keskeisin tekijä palvelujen saatavuudelle. Vuoden 2025 osalta erittäin keskeisesti ammattihenkilöiden saatavuuden kehittämiseen vaikutti oikeusministeriön saamenkielilain mukaisen avustuksen tason heikkeneminen. Kyseistä avustusta on Lapin hyvinvointialueella käytetty ammattilaisten lähettämiseen vuoden kestäviin saamenkielten intensiivikoulu-

tuksiin ja tällä on pystytty osaltaan vaikuttamaan saamenkielisten ammattilaisten saatavuuteen kriittisissä tehtävissä. Kielilain mukaisen avustuksen heikkenemisen myötä Lapin hyvinvointialue voi lähettää kieliopintoihin vain yhden ammattilaisen kerrallaan, jolloin saamenkielisten ammattilaisten saatavuus kehittyy tarpeeseen nähden liian hitaasti. Lisäksi aikuiskoulutustuen lakkauttamisen myötä yksilöiden omaehtoiset saamen kielten opiskelumahdollisuudet ovat heikentyneet, joka osaltaan heijastuu myös sosiaali- ja terveydenhuollon ammattilaisten saatavuuteen. Ammattilaisten saatavuuden parantaminen edellyttäisi useita rinnakkaisia toimenpiteitä, joiden tarve on tunnistettu myös opetus- ja kulttuuriministeriön saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän vuonna 2021 julkaistussa raportissa⁵¹.

Saamenkielisten palvelujen rahoitus

Valtion talousarviossa on vuodesta 2002 alkaen ollut erillinen korvamerkitty rahoitus saamenkielisten sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujen turvaamiseksi (mom. 33.60.36.01). Määräraha oli vuonna 2025 suuruudeltaan 562 000 euroa ja sen turvin järjestettiin 21 eri palvelua saamelaisten kotiseutualueella. Rahoitusta on myönnetty Saamelaiskäräjien kautta Lapin hyvinvointialueelle sopimuksen perusteella kaikilla kolmella Suomessa elävällä saamen kielellä järjestettäviin palveluihin. Painopiste rahoituksen käytössä on pitkään ollut ikäihmisten kotiin vietävissä palveluissa, joilla on erittäin keskeinen merkitys ikäihmisten mahdollisuuksille elää omakielisessä ympäristössä lähellä omaa perhettä ja yhteisöään.

Vuonna 2025 Suomen hallituksen talousarvioesityksessä esitettiin määrärahan käyttötarkoitukseen vuodelle 2026 muutosta, jonka myötä rahoitusta olisi voinut käyttää vain määräaikaiseen kehittämishankkeeseen. Tämä olisi johtanut määrärahan käyttömahdollisuuksien kaventumiseen ja sen myötä sekä palvelujen saatavuuden heikentymiseen että saamelaisten itsehallinnon kaventumiseen sosiaali- ja terveydenhuollossa. Eduskunnan valtiovarainvaliokunnan mietinnössä (VaVM 29/2025 vp) todettiin: *“Valiokunta kiinnittää huomiota siihen, että momentin päätösosaa on muutettu saamenkielisten sosiaali- ja terveystalouden kehittämisen valtionavustuksen osalta verrattuna vuoden 2025 talousarvioon. Uuden muotoilun mukaan valtionavustusta voidaan maksaa saamelaiskäräjien kautta saamelaisten kotiseutualueen hyvinvointialueille saamenkielisten sosiaali- ja terveystalouden kehittämishankkeeseen eikä sosiaali- ja terveystalouden palvelujen turvaamiseksi ja kehittämiseksi, mikä oli aiempi muotoilu.*

Valiokunnan tietoon on tuotu, että saamenkieliset ja kulttuurinmukaiset sosiaali- ja terveystalouden palvelut toteutuvat eri selvitysten mukaan heikosti ja että jatkossakin olisi tarve käyttää avustusta mahdollisimman laaja-alaisesti saamenkielisten sosiaali- ja terveystalouden tukena. Näin ollen valiokunta muuttaa momentin päätösosan muotoilua ja painottaa (kuten StVL 11/2025 vp), että saamenkieliset

sosiaali- ja terveydenhuollon palvelut on turvattava jatkossakin lainsäädännön edellyttämällä tavalla⁵².”

Eduskunnan hyväksymän vuoden 2026 valtion talousarvion mukaan määrärahaa saa käyttää enintään 562 000 euroa valtionavustuksen maksamiseksi saamelaiskäräjien kautta saamelaiskäräjistä annetun lain (974/1995) 4 §:ssä tarkoitetuille saamelaisten kotiseutualueen hyvinvointialueille saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen kehittämiseen. Saamelaiskäräjät pitää tärkeänä, että saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sosiaali- ja terveydenhuollon palveluihin on jatkossakin käytettävissä korvamerkittyä rahoitusta, jonka käyttöön Saamelaiskäräjät voi keskeisesti vaikuttaa. Rahoitus on ainoa saamenkielisiin palveluihin korvamerkitty rahoitus, jolloin sillä on erityinen merkitys saamenkielisten palvelujen toteutumiselle. Korvamerkityn rahoituksen merkitys korostuu tilanteessa, jossa hyvinvointialueen toimintaan kohdistuu merkittäviä säästöpaineita. Saamelaiskäräjät on vuosittain esittänyt määrärahaan tuntuva korotusta, jonka myötä sen myöntämisessä voitaisiin huomioida kaikkien ikä- ja asiakasryhmien tarpeet. Saamelaiskäräjät haluaisi rahoituksen käytössä huomioida nykyistä paremmin mm. lapsiperheiden palvelutarpeet ja vahvistaa erityisesti inarin- ja koltansaamenkielisten palvelujen saatavuutta. Laajempi palvelujen tarve nousee esiin myös valtionavustuksella rahoitettavien toimien asiakaspalautteissa. Saamelaiskäräjien arvion mukaan määrärahan todellinen tarve olisi noin 3,3 miljoonaa euroa.

Lapin hyvinvointialueelle maksetaan saamenkielisten asukkaiden mukaisesti valtion rahoituksen lisäosaa, jonka suuruus oli vuonna 2025 3,5 miljoonaa euroa. Tätä rahoitusta ei ole kuitenkaan korvamerkitty saamenkielisten palvelujen järjestämiseen. Saamelaiskäräjät on jo sote-uudistuksen valmisteluvaiheessa kiinnittänyt lisäksi huomiota siihen, että rahoitus pohjautuu Digi- ja väestötietoviraston äidinkielitilastoihin, joiden tiedetään olevan saamenkielisen väestön osalta puutteelliset. Saamelaiskäräjät esitti tuolloin, että laskentaperusteena pitäisi käyttää Saamelaiskäräjien tilastoja saamelaisväestön määrästä. Myös Lapin hyvinvointialue on kiinnittänyt asiaan huomiota ja kutsunut vuonna 2025 eri ministeriöt yhteiseen keskusteluun saamenkielisten sote-palvelujen rahoituksen kokonaisuudesta⁵³.

Saamelainen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvjj – Uvjä - Uvja

Saamelaisten totuus- ja sovintokomission työn tueksi vuonna 2022 perustettu saamelainen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvjj – Uvjä - Uvja on toiminut vuonna 2025. Erillisen yksikön perustaminen totuus- ja sovintokomission työn tueksi oli tarpeellista, sillä sosiaali- ja terveydenhuollon palvelujärjestelmä ei pystynyt vastaamaan saamelaisten mielenterveyden tuen tarpeisiin. Yksikön toiminta on ollut merkittävä parannus saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten mielenterveyden palvelujen saatavuuteen; sen palveluita on voinut käyttää matalalla kynnyksellä,

valtakunnallisesti ja kolmella saamen kielellä sekä suomeksi. Yksikön toimintaa on alusta alkaen rakennettu saamelaisten lähtökohdista ja sen henkilöstöä on lisäkoulutettu mm. erilaisista terapiamuodoista.

Yksikön toiminta uhkasi päättyä totuus- ja sovintokomission työn päättyessä vuoden 2025 loppuun. Vuoden 2025 aikana valtioneuvoston kanslia ja Lapin hyvinvointialue jatkoivat sopimusta yksikön toiminnasta kesään 2026 asti, sillä toimintaan varattua rahoitusta oli jäämässä käyttämättä. Saamelaiskäräjät pyrki vuoden 2025 aikana vaikuttamaan siihen, että rahoitus turvattaisiin myös tätä pidemmälle aikavälille. Mikäli yksikön toiminta päättyy, merkitsee se paluuta tilanteeseen, jossa saamelaisille ei ole tarjolla asianmukaisia mielenterveyden tuen palveluita.

Saamelaiskäräjien hallitus hyväksyi kesällä 2025 taustamuistion, jossa se esittää kiireellisen valmistelun aloittamista, jotta saamelaisille suunnattu psykososiaalinen tuki saadaan pysyväälle perustalle siten, että toimintamallin keskeiset periaatteet toteutuvat jatkossakin⁵⁴. Näitä periaatteita ovat mm. saamelaisten tarpeiden huomiointi, valtakunnallinen palvelu kolmella saamen kielellä ja suomeksi sekä saamelaisten itsemääräämisoikeus. Saamelaiskäräjät on näiden periaatteiden toteutumiseksi esittänyt yksikön toiminnan toteuttamista valtion sosiaali- ja terveydenhuollon erityispalveluna, jolla on erillinen lainsäädäntö ja rahoitus. Valmistelua esityksen mukaisen ratkaisun löytämiseksi ei olla toistaiseksi aloitettu.

Saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvjj – Uvjâ – Uvjan vakinaistamista ovat Saamelaiskäräjien ja Kolttien kyläkokouksen lisäksi suositelleet niin saamelaisten totuus- ja sovintokomissio, YK:n totuuden, oikeuden ja hyvityksen erityisraportoija Fabian Salvioli⁵⁵ kuin Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevan puiteyleissopimuksen neuvoa-antava komitea⁵⁶.

Historiallinen konteksti

Saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen ja saamelaisten hyvinvointiin vaikuttavien tekijöiden tarkastelu edellyttää myös historiallisen kontekstin huomiointia. Saamelaisiin kohdistunut assimilaatiopolitiikka, mukaan lukien asuntolakoulujärjestelmä, saamen kielten käytön rajoittaminen ja pakkokotoutuminen, on dokumentoidusti vaikuttanut mielenterveyteen, päihteiden käyttöön sekä ylisukupolvisten traumojen muodostumiseen. Saamelaisten totuus- ja sovintokomission loppuraportti tuo esiin näiden historiallisten kokemusten pitkäkestoisia vaikutuksia saamelaisten hyvinvointiin sekä yksilöinä että yhteisönä¹². Saamenkielisten ja kulttuurisesti sopivien palvelujen saatavuus ei näin ollen ole ainoastaan yhdenvertaisuuskysymys vaan välttämätön edellytys terveyserojen kaventamiselle ja luottamuksen rakentamiselle palvelujärjestelmään.

7.2. Saamelaiden sosiaali- ja terveyspalveluita koskeva tiedontuotanto

Saamelaiskäräjät on pyrkinyt toimissaan vuonna 2025 vahvistamaan saamelaisia koskevan tiedontuotannon edistämistä ja saamelaisia koskevien tutkimuseettisten ohjeiden täytäntöönpanoa yhteistyökumppaneiden mm. THL:n kanssa. Lisäksi saamelaiskäräjät on pyrkinyt vahvistamaan ja edistämään saamelaisten itsemääräysoikeuden toteutumista tiedontuotannossa sekä tutkimustoiminnassa. Saamelaisten oikeutta itsemääräämisoikeuteen vahvistaa YK:n julistus alkuperäiskansaoikeuksista (2016)⁵⁷. Julistuksessa on useita kirjauksia, jotka vahvistavat saamelaisten oikeuksia kulttuurinmukaisiin sosiaali- ja terveyspalveluihin (22,23,24§). Erityisesti artikla 31§ koskettaa saamelaisten oikeutta itseään koskevaan tietoon. Suomi on ratifoinut YK:n julistuksen alkuperäiskansaoikeuksista.

Vuonna 2025 toteutettiin muutamia selvityksiä koskien saamelaisväestöä. Saamelaisen totuus- ja sovintokomission loppuraportit 1 ja 2 julkaistiin joulukuussa 2025. Ennen lopullista loppuraporttia edelsivät laajat erillisselvitykset, jotka tuottivat uutta tietoa saamelaisten nykytilanteesta ja saamelaisten historiallisista tilanteista, joita ei ollut aikaisemmin tutkittu. Selvitykset ovat kuitenkin kertaluonteisia, jolloin säännöllistä seurantatietoa tutkimuksista ei synny.

Saamelaiskäräjät eivät itse tuota suoraan tietoa, mutta saamelaiskäräjien yhteydessä toimiva Posken saamelaisyksikössä tuotettiin vuonna 2025 YTK:n tohtori Lydian Heikkilän laatima erillisselvitys Sosiaali- ja terveyspalvelujen kulttuurinen vaikuttavuus: erillismäärärahalla tuotetut saamenkieliset ja kulttuurinmukaiset palvelut. Selvitys käsittelee saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen kulttuurista vaikuttavuutta saamelaisesta näkökulmasta. Tarkastelu kohdistuu saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalveluiden turvaamiseksi tarkoitetun valtionavustuksen (mom 33.00.36, nykyisin mom 33.60.36) avulla tuotettuihin saamenkielisiin ja kulttuurinmukaisiin palveluihin.

Lukuun ottamatta satunnaisia selvityksiä, ajantasaista, säännönmukaista ja kattavaa tutkimus- sekä rekisteritietoa saamelaisten hyvinvoinnista sekä terveystilanteesta ei Suomessa ole saatavilla. Saamelaiskäräjien tietojen mukaan saamelaisia koskevaa sote-sektorin säännönmukaista tiedontuotantoa ei toteuta yksikään tutkimuslaitos/yliopisto Suomessa. Saamelaisia koskevaa terveystutkimusta ei ole määritetty minkään tutkimuslaitoksen erityisvastuualueeksi. Tiedot saamelaisten terveyteen ja hyvinvointiin liittyvistä erityiskysymyksistä perustuvat Suomessa yksittäisiin tapaustutkimuksiin ja koosteisiin⁵⁸. Tietoa on tuotettu

erilaisten eri toimijoiden hankkeissa tai erillisselvityksissä. Mm. oikeusministeriön julkaisemat Saamebarometrit ovat tuotettu yhteistyössä Oulun yliopiston Giellagas-instituutin (2020, 2016) sekä yksittäisen saamelaisen konsulttitoimiston Árvil:in (2025) kanssa. Saamebarometreissä keskitytään eri vuosina eri painopisteisiin, joka osaltaan vaikuttaa kysymysten muotoon. Sen tähden ei voida taata, että saataisiin riittävän tarkkaa tietoa sosiaali- ja terveydenhuollon palvelukokonaisuudesta, vaan fokus voi olla muissa palveluissa⁵⁹.

Tietopohjan haasteet saamelaisten osalta

Saamelaisia koskevan tiedontuottamisen haasteena voidaan pitää muun muassa henkilörekisterilain 6 §:ää (471/1987), jonka mukaan arkaluonteisten tietojen rekisteröinti on kielletty. Tämän vuoksi etnisyyteen perustuvia tilastoja eikä saamenkielistä väestöä koskevaa hyvinvointi- ja terveystietoa ole saatavilla. Myös niin sanottuihin EU:n tietosuoja-asetuksen mukaisiin erityisiin henkilötietoryhmiin kuuluvien henkilöiden tietojen käsittely on lähtökohtaisesti kielletty⁶⁰. Näihin katsotaan kuuluvaksi muun muassa henkilön etninen alkuperä. Väestörekisterin äidinkielisyyden tilastoinnin seuranta ei vastaa saamenkielisen väestön osalta realistista luotettavuutta, sillä rekisteriin on mahdollista merkitä vain yksi äidinkieli. Tilastoinnin historialliseen epätarkkuuteen vaikuttavat merkintöjen puutteellisuus, sillä Suomessa käytössä kolme eri saamen kieltä⁶¹. Väestötietojärjestämän tilastojen mukaan vuonna 2023 saame on väestötiedoissa merkitty 2 051 henkilön äidinkieleksi. Kun väestötietojärjestelmään saamenkieliseksi kirjattujen henkilöiden lukumäärä suhteutetaan Saamelaiskäräjien tietoihin saamelaisten lukumäärästä, heidän osuutensa vastasi 17,7 %:a koko saamelaisväestöstä vuonna 2023, ja 18,6 %:a vuonna 2019⁶². Luku on niin pieni, ettei sen perusteella voida tehdä koko kansaa koskevia johtopäätöksiä tai yleistyksiä.

Kuten jo edellä todettiin, koko saamelaisväestön saamenkielistä kokonaisväestöstä vastaavia rekistereitä eikä tilastoja ole olemassa. Siksi saamelaisten hyvinvointia, terveyttä ja turvallisuutta koskevaa tilastollista tietoa ei voida hyödyntää saamelaisia koskevana tietopohjana. Saamelaisten kokemukseräisen tiedon nostaminen tutkimus sekä rekisteritiedon rinnalle olisi tärkeää. Jotta saamenkielinen väestö tulisi huomioiduksi alkuperäiskansan kulttuuria kunnioittavalla ja lain edellyttämällä tavalla, heidän hyvinvoinnistaan ja terveydentilastaan tulisi tuottaa säännöllistä ja tutkittua tietoa, jolloin heidän palvelutarpeensa tiedostetaan.⁶³

Saamelaiskäräjät järjesti yhteistyössä Lapin hyvinvointialueen kanssa Saamelaiskäräjien sosiaali- ja terveyslautakunnan jäsenille sekä Lapin hyvinvointialueen saamen kielen lautakunnan jäsenille Erätauko-keskustelun yhdenvertaisuus sosiaali- ja terveys-palveluissa saamelaisten näkökulmasta. Tavoitteena oli kerätä kokemukseräistä tietoa rekisteridatan puutteen vuoksi tukemaan jo aikaisempaa tietopohjaa sekä tuottamaan uutta tietoa. Erätauko-metodia pidettiin

hyvänä toimintamallina ja se mahdollisti monipuolisen keskustelun saamelais-toimijoiden kesken.

Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet

Saamentutkimuksen eettisten ohjeiden kehittäminen aloitettiin Suomessa vuonna 2018. Kehittämisestä ovat vastanneet Lapin, Oulun ja Helsingin yliopistojen saamen- ja alkuperäiskansatutkimuksesta vastaavien professoreiden ja apulaisprofessoreiden sekä Saamelaiskäräjien, Saamelaismuseo Siidan ja Saamelaisalueen koulutuskeskuksen (Sogsakk) muodostama työryhmä. Saamentutkimusta ohjaavat eettiset ohjeet valmistuivat 2024 ja niiden tavoitteena on ohjata tutkimuksia kunnioittamaan saamelaisten itsemääräämisoikeutta kunnioittavaan tiedontuotantoon⁶⁴.

Alkuperäiskansatutkimuksen etiikkaan kuuluvat ja sen arvoja ohjaavat kunnioitus ja tasa-arvo. Alkuperäiskansoja koskevaa tietotuotantoa tulee ohjata vastuullisuus, joka tarkoittaa, että tiedon tuottaja ottaa vastuun alkuperäiskansayhteisöä koskevasta aineistosta sekä kerätyn materiaalin kunnioittavasta kohtelusta, analysoinnista, tallentamisesta, säilyttämisestä ja hävittämisestä. Tietotuotannon kokonaisuudesta on kerryttävä alkuperäiskansayhteisölle kollektiivista hyötyä ja tiedon tulee aina tavoittaa yhteisön jäsenet. Puhutaan siis tiedon palauttamisesta. Alkuperäiskansojen tietotuotantoa koskevassa tutkimuksessa on todettu, että alkuperäiskansojen tutkimusmenetelmiä on välttämätöntä kehittää. Sen mukaan sopivina menetelminä tutkimuksen tekemiseen vaikuttaisi olevan osallistava ja yhteisöpohjainen tutkimus⁵⁹.

Vuonna 2025 Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisten ohjeiden valmistuttua saamelaiskäräjät on omassa työssään pyrkinyt edistämään ja vahvistamaan näiden ohjeistusten huomioimista tutkimuslaitosten ja yliopistojen työssä. Oppilaitosten tulisi itse viedä saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisen ohjeistuksen käytännöt osaksi yliopistojen tutkimuskäytäntöjä. Ohjeistukset sisältävät FPIC-periaatteen. Saamelaiskäräjillä on menettelyohje FPIC (vapaa, tietoon perustuva ennakkosuostumus) -periaatteelle saamelaisten vapaan, tietoon perustuvan ennakkosuostumuksen tiedustelemiseksi saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevissa tutkimushankkeissa sekä muissa toimenpiteissä, joilla on tai voi olla vaikutusta saamelaisten kulttuuriperintöön⁶⁵ ja perinteiseen tietoon.

Menettelyn tarkoituksena on turvata saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien toteutuminen saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevassa tutkimuksessa ja muissa toimenpiteissä, joilla on tai voi olla vaikutusta saamelaisten kulttuuriperintöön ja perinteiseen tietoon; edistää saamelaisten kulttuuriperinnön ja perinteisen tiedon säilymistä; sekä varmistaa saamelaisten itsemääräämisoikeus omaan kulttuuriperintöönsä ja perinteiseen tietoonsa. Käytännössä toi-

mijat, jotka tekevät saamelaisiin liittyvää tutkimusta, hakevat saamelaiskäräjiltä yhteisöllistä suostumusta hankkeilleen. Saamelaiskäräjien lautakunnat käsittelevät kokouksissaan yhteisöllisiä suostumuksia. Viime kädessä saamelaiskäräjien hallitus päättää viime kädessä suostumuksesta.

Pohjois-Suomen yhteistyöalueen sosiaalialan osaamiskeskus- saamelaisyksikkö

Sosiaalialan osaamiskeskusten toiminta on laissa säädetty ja perustuu sosiaalialan osaamiskeskuslakiin (1230/2001, jäljempänä osaamiskeskuslaki) ja valtioneuvoston asetukseen (582/2024, jäljempänä osaamiskeskusasetus). Valtioneuvoston asetusta sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta on muutettu asetuksella 582/2024. Asetusmuutos on muuttanut osaamiskeskusten lukumäärää ja toimialueita siten, että jatkossa kullakin sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain (612/2021) 35 §:ssä tarkoitetulla yhteistyöalueella, joita on yhteensä viisi, on yksi sosiaalialan osaamiskeskus.

Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskus käsittää Pohjois-Suomen yhteistyöalueeseen sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöalueista annetun valtioneuvoston asetuksen 1 §:n mukaan kuuluvat hyvinvointialueet: Kainuun, Lapin, Pohjois-Pohjanmaan ja Keski-Pohjanmaan hyvinvointialueet. Niiden lisäksi on yksi ruotsinkielinen sosiaalialan osaamiskeskus, jonka toimialue käsittää koko maan. Erityisenä valtionavustuksena (asetus 4§) maksetaan 1,5 prosenttia valtionavustuksen kokonaisuudesta Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuselle saamenkielisen väestön palvelutarpeiden huomioon ottamiseksi. (mom. 33.60.63.). Asetusmuutos tuli voimaan 1.7.2025. Aikaisemmin toiminnassa olleet osaamiskeskukset lakkasivat toimimasta 30.6.2025. Pohjois-Suomen yhteistyöalueen hyvinvointialueiden keskinäiselle sopimuksella yhteistoiminnasta vastaa Lapin hyvinvointialue 1.7.2025-31.12.2026.

Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä annetun lain (612/2021 järjestämislaki) mukaan sosiaali- ja terveydenhuollon alueellista yhteensovittamista, kehittämistä ja yhteistyötä varten on viisi sosiaali- ja terveydenhuollon yhteistyöaluetta. Järjestämislain 36 §:n mukaan yhteistyöalueille laaditaan yhteistyösopimus valtuustokausittain. Valtioneuvoston hyvinvointialueiden yhteistyösopimuksen sisällöstä ja valmistelusta antaman asetuksen (309/2023) mukaan yhteistyösopimuksessa on osana strategista suunnitelmaa ja sen toteuttamista sovitettava yhteistyöalueella toimivien sosiaalialan osaamiskeskusten toiminnan ja tavoitteiden yhteensovittamisesta koko yhteistyöaluetta ja hyvinvointialueiden toimintaa tukeväksi kokonaisuudeksi.

Pohjois-Suomen yhteistyöalueen sosiaalialan osaamiskeskuselle saamelaisen palvelutarpeiden huomioimiseksi on myönnetty 1,5 % osaamiskeskusille

myönnetystä valtionavustuksesta. 1.7.2025 voimaan tullut asetusmuutoksen kohdalla saamelaiskäräjät esitti, että saamelaisväestön huomioimiseksi tulisi siirtyä korvamerkittyyen erillisrahoitukseen, joka ei olisi sidoksissa osaamiskeskuksille myönnettyyn kokonaisrahoitukseen⁶⁶.

Pohjois-Suomen sosiaalialan saamelaisyksikön toimintaan kohdentuneet leikkaukset vuonna 2025 ovat heikentäneet merkittävästi säännöllisen toiminnan edellytyksiä. Resurssien riittämättömyyden vuoksi saamelaisten sosiaali- ja terveydenhuollon tiedollisia ja kehittämiseen liittyviä erityistarpeita ei pystytä riittävän hyvin enää turvaamaan. Sote-organisaatiomuutosten myötä yhteistyö mm. Lapin hyvinvointialueelle muodostetun saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palveluiden kehittämyksikön kanssa vaatii onnistuakseen yhteistyötä ja pysyviä resursseja Saamelaiskäräjille. Lisäksi uuden Pohjois-Suomen yhteistyöalueen sosiaalialan osaamiskeskuksen ja YTA-konttorin rakentumiseen olisi tärkeää panostaa, jotta saamelaisten tarpeet otetaan huomioon osana laajempaa toimintaa.

YTA-alueen laajennus laajentaa rahoitusperustaa ja väestömäärää. Saamelaiskäräjät näkee, että Posken saamelaisyksikön rahoitus tulisi olla tasapainossa suhteessa siihen. Saamelaisyksikön ensisijaisena toiminta-alueena on saamelaisten kotiseutualue sekä Lapin hyvinvointialue, mutta Posken valtakunnallinen erityistehtävä edellyttää myös kansallisia saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten palvelujen kehittämisen toimia.

Saamelaisten palveluiden huomioimiseksi tulee varata korvamerkitty kiinteä rahoitussumma prosenttiosuuden sijaan. Prosenttiosuus sidottuna Sosiaalialan osaamiskeskuksille jaettavan kokonaisvaltionavustukseen leikkaa käytössä olevia toimintaresursseja.

Yhteistyösopimusten mukainen yhteistyö Kelan ja THL:n kanssa

Saamelaiskäräjien tavoitteena on turvata ja vahvistaa saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon turvaaminen ja toteutumista TKI-toiminnassa. (TKI: tutkimus, kehitys ja innovaatiot) Saamelaisväestölle suunnatulla tutkimus ja kehittämiskehittämistoiminnalla tulisikin olla yhdenvertaiset ja tosiolliset toimintaresurssit kuten muuhun valtaväestöön kohdistuvalla toiminnalla. Koska saamelaiskäräjien resurssit tiedontuotannon osalta ovat hyvin rajalliset ja niitä on heikennetty, on nähty tärkeäksi tehdä yhteistyötä eri sote-sektorin toimijoiden kanssa. Saamelaiskäräjillä on voimassa olevat yhteistyösopimukset Kelan ja THL:n kanssa, joiden myötä palveluiden kehittämistä ja tiedontuotantoa koordinoidaan paremmin. Neuvottelut käydään vuosittain, ja joissa tehdään vuosittaiset toimintasuunnitelmat toteutettaville toimille.

Kelan ja Saamelaiskäräjien yhteistyö on aloitettu jo noin 35-vuotta sitten. Saamelaiskäräjät ja Kela uudistivat yhteistyösopimuksensa vuonna 2021. Kelan ja Saamelaiskäräjien tavoitteena on yhdessä edistää saamelaisten sosiaaliturvan ja saamen kielilain toteutumista Kelan palveluissa⁶⁷. Kela sitovat saamen kielilain mukaiset velvoitteet. Kelan ja Saamelaiskäräjien välinen yhteistyö on merkittävää ja sen myötä Kelan toimia ohjataan kohdistumaan paremmin saamelaisten tarpeisiin ja haasteisiin sosiaaliturvassa. Vuoden 2025 neuvotteluissa päätettiin mm. selvittää saamelaisten rajat ylittävän sosiaaliturvan haasteita⁶⁸. Lisäksi kehitettiin saamelaisille kohdistuvaa kuntoutuspalvelua, jonka toteutumisesta seurataan tutkimuksella.

Saamelaiskäräjien ja THL:n välille on solmittu yhteistyösopimus vuonna 2023, jotta saamelaisia koskeva tiedontuotanto kehittyisi yhteistyösopimusten puitteissa⁶⁹. Päinvastoin kuin muissa Pohjoismaissa, Suomessa ei minkään tutkimuslaitoksen tehtävänkuvaan ole osoitettu saamelaisia koskevan terveys- ja hyvinvointitiedon tuottamista. THL:n lakisääteinen velvoite terveys- ja hyvinvointia koskevan tiedon tuottamiseen kattaa kuitenkin kaikki väestöryhmät.

Uuden sopimuksen myötä saamelaisväestöön kohdistuvaa tutkimusta ei toistaiseksi ole vielä toteutettu, eikä kansallisiin väestötutkimuksiin ole ollut liitettyä saamen kieltä koskevia taustamuuttujia. THL:n ja Saamelaiskäräjien toiminnan kehittämiseksi laaditaan vuosittain toimintasuunnitelma, vuodelle 2025 pääpainopisteeksi⁷⁰ otettiin yhteistyörakenteiden vahvistaminen sekä saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisten ohjeiden käytäntöön vientiä THL:n toiminnassa. Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettisten toimien huomioiminen THL:n työssä kaipaa aikaa, resursseja ja osaamista. Vuonna 2025 THL:llä on toiminut yksi saamelaistoimiin suuntautunut suunnittelija. Saamelaisväestöä koskevan eettisen väestötutkimuksen onnistumiseksi tulisi THL:ssä lisätä resurssia myös akateemisen alkuperäiskansaosaamiseen erikoistuneen tutkijan osalta.

Yhteistyön ja palveluiden kehittämisen haasteena voidaan pitää tarvittavien ja riittävien saameosaamisen resurssien puutetta esim. saamenkielisten työntekijöiden puutteena. Kelan ja erityisesti THL:n rahoituksen osalta tulisi vahvistaa pysyvää kehittämisresurssia saamelaisia koskevan toiminnan turvaamiseksi ja kehittämiseksi.

Toimenpiteet saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteutumiseen sosiaali- ja terveystalvaeluiden kehittämässä sekä tiedontuotannossa

Saamelaisia koskevalle sote-sektorin tiedontuotannolle on todistetusti tarvetta. Saamelaiset jäävät huomioimatta lakiuudistuksissa, suunnitelmissa, ohjelmissa ilman tutkimukseen perustuvaa tietoa. Saamelaisten sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja koskevan kehittämis- ja perustoiminnan tulisi perustua saamelaisen yhteiskunnan, kielen ja kulttuurin perustuvaan ajanmukaiseen tutkittuun tietoon, jotta saamelaisväestön tarpeet tulevat tunnistetuiksi ja palvelut kohdentuisivat oikein.

Saamelaisten sosiaali- ja terveydenhuollon palveluja koskevan kehittämis- ja perustoiminnan tulee perustua saamelaisen yhteiskunnan, kielen ja kulttuurin perustuvaan ajanmukaiseen tutkittuun tietoon, jotta saamelaisväestön tarpeet tulevat tunnistetuiksi ja palvelut kohdentuvat oikein. Saamelaisten kokemuspärisen tieto tulisi nostaa tutkitun tiedon rinnalle.

Sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämlslaki vahvistaa palvelujen järjestämlsvastuussa olevien tahojen vastuuta seurata alueensa eri väestöryhmien hyvinvoinnin ja terveyden kehityspiirteitä ja pyrkimyksiä edistää niiden yhdenvertaista toteutumista suunnitelmallisilla hyvinvoinnin ja terveyden edistämisen toimilla⁵⁸. Tämä koskettaa erityisesti Lapin hyvinvointialuetta, jolla päävastuu saamelaisväestön palveluiden kehittämisestä. Lapin hyvinvointialueen resursseja tulee vahvistaa huomioimaan valtakunnallinen palveluiden kehittämisen velvoite. Tämä koskettaa myös tiedontuotantoa.

Saamenkielisen väestön terveydentilasta ei ole riittävästi tutkittua tai tilastoitua tietoa. Jotta palveluja voidaan kehittää ja järjestää asianmukaisesti, tarvitaan säännöllistä ja luotettavaa tutkimustietoa. Tällä hetkellä tiedontuotannolle ei ole toimivaa infrastruktuuria, joten se on luotava ja rakennettava niin, että se kunnioittaa saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksia. Suomen valtion tehtävänä on varmistaa, että saamelaisia koskeva ajantasainen tieto on saatavilla. Kun tiedolla johtamisen perusteet vahvistuvat, voidaan myös saamenkielisten palvelujen kehittämistä toteuttaa tehokkaammin.

Saamelaiskäräjien mahdollisuudet osallistua ja vaikuttaa saamenkielisten ja kulttuurinmukaisten sote-palvelujen kehittämiseen tulee turvata tiedontuotannon ja kehittämistoiminnan yhteydessä niin, että saamelaisten alkuperäiskansasa-asema ja Saamelaiskäräjien itsehallinto huomioidaan.

7.3. Saamelaisten sosiaaliturvan kehittäminen

Saamelaisten perustuslaillisten oikeuksien turvaaminen, oikeus perustuslain mukaisesti saamen kieleen ja kulttuuriin, oikeus perusturvaan.

Perustuslaissa (1999/731 § 17) säädetään oikeudesta omaan kieleen ja kulttuuriin. Säännöksen mukaan saamelaisilla alkuperäiskansana on oikeus ylläpitää ja kehittää omaa kieltä ja kulttuuria. Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden lisäämiseksi sosiaaliturvaa kehitettäessä on olennaista, että saamelaisväestön tosiasiallista yhdenvertaisuutta edistetään tarpeen mukaan yhdenvertaisuuslaissa (2014/1325 § 9) säädetyllä positiivisella erityiskohtelulla. YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevaa yleissopimusta (SopS 7-8/1976, laki 107/76 ja asetus 108/76) valvova YK:n ihmisoikeus-komitean on linjannut, että alkuperäiskansojen kulttuurin suojaaminen edellyttää positiivista erityiskohtelua.

Lainsäädännön avulla tulee pyrkiä edistämään saamelaisväestön tosiasiallista yhdenvertaisuutta. Työ- ja toimintakykyä ylläpitävien ja parantavien palvelujen suunnittelemista ja toteuttamista tulee lainsäädännöllä ohjata siihen, että palvelut toteutetaan alusta alkaen saamen kielen ja kulttuurin mukaisesti. Palveluja tuotettaessa sekä työkykyä arvioitaessa kielelliset ja kulttuuriset erityispiirteet sekä alueelliset ominaisuudet tulee huomioida. Esimerkkeinä edellä mainituista työolosuhteiden erityispiirteiden perinteisissä elinkeinoissa työkykyä arvioitaessa ja elinympäristön huomioiminen kuntoutusta suunniteltaessa ja toteutettaessa.

Saamelaisten perinteisiä elinkeinoja ovat kalastus, keräily, käsityö, metsästys ja poronhoito sekä niiden nykyaikaiset harjoittamisen muodot. Euroopan neuvoston kansallisten vähemmistöjen suojelua koskevassa puiteyleissopimuksessa

(SopS 1-2/1998) sopimuspuolet ovat sitoutuneet edistämään kansallisiin vähemmistöihin kuuluville henkilöille identiteetin säilyttämisen ja kulttuurin kehittämisen kannalta suotuisia olosuhteita. YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevaa yleissopimusta (SopS 7-8/1976, laki 107/76 ja asetus 108/76) valvova YK:n ihmisoikeuskomitean on linjannut, että alkuperäiskansojen kulttuurin suojaaminen edellyttää positiivista erityiskohtelua. Saamelaisten tosiasiallista yhdenvertaisuutta tulee tarvittaessa edistää positiivisella erityiskohtelulla. Positiivisesta erityiskohtelusta on säädetty yhdenvertaisuuslaissa (2014/1325 § 9).

Tietopohjan haasteet saamelaisten sosiaaliturvassa

Toimintavuonna 2025 saamelaisten näkemyksiä sosiaaliturvan haasteista ja kehittämistarpeista on kuultu kerran Erätauko-säätiön järjestämän kansalaiskes-

kustelun yhteydessä. Raportissa Kansalaisten näkemyksiä sosiaaliturvan tulevaisuudesta 2024–2025⁷¹ on sisällytetty hyvin rajatusti myös saamelaisnäkökulmaa. Raportin pohjana käytettiin Erätauko-säätiön järjestämää keskustelua. Erätauko-keskusteluun osallistui 7 saamelaista. Keskusteluissa nousi esiin mm. saamelaisten palvelutarpeen näkymättömyys sekä virkahenkilöiden osaamattomuus saamelaiskysymyksissä. Palveluiden saavutettavuus, palveluohjaus, tasarvo, oikeudenmukaisuus, kulttuurinen ymmärrys, joustavuus, luottamus olivat esille nousseita teemoja. Monet etuudet toimivat kuten lapsilisä, vammaistuki, sairauspäiväraha. Mutta saamelaisen kokonaisvaltainen tilanne, asuinpaikka ja tarpeet pitäisi ottaa paremmin huomioon. Kyseinen keskustelu on ollut hyvä alku, mutta tarvetta on kuulla saamelaisten tarpeista laajemmin ja kattavammin.

Erityisesti saamelaisia koskevan sosiaaliturvan osalta tulisi tietopohjaa uudistaa ja vahvistaa. Saamelaiskäräjät on esittänyt Kelalle tarpeen uudistaa Maija Faurien (2011) laatiman Saamelainen Kelan asiakkaana, Saamelaisten oikeudet ja asema alkuperäiskansana Kelan toimeenpanemassa sosiaaliturvassa-selvityksen⁷². Ilman ajantasaista tietoa saamelaisten oikeuksien huomioiminen sosiaaliturvuudistuksessa ei toteudu. Maija Faurien laatima selvitys on ollut tärkeä tietopohja, jolla saamelaisten sosiaaliturvan moninaisuus ja haasteet on tuotu esiin.

Kelan sekä muut rekisteritilastot saamelaisten osalta perustuvat DVV:n väestörekisterijärjestelmän noin 2000 henkilön äidinkieliyysmerkintöihin. Saamelaiskäräjien tilastojen mukaan saamelaisia noin oin 10 000 henkeä. Jotta sosiaaliturvuudistus perustuisi tutkittuun tietoon sekä kohdistuisi koko kansaan myös saamelaisten kohdalla tiedontuotannossa tulisi huomioida YK:n TSS-yleissopimusta valvovan komitean vuonna 2021 antama suositus siitä, että Suomen tulisi parantaa tiedonkeruujärjestelmäänsä, jotta se tuottaisi luotettavia, kiellettyjen syrjintäperusteiden mukaan eriteltyjä tietoja ja jotta pystyttäisiin tunnistamaan ne ryhmät, jotka ovat muita heikommassa asemassa käyttäessään taloudellisia, sosiaalisia, ja sivistyksellisiä oikeuksiaan⁷³.

Saamelaisten näkymättömyys tilastoissa ja rekisteritiedoissa aiheuttaa saamelaisten oikeuksien huomioimattomuuden päätöksenteossa, kuten lainsäädäntövalmistelutyössä. Lainsäädännössä nojataan vahvasti rekisteridataan. Saamelaisten osalta tätä tietoa on vähän tai ei lainkaan. Tästä puutteesta huolimatta saamelaisten oikeuksia ei voida jättää huomioimatta tai toteuttamatta. Valtion tulee kiinnittää saamelaisia koskevan tietopohjan vahvistamiseen enemmän huomioita yhteistyössä saamelaiskäräjien kanssa.

Poronhoitajien sosiaaliturva

Saamelaiskäräjät on tunnistanut tarpeen uudistaa poronhoitajien sijaisapulakia. Poronhoitajien sijaisapulakia tulisi uudistaa vastaamaan poronhoitajien tarpeita

nostamalla sijaisaputuntien määrä tarvetta vastaavalle tasolle. Lisäksi Poronhoitajalle tulisi turvata oikeus sijaisapulomitukseen vuosilomatilanteessa, kuntoutusta ja työkykyä ylläpitävää toimintaa varten, sairaan lapsen hoitoa varten, raskautta, synnytystä sekä vanhempainvapaata, lapsen ja adoptiolapsen hoitoa varten, alle kolmevuotiaan lapsen hoitoa varten sekä varusmiespalveluksen tai siviilipalveluksen suorittamista varten.

Lausunnossaan 18.6.2024 yhdenvertaisuusvaltuutettu (2021) katsoi, että poronhoitajien sijaisavun suppeudesta verrattuna maatalousyrittäjien mahdollisuuksiin saada sijaisapua syntyy olettama yhdenvertaisuuslain kieltämästä välittömästä syrjinnästä⁷⁴. STM on omassaan muistiossaan 18.6.2024 tuonut esiin sijaisapualain kehittämistarpeet⁷⁵ sekä resurssien vahvistamistarpeen. Poronhoitajien sijaisapulain uudistaminen on merkittävä osa saamelaisperheiden sosiaaliturvan kehittämistä.

Sosiaalisen oikeudenmukaisuuden lisäämiseksi on olennaista, että saamelaisväestön tosiasiallista yhdenvertaisuutta edistetään tarpeen mukaan yhdenvertaisuuslaissa (2014/1325 § 9) säädetyllä positiivisella erityiskohtelulla. YK:n kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevaa yleissopimusta (SopS 7–8/1976, laki 107/76 ja asetus 108/76) valvova YK:n ihmisoikeuskomitean on linjannut, että alkuperäiskansojen kulttuurin suojaaminen edellyttää positiivista erityiskohtelua. Sijaisapulain uudistamiselle on olemassa perusteet, mutta se tarvitsee myös poliittista tahtotilaa edistyäkseen. Lain uudistustarpeet tulisi huomioida tulevissa hallitusohjelmissa.

Välitä poronhoitajasta-palvelu

Mela vastaa MyEL-vakuutettujen työhyvinvoinnin edistämisestä. Maatalousyrittäjän eläkelain (1280/2006) lakiuudistuksessa joulukuussa 2024, säädettiin maatalousyrittäjien varhaisen tuen palveluista. Lakiuudistuksessa varhaisen tuen palveluja järjestettäisiin maatalousyrittäjän eläkelain mukaan vakuutetuille maatalousyrittäjille eli maatilatalouden harjoittajille, poronhoitajille ja kalastajille.

Lakiuudistuksessa uutta olivat velvoitteet poronhoitajien sekä kalastajien työhyvinvoinnista. Tämä lakimuutos luo lakisääteisen velvoitteen Melalle tarjota Välitä poronhoitajasta -palvelua yhdenvertaisesti myös saamelaisporonhoitajille. Valtio korvaa palvelujen kustannukset valtion talousarviossa tarkoitukseen osoitetun määrärahan rajoissa.

Saamelaiskäräjät on lausunut lakiluonnoksesta⁷⁶ vuonna 2024 sekä antoi kirjallisen kuulemislausunnon maa- ja metsätalousvaliokuntaan. Saamelaiskäräjien mukaan Melan tulisi huomioida saamen kielilain velvoitteet toiminnassaan, tarjoten saamenkielistä asiakaspalvelua sekä kulttuurinmukaista matalan kynnyksen työhyvinvointi neuvontaa ja ohjausta huomioiden saamelaisen poron-

hoidon kulttuuriset sekä kielelliset ominaispiirteet. Mela toteuttaa palvelua suomenkielisenä, vedoten tulkkaukspalvelun lainmukaisuuteen. Mela seuraa palveluiden toteuttamista myös saamelaispaliskuntien osalta. Toiminta on aloitettu vasta alkuvuodesta 2025, ilman palveluiden suunnittelua saamelaistoimijoille. Saamelaiskäräjät sekä saamelaiset sidosryhmät toivat esille huolensa laajassa sidosryhmätapaamisessa keväällä 2025 edellytyksille toteuttaa toimintaa Melan suunnitelmien mukaisesti. Saamelaiskäräjät seurasi toiminnan kehittämistä vuonna 2025 ja esitti jatkotoimia palvelun parantamiseksi.

Melalle tulisi osoittaa korvamerkittyä avustusta valtion talousarviossa saamelaisporonhoitajien kielellisten ja kulttuuristen alkuperäiskansaoikeuksien toteuttamiseksi.

Saamelaisten oikeuksien huomioiminen ja toteutuminen sosiaaliturvauudistuksessa

Sosiaaliturvauudistuksen tavoitteena on ollut sujuvampi, yksinkertaisempi ja työhön kannustavampi sosiaaliturvajärjestelmä. Tavoitteena on sosiaaliturvan rakenteellinen ja toiminnallinen kehittäminen pitkällä aikavälillä⁷⁷. Sosiaaliturvaa on uudistettu kuluva vaalikauden aikana Orpon hallituksen hankkeiden sekä sosiaaliturvakomitean työn kautta. Sosiaaliturvaa uudistavia hallituksen hankkeita ovat olleet mm. perusturvan uudistaminen yleistuen mallilla sekä toimeentulotuen uudistaminen.

Saamelaiskäräjien linjausten mukaisesti saamelaiset tulisi huomioida sosiaaliturva- uudistuksessa Euroopan ainoana virallisena alkuperäiskansana. Uudistuksen valmistelussa olisi tullut varmistaa saamelaisten osallisuus huomioiden, että Saamelaiskäräjät edustaa saamelaisia tehtäviinsä kuuluvissa asioissa kansallisissa ja kansainvälisissä yhteyksissä (Laki saamelaiskäräjistä 1995/974 § 6).

Lakiuudistuksia on tehty ilman tarvittavia vaikutustenarviointia, koskien saamelaisia elinkeinoja, saamelaisperheitä sekä oikeutta kieleen ja kulttuuriin. Sosiaaliturvan rakentuminen suomalaisväestön tarpeisiin näkyy palveluiden rakenteessa sekä palveluprosesseja määrittävissä asiakirjapohjissa ja soveltamisohjeistuksissa. Palvelupolut on rakennettu valtaväestölähtöisestä näkökulmasta vastaamaan valtaväestön tarpeisiin. Palveluiden rakenteet eivät lähtökohtaisesti tue saamenkielistä tai kulttuurinmukaista työskentelyä. Käytössä olevat asiakirjarakenteet eivät välttämättä huomioi tarvetta omakielisille ja kulttuurinmukaisille palveluille.

Saamelaiskäräjät on esittänyt saamelaisten sosiaaliturvaa koskevan tietopohjan vahvistamista Kelalle sekä sosiaaliturvakomitealle. Sosiaaliturvauudistuksen valmistelussa käytettävän tiedon laatua ja määrää arvioitaessa tulisi huomioida

YK:n TSS-yleissopimusta valvovan komitean vuonna 2021 antama suositus siitä, että Suomen tulisi parantaa tiedonkeruujärjestelmäänsä, jotta se tuottaisi luotettavia, kiellettyjen syrjäntäperusteiden mukaan eriteltyjä tietoja ja jotta pystyttäisiin tunnistamaan ne ryhmät, jotka ovat muita heikommassa asemassa käyttäessään taloudellisia, sosiaalisia, ja sivistyksellisiä oikeuksiaan. Ilman ajanmukaista tietopohjaa sosiaaliturvauudistuksen vaikutuksista ei voida olla varmoja, miten perustuslain mukaiset kirjaukset perusturvaan ja saamelaisten oikeuksiin toteutuvat saamelaisten kohdalla.

Saamelaisten oikeudet sosiaali- ja terveydenhuollon palveluissa toteutuvat nykytilassa heikosti ja osin sattumanvaraisesti. Saamelaiskäräjät katsoo, että tämän vuoksi saamelaisten yhdenvertaisuuden edistämiseen olisi kiinnitettävä erityistä huomiota kaikissa sosiaali- ja terveydenhuoltoa uudistavissa lainsäädäntöhankkeissa. Saamelaiskäräjät on esittänyt, ja esittää edelleen, että parlamentaarisen sosiaaliturvakomitean valmistelutyön tueksi tulisi välittömästi perustaa saamelaisten sosiaaliturvaa käsittelevä oma työryhmänsä, jonka suositukset huomioitaisiin lainvalmisteluissa⁷⁸. Tällä toimella turvattaisiin saamelaisten yhdenvertaiset oikeudet kieleen ja kulttuuriin suomalaisessa sosiaaliturvassa.

Toimenpiteet sosiaaliturvauudistuksen valmisteluun

Saamelaiskäräjät on esittänyt STM:n oman saamelaisasioiden sosiaaliturvatyöryhmän perustamista, jossa saamelaisten alkuperäiskansaoikeudet otetaan osaksi lakiuudistusten ja sosiaaliturvan kokonaisuudistusta. Lisäksi huomioiden saamelaiskäräjälain 9§ mukainen neuvotteluelvoite.

Sosiaaliturvauudistusta koskevassa valmistelussa tulisi aina varmistaa saamelaisten osallisuus (Laki saamelaiskäräjistä 1995/974 § 6), jotta saamelaisten perustuslaillinen (1999/731) alkuperäiskansaoikeuksien toimeenpano voi toteutua. Saamelaiskäräjät esittää, että parlamentaarisen sosiaaliturvakomitean valmistelutyön tueksi perustetaan saamelaisten sosiaaliturvaa käsittelevä työryhmä. Lisäksi saamelaiskäräjät ehdottaa oman saamelaisasioihin keskittyvän virkahenkilön varaamista STM:n oman saamelaisia koskevan toiminnan vahvistamiseen ja kehittämiseen.

Useissa Suomen ratifioimissa kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa suojataan saamelaisten oikeus omakielisiin sosiaali- ja terveystalviin. Suomi on saanut suosituksia ihmisoikeuksia valvovilta elimiltä parantaa näitä palveluita. Ihmisoikeuksien valvontaelinten kannanotoissa alkuperäiskansojen itsemääräämisoikeus nähdään ennen kaikkea välineenä turvata alkuperäiskansojen kulttuuri. Saamelaisen kulttuuriperinnön turvaaminen edellyttää saamelaisten mahdollisuutta hallita mahdollisimman laajasti omaa sosiaalista ja kulttuurista kehitystä sekä osallistua sen suunnitteluun alueellisella ja kansallisella tasolla.

Jo tehtyjen lakiuudistusten osalta olisi syytä tehdä arviointia, miten ne huomioivat tai heikentävät saamelaiden alkuperäiskansaoikeuksia. Lakeja tulisi myös korjata tai huomioida saamelaiden oikeudet mm. lakien toteuttamisen yhteydessä. Suomessa sosiaaliturvaa toteuttaa Kela. Kelalle tulisi antaa mahdollisuus paremmin huomioida saamelaiden kielelliset, elinkeinolliset sekä kulttuurilliset oikeudet.

Saamelaisia koskevan tietopohjan tueksi Kelan tulee uudistaa Maija Faurien (2011) laatima selvitys Saamelainen Kelan asiakkaana, koskemaan ja huomioimaan nykylainsäädännön velvoitteita. Ilman kokonaiskuvaa saamelaiden tilanteesta ja haasteista on vaikea tehdä päätöksiä, joissa huomioidaan Suomen valtion kansalliset sekä kansainväliset velvoitteet saamelaiden oikeuksien toteuttajana.

Sosiaaliturvauudistuksen valmistelussa käytettävän tiedon laatua ja määrää arvioitaessa tulee huomioida YK:n TSS-yleissopimusta valvovan komitean vuonna 2021 antama suositus siitä, että Suomen tulisi parantaa tiedonkeruujärjestelmäänsä, jotta se tuottaisi luotettavia, kiellettyjen syrjintäperusteiden mukaan eriteltyjä tietoja ja jotta pystyttäisiin tunnistamaan ne ryhmät, jotka ovat muita heikommassa asemassa käyttäessään taloudellisia, sosiaalisia, ja sivistyksellisiä oikeuksiaan. Siitä mitä nämä toimet ovat tulisi avata keskustelu saamelaiskäräjien kanssa.

7.4. Saamelaisten hyvinvoinnin edistäminen sekä kehittämistoiminta

Lain sosiaali- ja terveydenhuollon järjestämisestä (612/2021) 6 §:n ja 7 §:n mukaan kuntien ja hyvinvointialueiden on edistettävä asukkaidensa hyvinvointia ja terveyttä. Laki edellyttää, että kunnat ja hyvinvointialueet seuraavat asukkaidensa elinoloja, hyvinvointia ja terveyttä sekä niihin vaikuttavia tekijöitä alueittain ja väestöryhmittäin. Lain mukaan kunnat ja hyvinvointialueet laativat hyvinvointikertomuksen ja –suunnitelman. Vuonna 2025 Lapin hyvinvointialue ja saamelaisten kotiseutualueen kunnat alkoivat valmistella hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämisen suunnitelmia kuluvalle valtuustokaudelle. Saamelaisväestön osalta valmistelutyössä on tunnistettu tarve tehdä yhteistyötä, jotta toimenpiteet olisivat mahdollisimman vaikuttavia ja perustuisivat yhteiseen käsitykseen saamelaisten hyvinvointiin vaikuttavista tekijöistä. Saamelaiskäräjien osallisuus on erittäin tärkeää myös siksi, että saamelaisten hyvinvoinnista on hyvin vähän saatavilla tietoja. Saamelaisten hyvinvoinnista ei keräännä rekisteritietoa eivätkä saamelaisväestön näkemykset nouse esiin koko väestölle suunnattujen kyselyiden kautta. Tämän vuoksi hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämistyössä on tarpeen hyödyntää kokemuseräistä tietoa, jota on kerätty yhdessä esimerkiksi Erätauko-dialogin keinoin. Vuonna 2025 Saamelaiskäräjät valmisteli myös omia esityksiään saamelaisten kotiseutualueen kuntien ja Lapin hyvinvointialueen hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämissuunnitelmiin. Suunnitelmien valmistelu jatkuu vuoden 2026 aikana. Saamelaiskäräjät on tunnistanut tarpeen vahvemmalle koordinaatiolle saamelaisväestön hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämiseksi, mutta nykyisillä resursseilla koordinaatiota ei Saamelaiskäräjien puolesta pystytä vahvistamaan.

Saamelaiskäräjien ja Kelan yhteistyösopimuksen pohjalta vuonna 2025 jatkettiin Kelan saamenkielisen ja kulttuurinmukaisen mielenterveyskuntoutuksen valmistelutyötä. Saamenkielisen kuntoutuspalvelun kehittämistyö on ollut tärkeä askel kohti sitä, että saamelaisille olisi palvelujärjestelmässä saatavilla palveluja, jossa on kielelliset ja kulttuuriset valmiudet saamelaisten asiakkaiden kohtaamiseen. Laadukkaiden, omakielisten palvelujen saatavuus voisi osaltaan madaltaa kynnystä avun hakemiseen ja täten lisätä saamelaisväestön hyvinvointia, terveyttä ja toimintakykyä.

Hankkeet

Vuonna 2025 käynnissä oli kolme sote-sektorille painottuvaa hankekokonaisuutta, jossa Saamelaiskäräjät oli mukana ohjausryhmätoiminnassa, mutta myös sisältöjen kommentoinnissa ja suunnittelussa.

Saamsote ja Somá-hanke:

- Opetus- ja kulttuuriministeriön myöntämällä 2 miljoonan euron erillisrahoituksella saame sote-sektorin koulutukseen toteutettiin kaksi hanketta (2023–2026), joiden tavoitteena oli parantaa saamenkielisen sote-alan henkilöstön saatavuutta sekä lisätä sosiaali- ja terveyspalveluissa tarvittavaa saamelaiskulttuurin osaamista. Hankerahoituksella ammattikorkeakoulut Saamsote-hankkeessa (Lapin AMK, Oamk, Diak) ovat kehittäneet kulttuurisensitiivistä koulutusta sosiaali- ja terveysalalle. Somá-hankkeen toteuttivat Lapin yliopisto sekä Oulun yliopiston Giellagas-instituutti. Yliopistot järjestivät yhteishankkeena sote-alan yliopistokoulutusta sekä sotealan saamen kielikoulutusta.
 - Saamsote-hanke päättyi joulukuussa 2025. Somá-hanke päättyi kesäkuussa 2026. Haasteena hankkeiden toteuttamisessa nähtiin rahoituksen kertaluontoisuus. Toteutetut hankkeet olivat ensimmäisiä laatuaan, jolloin hankkeissa saatuja oppeja tulisi viedä yliopistojen ja ammattikorkeakoulujen käytäntöihin, jotta ne muuttuisivat pysyviksi toimiksi. Sote-sektorin saamelaisosaamiselle on tarvetta ja koulutukseen osoitettu rahoitus tulisi muuttaa pysyväisluotoiseksi.
-

Vasa 2- Vahva sote Lapin hyvinvointialueelle -hanke:

- Lapin hyvinvointialueella toteutettiin (2023–2025) VASA 2 -Vahva sote Lapin hyvinvointialueelle-hanke. Hankkeen toimenpiteillä pyrittiin vastaamaan koronapandemian aiheuttamiin haasteisiin. Hankkeessa kehitettiin Lapin hyvinvointialueen sote-palvelujen saatavuutta ja hoitoon pääsyä. Hankkeessa kehitettiin erityisesti saamelaisten perheiden palveluita mm. saamelaisten nepsy-palvelupolkua ja muita varhaisentuen palveluita. Lisäksi on vahvistettu ammattilaisten osaamista saamenkielisissä ja kulttuurinmukaisissa palveluissa.

Turvallisuus – Istanbulin sopimuksen toimeenpanosuunnitelma 2026–2033

- Suomi ratifioi Euroopan neuvoston Istanbulin sopimuksen naisiin kohdistuvan väkivallan ja perheväkivallan ehkäisemisestä ja torjumisesta vuonna 2015 (SopS 53/2015). Sopimuksen toimeenpanon yhteensovittamisesta, seurannasta ja arvioinnista vastaa NAPE-toimikunta, joka on valmistellut toimeenpanosuunnitelman vuosille 2026–2033. Suunnitelma perustuu sopimuksen velvoitteisiin sekä GREVION Suomelle vuosina 2019 ja 2024 antamiin suosituksiin.
- Saamelaiskäräjät on tuonut GREVIOlle esiin saamelaisten palvelutarpeita lausunnossaan vuonna 2023, ja nämä on huomioitu GREVIO'n raporteissa. Tästä huolimatta saamelaisiin naisiin ja lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisyyn on aikaisemmillä toimintakausilla kohdistunut vain rajallisesti toimenpiteitä. GREVIO'n maaraportissa 3.12.2024 kiinnitettiin huomiota saamelaisiin kohdistuviin palvelupuutteisiin.
- Uuden toimintakauden valmistelussa on kuultu asiantuntijoita ja hyödynnetty tutkimustietoa. Saamelaiskäräjät on lausunut toimeenpanosuunnitelmasta keväällä 2025 ja osallistunut NAPE-toimikunnan kanssa toteutettuun työpajaan saamelaisiin naisiin ja lapsiin kohdistuvan väkivallan ehkäisytöiden tunnistamiseksi. Keskeiseksi haasteeksi on tunnistettu tietopohjan puutteellisuus. Saamelaiskäräjät seuraa ja edistää saamelaisten velvoitteiden toteutumista yhteistyössä THL:n ja muiden toimijoiden kanssa. Toimeenpanosuunnitelma edellyttää jatkossa selkeämpää saameasioiden koordinaatiota, seurantaa ja resursointia.

7.5. Sosiaali- ja terveyssektoria koskeva vaikuttamistyö ja resurssien riittävyys

Vuoden 2025 aikana Saamelaiskäräjät antoi lausuntoja useisiin sosiaali- ja terveydenhuoltoon koskeviin lainsäädännön uudistuksiin. Lausuntoja annettiin mm. terveydenhuoltolain ja vammaispalvelulain muutoksista. Lausunnoissa keskityttiin arvioimaan eri ehdotusten vaikutuksia alkuperäiskansa saamelaiden kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutumiseen sekä tuotiin esiin, ettei lainvalmistelussa ollut erikseen huomioitu vaikutuksia saamelaisiin. Saamelaiskäräjien esittämien näkemysten vaikutus lainsäädännön jatkovalmistelussa on ollut pääosin heikkoa, eikä Saamelaiskäräjien huomioita ole aina nostettu esiin lainkaan edes lausuntoyhteenvedoissa.

Saamelaiskäräjät oli vuoden 2025 aikana eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunnan kuultavana yhden kerran, jolloin valiokunta käsittelee lausuntoaan koskien valtion talousarviota 2026. Kuulemisessa Saamelaiskäräjät keskittyi saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvjj - Uvjä - Uvjan tulevaisuuden turvaamiseen liittyviin asioihin sekä saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi ja kehittämiseksi osoitetun valtionavustuksen käyttötarkoituksen muotoiluun. Valtionavustuksen käyttötarkoituksen osalta Saamelaiskäräjien esiin tuomat asiat nostettiin esiin valiokunnan lausunnossa ja tämän pohjalta myös valtiovarainvaliokunnan mietinnössä ja huomioiden pohjalta eduskunta korjasi talousarviota valtionavustuksen käyttötarkoituksen osalta.

Saamelaiskäräjille tulleet sosiaaliturvauudistusta koskevat lausuntopyynnöt ovat olleet hyvin sattumanvaraisia. Jotta Saamelaiskäräjillä olisi todellinen mahdollisuus arvioida sosiaaliturvan kokonaisuudistusta ja sen kokonaisvaikutuksia saamelaisille, olisi lakivalmisteluissa tullut tehdä kokonaisarvioita siitä, miten suunnitellut lakiuudistukset vaikuttavat saamelaiden alkuperäiskansaoikeuksiin. Sosiaaliturvajärjestelmään on tullut hallituskaudella useita laajoja muutoksia, joilla voi olla pienituloisten henkilöiden sosiaaliturvaa ja toimeentulon kannalta negatiivisia vaikutuksia, tulisi näitä muutoksia arvioida myös muihin sosiaaliturvaan tehtävien ja tehtyjen toimien yhteisvaikutuksia. Saamelaiskäräjät on esittänyt useissa antamissaan lausunnoissaan tarvetta Saamelaiskäräjälain mukaisille 9 § neuvotteluille. Näihin esityksiin sosiaali- ja terveysministeriö ei ole palannut.

Arvio sosiaali- ja terveyssektorin resurssien riittävydestä

Saamelaiskäräjillä on vuonna 2025 työskennellyt kaksi sosiaali- ja terveysasih-teeriä, joista toinen virka on perustettu vuonna 2024. Tämä on mahdollistanut aiempaa laajemman työskentelyn muun muassa sosiaaliturvaa koskevien kysymysten parissa. Tästä huolimatta sosiaali- ja terveyssektorilla on edelleen tarvetta lisäresursseille, erityisesti saamelaisten sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskevan tiedontuotannon vahvistamiseksi sekä saamelaisten hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämistyön koordinoinnin parantamiseksi.

Aiemmin Saamelaiskäräjillä on työskennellyt myös Pohjois-Suomen sosiaalialan osaamiskeskuksen (Poske) saamelaisyksikön suunnittelija. Vuonna 2025 tätä suunnittelijaresurssia ei kuitenkaan ole ollut käytettävissä puuttuvien resurssien vuoksi, vaan käytettävissä oleva vähäinen rahoitus on kohdennettu erillisselvityksen teettämiseen.

Posken saamelaisyksikön valtionavustuksen prosenttiosuuteen on kohdistunut toistuvia leikkauksia sosiaalialan osaamiskeskuksille myönnettävän valtionavustussumman pienentyessä. Saamelaiskäräjät esitti asetusmuutoksen yhteydessä siirtymistä kiinteään, korvamerkittyyn resurssiin prosenttiosuuteen perustuvan rahoituksen sijaan. Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan Posken saamelaisyksikölle myönnettävällä valtionavustuksella tulisi voida palkata vähintään yksi kokoaikainen työntekijä, ja avustuksen tulisi olla sidottu indeksikorotuksiin sekä muuttuviin palkkakustannuksiin. Lisäksi rahoituksen kohdentamisessa tulisi huomioida saamelaisyksikön valtakunnallinen toiminta-alue vastaavalla tavalla kuin ruotsinkielisten osaamiskeskusten rahoituksessa.

Koska Saamelaiskäräjien esitykseen erillisestä korvamerkitystä osuudesta ei suostuttu, Saamelaiskäräjille osoitettu valtionavustus vuonna 2025 oli noin 28 000 euroa, josta noin 18 000 euroa maksettiin ennen 1.7.2025 voimaan tullutta asetusmuutosta. Tällä rahoituksella ei ollut mahdollista järjestää pysyvää suunnittelijaresurssia, minkä vuoksi toiminta on jouduttu rajaamaan tiedontuotantoon. Vuonna 2025 Saamelaiskäräjien sosiaali- ja terveyslautakunta päätti kohdentaa erillisselvityksen saamelaiskäräjille myönnettävän sosiaali- ja terveysrahoituksen vaikuttavuuden tarkasteluun.

Saamelaiskäräjien arvion mukaan nykyinen resurssitaso on täysin riittämätön saamelaisten palvelutarpeiden huomioon ottamiseksi sekä saamenkielisten palvelujen kehittämiseksi kolmella saamen kielellä. Lisäksi valtion talousarvioesitykseen vuodelle 2025 sisältyneet Saamelaiskäräjien valtionavustukseen kohdistuneet leikkaukset heikensivät entisestään sosiaali- ja terveyssektorin jo ennestään rajallisia toimintaresursseja. Tämä vaikutti merkittävästi saamelaisten itsemääräämisoikeuden toteutumiseen saamelaisia koskevan tiedontuotannon osalta.

Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan tulevien YTA-rakenteiden ja YTA-konttorin toimenpiteiden kehittämisen edellytyksenä on Saamelaiskäräjien esittämän kiinteän, korvamerkityn resurssin turvaaminen prosenttiosuuteen perustuvan rahoituksen sijaan Posken toiminta-avustuksesta. Lisäksi tulevassa OSKE-rakenteessa saamelaisosaamista ei ole erikseen huomioitu Pohjois-Suomen yhteistyöalueen sosiaalialan osaamiskeskukseen rekrytoitujen henkilöiden osaamisvaatimuksissa.

8. Koulutus, opetus ja oppimateriaalityö

Saamelaiskäräjät on jatkanut pitkäjänteistä työtä saamen kielten, saamenkielisen opetuksen ja saamelaiseen kulttuuriin perustuvan koulutuksen vahvistamiseksi. Saamelaiskäräjät edistää saamen kielten, saamenkielisen opetuksen ja saamelaisen kulttuurin asemaa suomalaisessa koulutusjärjestelmässä tehden yhteistyötä kotiseutualueen kuntien, muiden koulutuksen järjestäjien, valtion opetushallinnon ja pohjoismaisten sisarelinten kanssa. Saamelaiskäräjät vastaa saamenkielisen oppimateriaalin suunnittelusta ja tuotannosta sekä saamelaisopetuksen tilastoinnista, ja se on koordinoanut vuodesta 2018 lähtien saamen kielten etäopetushanketta, joka tarjoaa opetusta kotiseutualueen ulkopuolella asuville saamelaislapsille ja -nuorille. Saamelaiskäräjät järjestää myös saamelaisnuorten taidetapahtuman, osallistuu pohjoismaiseen yhteistyöhön sekä ylläpitää suomenkielistä saamelaistietoa jakavaa oktavohta.com-sivustoa. Saamelaiskäräjät on osallistunut saamenkielisen opetuksen kansainvälisiin projekteihin nimeämällä edustajan projektien ohjausryhmiin. Saamelaiskäräjät on osallistunut opetusta ja koulutusta koskevien lakien uudistamiseen antamalla lausuntoja ja käymällä neuvotteluja.

Opetus- ja kulttuuriministeriön asettaman saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän (Kehry) raportti sekä sitä varten laaditut erilliselvitykset ovat luoneet perustan saamelaisopetuksen kehittämiseksi⁵¹. Näiden pohjalta Saamelaiskäräjät hyväksyi vuosille 2025–2027 koulutuspoliittisen toiminta- ja kehittämisohjelman⁷⁹, joka suuntaa työtä erityisesti varhaiskasvatukseen, opetukseen, oppimateriaaleihin ja palveluiden saatavuuden parantamiseen. Toiminta- ja kehittämisohjelma sisältää Saamelaiskäräjien vaalikaudelle 2025–2027 asettamat tavoitteet.

Toiminta- ja kehittämisohjelma kattaa saamenkielisen varhaiskasvatuksen, saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen ja koulutuksen sekä oppimateriaalituotannon lisäksi suunnitelman saamenkielisten varhaiskasvatuspalvelujen tuottamiseksi 2025–2027 ja suunnitelman saamenkielisen oppimateriaalin tuottamiseksi 2025–2027. Saamelaiskäräjien tuottamat ohjelmat ja selvitykset toimivat välineenä sen arvioimiseksi, täyttääkö valtio velvoitteensa.

Rakenteelliset haasteet ja oikeudellinen perusta

Kehittämistyöryhmien raportit ja Saamelaiskäräjien oma työ osoittavat, että rakenteelliset ongelmat, kuten saamenkielisen henkilöstön riittämättömyys, ope-

tuksen järjestämisen hajanaisuus ja oppimateriaalipuutteet, vaikuttavat edelleen siihen, kuinka yhdenvertaisesti saamelaislapset- nuoret voivat saada opetusta omalla kielellään.

Saamelaiskäräjien työ perustuu sekä kansallisiin velvoitteisiin että saamelais-ten oikeuksia turvaaviin kansainvälisiin normeihin. Suomen perustuslaki turvaa saamelaisille oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan⁸⁰, ja Saamelaiskäräjälain mukainen neuvotteluvelvoite velvoittaa viranomaisia kuulemaan saamelaisia heitä koskeissa koulutuspoliittisissa ratkaisuissa⁸¹.

Koulutuspoliittinen toiminta- ja kehittämisohjelma tarjoaa selkeän suunnan, mutta sen toteutuminen riippuu siitä, kuinka hyvin viranomaiset noudattavat neuvotteluvelvoitetta ja kuinka sitoutuneesti ne varmistavat resurssit kielellisten oikeuksien toteuttamiseen käytännössä.

8.1. Saamelaisten koulutuspolitiikan kehittyminen

Vuonna 2025 saamelaisten koulutuspolitiikan kokonaisuus kehittyi kahdella vastakkaisella tavalla: yhtäältä saamelaiskäräjälain uudistus vahvisti Saamelaiskäräjien asemaa koulutuspolitiikan valmistelussa, mutta samaan aikaan esimerkiksi aikuiskoulutustuen lakkauttaminen heikensivät saamenkielisen koulutuksen ja työvoiman edellytyksiä. Lisäksi saamen kielilain 31 § mukaisen valtionavustuksen leikkaaminen toimintavuodelle 2025 240 000 eurosta 120 000 euroon heikensi osaltaan merkittävästi suomenkielisen ammattihenkilöstön mahdollisuuksia saamen kielten opiskeluun. Avustus on tarkoitettu hyvinvointialueelle, kunnille, seurakunnille, saamelaisten kotiseutualueen paliskunnille sekä 18 §:ssä tarkoitetuille yksityisille tämän lain soveltamisesta aiheutuvien erityisten lisäkulujen kattamiseksi ja tällä toimijat ovat voineet kattaa sijaiskulut henkilöstön opintojen ajaksi.

8.1.1 Uudistettu saamelaiskäräjälaki

Uudistettu saamelaiskäräjälaki⁸² vahvistaa merkittävästi Saamelaiskäräjien toimivaltaa erityisesti kielen, kulttuurin ja alkuperäiskansa-aseman osalta. Lain 5 § selkeyttää, että Saamelaiskäräjät päättää saamelaisten omaa kieltä ja kulttuuria koskevista asioista ja edistää heidän itsemääräämisoikeutensa toteutumista muilla hallinnonaloilla. Lisäksi lakiin lisätty 9 a § velvoittaa viranomaisia aktiivisesti edistämään saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksia ja arvioimaan päätöksensä vaikutuksia näihin oikeuksiin.

Saamelaiskäräjät saamelaisopetuksen ja koulutuksen asiantuntijana

Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmä esitti raportissaan vuonna 2021, että Saamelaiskäräjät toimisi saamelaisopetuksen asiantuntija- ja resurssikeskuksena⁵¹. Lakiin sisällytetty 5 § määrittää Saamelaiskäräjät lakisääteiseksi saamelaisopetuksen ja -koulutuksen asiantuntijaksi. Tämä kattaa koko opintopolun varhaiskasvatuksesta korkeakoulutukseen ja täydennyskoulutukseen. Asiantuntijatehtävän kirjaaminen lakiin vahvistaa Saamelaiskäräjien roolia koulutuksen kehittäjänä ja velvoittaa viranomaiset ottamaan Saamelaiskäräjät järjestelmällisesti mukaan saamelaisopetusta ja -koulutusta koskevaan suunnitteluun ja päätöksentekoon. Uudistus luo aiempaa vakaamman ja selkeämmän perustan saamen kielen ja kulttuurin pitkäjänteiselle kehittämiselle.

Saamelaiskäräjät valtionapuviranomaisena

Uudistetun Saamelaiskäräjälain 8 § vahvistaa Saamelaiskäräjien asemaa valtionapuviranomaisena saamelaisten kieltä ja kulttuuria koskevassa itsehallinnossa. Saamelaiskäräjät päättää jatkossa kaikista sen kautta jaettavista avustuksista, mukaan lukien varat, jotka ohjataan edelleen muille toimijoille. Avustuksiin sovelletaan valtionavustuslakia, mikä antaa Saamelaiskäräjille vastaavat valvonta- ja tarkastusoikeudet kuin muilla valtionapuviranomaisilla: avustusten saajien on annettava riittävät tiedot, ja Saamelaiskäräjillä on oikeus tarkastaa varojen käyttö. Uudistus selkeyttää toimivallan rajoja ja vahvistaa Saamelaiskäräjien roolia julkista hallintotehtävää hoitavana viranomaisena, mikä tukee saamelaisten itsehallinnon kehittymistä myös avustusten jakamisen kautta.

Valtion rahoitusvastuu ja resurssien riittävyys

Samalla lain uudistettu 2 § korostaa valtion velvollisuutta turvata riittävä ja vakaa rahoitus Saamelaiskäräjille. Valtion on huolehdittava, että Saamelaiskäräjillä on riittävät resurssit lakisääteisten tehtäviensä hoitamiseen, erityisesti saamelaisopetuksen ja -koulutuksen valtakunnallisena asiantuntijana. Tämä vahvistaa Saamelaiskäräjien kykyä edistää saamelaisten ja -nuorten kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia varhaiskasvatuksessa, opetuksessa ja koulutuksessa sekä varmistaa, että avustusjärjestelmä tukee tehokkaasti saamelaisten oman kielen ja kulttuurin säilymistä ja kehittämistä.

8.1.2 Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen

Ehdotukset eduskunnalle:

Edistetään saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän selvityksessä esitettyjen toimenpide-ehdotusten toimeenpanoa siten, että saamenkielisen henkilöstön resurssit ja täydennyskoulutuksen mahdollisuudet vahvistuvat, erityisesti koltansaamen ja inarinsaamen osalta.

Lisätään varhaiskasvatuksessa, opetuksessa ja koulutuksessa kelpoisen henkilöstön koulutusmäärää.

Laaditaan sosiaali- ja terveysalan henkilöstön koulutuksen kehittämiseksi kehittämisohjelma.

Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen tuli voimaan 1.6.2024⁸³ ja sen maksaminen päättyi 31.12.2025. Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen vaikuttaa poikkileikkaavasti laajasti koko saamelaiseen yhteiskuntaan ja saamenkielisiin palveluihin sekä alkuperäiskansaoikeuksiin ja oikeuteen omaan kieleen ja kulttuuriin. Hallituksen esityksessä⁸⁴ aikuiskoulutustuen lakkauttamisesta ei arvioitu vaikutuksia saamelaisiin, vaikka tuki on ollut keskeinen väline saamen kielten opiskelussa, saamenkielisen työvoiman kouluttautumisessa ja kieleen perustuvien palvelujen turvaamisessa. Saamelaiskäräjät toi lausunnossaan esiin, että aikuiskoulutustuki on ollut olennainen osa saamenkielisen ammattihenkilöstön saatavuuden turvaamiseksi ja kehittämiseksi.

Oikeudellinen merkitys ja neuvotteluvaihto

Päätös vaikuttaa useisiin perusoikeuksiin, joihin sisältyvät alkuperäiskansan oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin sekä yhdenvertaisuus suhteessa muuhun

väestöön. Perustuslaki velvoittaa julkista valtaa turvaamaan saamelaisten kielelliset oikeudet, ja Saamelaiskäräjälain mukaan viranomaisilla on neuvotteluvelvollisuus saamelaisia koskevilla merkittävässä muutoksissa. Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen ilman vaikutusarvioita heikensi näiden veloitteiden toteutumista ja heijastaa puutteellista huomiointia alkuperäiskansaoikeuksista lainvalmistelussa.

Vaikutukset saamenkieliseen koulutukseen ja työvoimaan

Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen heikentää merkittävästi saamen kielten opiskelua, saamenkielisen työvoiman saatavuutta sekä saamenkielisten palveluiden toteutumista. Tämä näkyy erityisen voimakkaasti varhaiskasvatuksessa, perusopetuksessa, erityisopetuksessa ja oppimisen tuen tehtävissä, joissa kelpoisen henkilöstön puute on jo pitkään haitannut palveluiden saatavuutta. Tuen loppuminen heikentää kouluttautumismahdollisuuksia nimenomaan tapauksissa, joissa aiemmin on pystytty turvaamaan toimeentulo opiskelun aikana aikuiskoulutustuelle. Tuen avulla ammatillisen henkilöstön koulutus on tapahtunut kahdella tavalla: saamenkieliset henkilöt ovat opiskelleet ammattiin tai ammatillisen kelpoisuuden omaavat henkilöt ovat opiskelleet saamen kielen. Vaikutukset heijastuvat siten koko saamelaiseen yhteiskuntaan ja kielellisten palvelujen jatkuvuuteen.

Arvio saamelaisten oikeuksien toteutumisesta

Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen ilman korvaavaa järjestelmää heikentää saamenkielisten palvelujen tulevaisuuden edellytyksiä ja siten myös saamelaisten perustuslaillisia kieli- ja kulttuurioikeuksia. Tämän osalta oikeuksien toteutuminen on heikentynyt. Saamenkielisiin tehtäviin kouluttautuminen edellyttää usein joustavia ratkaisuja, johon tuki on mahdollistanut.

Tilanne edellyttää välittömiä toimenpiteitä, jotta saamenkielisen henkilöstön saatavuus ja saamen kielten elvytys eivät heikkene pysyvästi. Tarvitaan korvaava tukijärjestelmä aikuiskoulutustuen tilalle tai muu koulutuspoliittinen ratkaisu, joka turvaa mahdollisuuden saamen kielten opiskeluun ja saamenkielisiin ammatteihin suuntautumiseen.

8.1.3 Oppimisen tuen kokonaisuus

Ehdotukset eduskunnalle:

Edistetään saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän selvityksessä esiin nostettua esitystä saamenkielisten erityisopettajien koulutuksen kehittämisestä sekä saamenkielisten erityisopettajien koulutusyksikön nimeämisestä Oulun yliopistoon.

Huolehditaan siitä, että erityisopettajan opinnoissa huomioidaan saamenkielisten erityisopettajien erityisosaamistarpeet hyödyntämällä yliopistossa jo olemassa olevaa saamelaisen kulttuurin, saamen kielten ja saamelaispedagogiikan opetustarjontaa.

Ryhdytään jatkotoimiin erityisesti lainsäädäntötasolla, jotta oikeus saamenkieliseen oppimisen tukeen voidaan turvata selkeästi ja velvoittavasti.

Toteutetaan toimenpiteitä saamenkielisen erityisopetuksen ja oppimisen tuen henkilöstön kouluttamiseksi ja rekrytoimiseksi.

Varmistetaan, että oppimisen tuen uudistus kykenee vastaamaan saamelaisoppilaiden tarpeisiin ja turvaamaan heidän kielellisten oikeuksiensa toteutumisen yhdenvertaisella tavalla.

Oppimisen tuen lainsäädäntö uudistui kertomusvuonna esi- ja perusopetuksen sekä lukiokoulutuksen osalta. Ammatillisen koulutuksen tukea koskevat muutokset tulevat voimaan vuonna 2026. Saamelaiskäräjät osallistui lainvalmisteluun antamalla lausuntoja kokonaisuuksista ja toi esille keskeisiä huolia, jotka liittyivät erityisesti saamenkielisen erityisopetuksen ja muun oppimisen tuen saataavuuteen. Lausunnoissa korostettiin, että oikeus omankieliseen tukeen on saamelaisten kotiseutualueella keskeinen osa yhdenvertaisia koulutuspalveluja ja että tarve on olemassa myös muualla Suomessa.

Oikeudellinen arvio ja kielelliset oikeudet

Oppimisen tuen uudistus koskettaa suoraan saamelaisten oikeutta saada opetusta ja tukea omalla kielellään. Perustuslaki velvoittaa julkista valtaa turvaamaan saamelaisten kulttuuri- ja kielioikeudet, ja saamen kielilaki³⁹ täydentää tätä veloitetta erityisesti kotiseutualueella. Uudistuksessa ei kuitenkaan säädetty nimenomaista oikeutta saamenkieliseen oppimisen tukeen, vaan saamelaisoppilaiden oikeudet nojautuvat edelleen perusopetuslain yleissäännöksiin ja saamen kielilakiin.

Oppimisen tuen uudistus parantaa tuen rakenteita valtakunnallisesti, mutta saamelaisten kielellisten oikeuksien näkökulmasta muutos jää puutteelliseksi. Koska uudistus ei luonut erityissäännöksiä saamenkielisen tuen turvaamiseksi, oikeudet toteutuvat edelleen vaihtelevasti ja ovat riippuvaisia henkilöstöresursseista, joita ei tällä hetkellä ole riittävästi.

Vaikutukset saamelaisoppilaisiin

Lainsäädäntömuutosten vaikutus riippuu ratkaisevasti siitä, onko saamenkielistä henkilöstöä saatavilla. Erityisopettajien ja oppimisen tuen muiden asiantuntijoiden puute on jo pitkään vaikeuttanut saamenkielisen tuen järjestämistä. Näin ollen uudistus ei sellaisenaan takaa muutosta saamelaisoppilaiden arkeen, vaikka sen tavoitteena on vahvistaa tuen saatavuutta yleisesti. Ilman selkeää lainsäädäntöön kirjattua veloitetta saamenkielisen tuen järjestämisestä ja ilman riittäviä koulutusresursseja on vaarana, että saamelaislasten oikeus saada tukea omalla kielellään toteutuu epätasaisesti tai ei toteudu lainkaan.

8.1.4 Tekoälyn käyttö varhaiskasvatuksessa ja koulutuksessa

Ehdotukset eduskunnalle:

Arvioidaan erikseen järjestelmien vaikutuksia alkuperäiskansaan.

Kehittää kulttuurisesti ja kielellisesti soveltuvia ratkaisuja sekä varmistetaan, että tekoälyjärjestelmät eivät pahenna jo olemassa olevia eriarvoisuuksia koulutuksessa.

Opetus- ja kulttuuriministeriö sekä Opetushallitus ovat valmistelleet kansalliset suositukset tekoälyn käytöstä varhaiskasvatuksessa ja koulutuksessa. Suositukset sisältävät lainsäädäntöön perustuvia velvoitteita sekä suosituksia koulutuksen järjestäjille ja henkilöstölle suunnattuja ohjeistuksia tekoälyn turvallisesta ja eettisestä käytöstä. Saamelaiskäräjät on lausunnossaan tarkastellut suosituksia erityisesti saamelaisnäkökulmasta ja nostanut esiin tekoälyn käyttöön liittyviä riskejä, jotka poikkeavat muun väestön tilanteesta.

Oikeudellinen perusta

Suosituksset liittyvät olennaisesti niihin oikeuksiin, jotka koskevat yksityisyyttä, syrjimättömyyttä ja tiedon oikeellista käsittelyä. Kun kyse on alkuperäiskansasta ja pienestä väestöryhmästä, tietosuojavelvoitteet saavat erityistä painoarvoa, koska anonymisointi ei välttämättä suojaa yksilöitä. Lisäksi viranomaisia velvoittavat yhdenvertaisuuden ja syrjimättömyyden periaatteet, jotka edellyttävät ennakoivaa riskien arviointia myös teknologisten järjestelmien kohdalla.

Vaikutus saamelaisiin

Tekoälyn käytöllä on saamelaisille erityisiä riskejä, jotka eivät näyttäyty samalla tavalla valtaväestölle. Pienissä yhteisöissä henkilötietojen anonymisointi ei vält-

tämättä ole riittävää, mikä lisää tietosuojahaavoittuvuutta. Tekoälyjärjestelmien dataperusta voi sisältää kulttuurisia vinoumia, ja järjestelmät voivat tuottaa virheellisiä tai yksipuolisia tulkintoja saamelaisuudesta.

Arvio oikeuksien toteutumisesta

Suosituksissa tunnistetaan yleisellä tasolla yhdenvertaisuuden, tietosuojan ja syrjimättömyyden tavoitteet, mutta ne eivät sisällä konkreettisia ohjeita siitä, miten nämä oikeudet turvataan saamelaisoppijoiden kohdalla. Suositusten yleisluonteisuus jättää avoimeksi sen, miten oikeudet turvataan käytännössä saamelaisoppijoiden osalta.

8.1.5 Saamelaiskäräjälain 9 §:n mukaiset neuvottelut koulutusta ja kielellisiä oikeuksia koskevissa kysymyksissä

Saamelaiskäräjät kävi Saamelaiskäräjälain 9 §:n mukainen neuvottelu jatkuvan oppimisen digitaalisesta palvelukokonaisuudesta käytiin opetus- ja kulttuuriministeriön ja työ- ja elinkeinoministeriön kanssa. Palvelun tavoitteena on luoda hallinnonrajat ylittävä ja asiakaslähtöinen järjestelmä, joka tukee yksilöiden osaamisen kehittämistä koko työuran ajan sekä edistää koulutuksen ja työmarkkinoiden kohtaantoa. Neuvottelussa ei saavutettu yhtenäistä näkemystä palvelun tarjoamisesta saamen kielellä. Saamelaiskäräjät esitti, että palvelun tulisi toimia kolmella saamen kielellä sitä käyttöönotettaessa ja asiasta tulisi sisällyttää lakiluonnokseen säännös, ennen kuin lakiesitys laitettaisiin eteenpäin. Ministeriöistä puolestaan tuotiin esille, että saamenkielinen palvelu voisi olla mahdollinen vasta tulevaisuudessa ja kielinä säänteleä yleislainsäädäntö.

Lisäksi Saamelaiskäräjät kävi valtionvarainministeriön kanssa 9 §:n neuvottelun vuosien 2027–2030 kehusehdotuksesta. Saamelaiskäräjät oli esittänyt lisäpanostuksia erityisesti oppimateriaalityön vahvistamiseksi, saamelaisopetuksen saatavuuden ja yhdenvertaisuuden parantamiseksi sekä saamelaistiedon lisäämiseksi kaikille yhteisessä opetuksessa. Opetus- ja kulttuuriministeriö oli esittänyt lisäresursseja saamenkieliseen etäopetukseen (saamelaisopetuksen saatavuus), oppimateriaalituotantoon ja saamelaistiedon lisäämiseen kaikille yhteisessä opetuksessa. Näiltä osin OKM:n kehusehdotus huomioi resurssitarpeiden lisäämisen.

Oikeudellinen merkitys

Neuvottelut koskivat palvelua ja rahoituslinjauksia, joilla on suora yhteys perustuslain turvaamiin saamelaisten kulttuuri- ja kielioikeuksiin. Saamelaiskäräjälain

9 § edellyttää, että viranomaiset neuvottelevat saamelaisia koskevista merkittävistä toimenpiteistä, ja jatkuvan oppimisen digitaalinen palvelu kuuluu tähän kategoriaan, koska se liittyy koulutuksellisiin oikeuksiin ja palvelujen yhdenvertaiseen saatavuuteen. Ministeriöiden viittaus yleislainsäädäntöön ei poista tarvetta varmistaa, että palvelu on saamenkielisen väestön käytettävissä jo käyttöönoton vaiheessa. Ilman nimenomaista sääntelyä on riski, että palvelun kielivalikoima muodostuu tavalla, joka ei täytä julkisen vallan velvoitetta turvata saamelaisten kielelliset oikeudet.

Kehysehdoista koskevat neuvottelut puolestaan määrittävät pitkän aikavälin taloudellisia edellytyksiä saamenkielisten palvelujen toteutumiseksi. Riittävät määrärahat ovat osa valtion velvollisuutta turvata niin kielelliset kuin opetukseen ja koulutukseen liittyvät oikeudet tosiasiallisesti.

Vaikutus saamelaisiin

Saamen kielten puuttuminen jatkuvan oppimisen digitaalisen palvelun tarkoitus on tukea koulutus- ja työuravalintoja, mutta ilman saamenkielistä käyttöjärjestelmää se ei huomioi niitä oppijoita ja työnhakijoita, joiden asiointi tapahtuu ensisijaisesti saameksi. Tämä voi kaventaa mahdollisuuksia hakeutua koulutukseen tai tunnistaa sopivia osaamisen kehittämisen vaihtoehtoja.

Kehysneuvotteluissa esitetyt lisäresurssit ovat puolestaan merkityksellisiä, sillä ne vaikuttavat oppimateriaalityön ja saamenkielisen opetuksen ja koulutuksen saatavuuteen sekä saamelaistiedon lisäämiseen kaikille suunnatussa opetuksessa. Oppimateriaalin riittämätön rahoitus ja saamenkielisten palvelujen epätasainen tarjonta ovat olleet pitkään tiedossa, ja niiden korjaaminen vaatii systemaattista investointia. OKM:n esityksessä huomioitu resurssien lisäys tukee osaltaan saamelaisoppijoiden yhdenvertaisuutta.

Arvio saamelaisten oikeuksien toteutumisesta

Neuvottelujen tulokset osoittavat, että saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutuminen on edelleen epävarmaa mm. digitaalisissa palveluissa. Haluttomuus sitoutua saamenkielisten palveluiden järjestämiseen heikentää oikeuksien toteutumista.

Kehysehdoistusten osalta OKM:n tunnistamat resurssitarpeet ovat myönteisiä ja vastaavat osaltaan Saamelaiskäräjien määrittelemiä tarpeisiin.

Yhteenveto

Koulutuspolitiikan oikeudellinen kehys vahvistui vuonna 2025, mutta koulutusjärjestelmän rakenteelliset puutteet ja rahoitus aiheuttavat edelleen merkittävää eriarvoisuutta. Tilanne edellyttää, että saamenkielisen koulutuksen rakenteet arvioidaan valtakunnallisesti ja että rahoitus vakinaistetaan vastaamaan Saamelaiskäräjien lakisääteisiä tehtäviä. Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmä teki kattavasti rahoituksen osalta esityksiä raportissaan usealla osa-alueella⁵¹.

Saamenkielisen opetuksen saavutettavuus jatkoi eriytymistä alueellisesti: kotiseutualueen ulkopuolella saamenkielistä opetusta on tarjolla vain rajoitetusti, ja opettajapulan vuoksi osa opetuksesta toteutuu huonosti tai ei toteudu lainkaan. Saamen kielilain velvoitteista huolimatta palvelut eivät toteudu yhdenvertaisesti, ja pienten kieliryhmien — erityisesti koltansaamen — opetuksen järjestäminen on edelleen riippuvaista väliaikaisista ratkaisuista ja henkilöstön saataavuudesta.

Kokonaisarviona voidaan todeta, että oikeudellinen kehys saamenkielisen opetuksen järjestämiselle vahvistui, mutta käytännön edellytykset heikentyivät erityisesti aikuiskoulutustuen lakkauttamisen ja saamen kielilain mukaisen avustuksen laikkauksen seurauksena. Tilanne edellyttää korvaavan tukijärjestelmän kehittämistä saamenkielisen työvoiman kouluttamiseksi sekä saamenkielisen opetuksen rahoituksen ja rakenteiden vahvistamista pitkäjänteisesti.

Kokonaisvertailu osoittaa, että Saamelaiskäräjien esittämät näkökohdat on sivuutettu lähes kaikissa lainvalmistelukokonaisuuksissa ja valtakunnallisissa koulutusuudistuksissa. Ainoa osittainen huomio tapahtui OPH:n tekoälysuositusten kohdalla, jossa lisättiin vinoumia ja syrjimättömyyttä koskeva yleinen kirjaus (ei kuitenkaan vähemmistö- tai saamelaisherityisiä velvoitteita). Kaikissa muissa Saamelaiskäräjien lausumat eivät toteutuneet lainkaan, ja joissain tapauksissa (erityisesti aikuiskoulutustuen lakkauttaminen) lopputulos heikentää suoraan saamen kielten elinvoimaa, saamenkielisten palveluiden saataavuutta ja saamelaisalueen koulutuksellisia ja kielellisiä oikeuksia.

8.2. Saamen kielten ja saamenkielinen opetus

Saamenkielisellä opetuksella tarkoitetaan opetusta, jonka opetuskielenä käytetään jotakin Suomessa puhutusta kolmesta elävästä saamen kielestä. Saamelaiden kotiseutualueen kunnilla on velvollisuus järjestää saamen kieltä osavien oppilaiden perusopetus pääosin saamen kielellä⁸⁵. Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen toteutumisen ja kehittämisen mahdollistaa saamelaisten kotiseutualueen kuntien saama ja niihin alueellisesti rajattu erityinen rahoitus⁸⁶. Saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen pedagogisen, kielellisen ja kulttuurisen tuen järjestäminen saamen kielten erityistarpeet huomioiden, oppilaiden tukeminen kieliyhteisönsä täysivaltaiseksi jäseneksi kasvamiseen ja opetuksen saavutettavuuden parantaminen sekä saamelaistiedon lisääminen suomalaisessa opetuksessa ovat keskeisiä tavoitteita.

Saamenkielinen opetus perusopetuksessa

Saamenkielistä opetusta, jossa opetus on pääosin (yli 50 %) saamen kielellä, annetaan kaikissa kotiseutualueen kunnissa sekä Oulussa ja Helsingissä. Opetuksen eri oppimisvaihtoehtoja ovat äidinkielen opetus, kaksikielinen opetus ja saamen kielikylpyopetus. Saamenkielisessä esi- ja perusopetuksessa on ollut lukuvuonna 2024–2025 191 ja kaksikielisessä tai kielikylpyopetuksessa 69 oppilasta koko maassa. Lukioissa saamen kieliä on voinut opiskella joko äidinkielenä, vieraana kielenä ja täydentävänä opetuksena ja näissä on ollut 43 opiskelijaa. Saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävän opetuksen pilottihanke on Utsjoen kunnan ja Saamelaiskäräjien yhteistyöhanke. Lukuvuonna 2024–2025 Saamelaiskäräjien yhteistyöhankkeessa opiskeli yhteensä 212 oppilasta perusopetuksessa ja lukiokoulutuksessa, 46 kunnasta ja 133 koulusta. Hankkeessa annetaan perusopetusta ja lukiokoulutusta täydentävää saamen kielen opetusta inarinsaamassa, koltansaamassa ja pohjoissaamassa. Utsjoen kunta, Saamelaiskäräjät ja opetus- ja kulttuuriministeriö ovat neuvottelleet hankkeen vakinaistamistoimenpiteistä ja rahoitusmallista. Neuvotteluja etäopetusta hyödyntävän opetuksen vakinaistamiseksi jatketaan.

Saamen kielen opetuksella viitataan erilaajuisiin saamen vieraan kielen oppimääriin. A-kielellä tarkoitetaan pitkän vieraan kielen opetusta, joka saamen kielen osalta alkaa saamelaisten kotiseutualueen kunnissa yleensä jo vuosiluokilla 1–2. B2-kielellä tarkoitetaan lyhyen vieraan kielen opetusta, joka alkaa perusopetuksen yläluokilla ja B3-kielellä lukiossa alkavaa lyhyen vieraan kielen opetusta. Lisäksi saamen kielen opiskelijoihin lasketaan ne lukion opiskelijat, jotka

saavat saamen äidinkielen ja kirjallisuuden opetusta oppiaineena opetuksen ollessa muilta osin suomenkielistä.

Saamenkielinen opetus lukiokoulutuksessa

Nykyisin saamenkielisen lukio-opetuksen saaminen on satunnaista. On tärkeä huomioida myös saamenkielisten opiskelijoiden asema lukiokoulutuksen ja ylioppilastutkinnon suorittamisessa. OKM:n Saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän raportissa¹ todetaan, että saamen kielen asemaa ylioppilastutkinnossa pidetään saamelaisopetuksen solmukohtana, joka vaikuttaa oppilaiden kielivalintoihin jo perusopetuksessa. Lisäksi ylioppilastutkinnolla on vaikutusta lukion jälkeiseen koulutukseen hakeutumiseen ja siten opetus-, sosiaali- ja terveys- sekä monien muiden alojen saamenkielisen ammattihenkilöstön saatavuuteen. Suomenkielinen lukiokoulutus ja ylioppilastutkinto ylläpitävät kielenvaihdoskehitystä saamen kielistä suomen kieleen eivätkä kannusta muun muassa saamenkielisiksi aineenopettajiksi kouluttautumiseen.

Saamenopetuksen oppilasmäärien pienentyminen vaikuttaa opetuksen järjestämiseen mm. siten, että ryhmässä on useampia luokkatasoja ja yhtä aikaa voi olla useampia oppiaineita. Tämä tulisi huomioida opetuksen rahoituksen kokonaisvaltaisessa suunnittelussa ja kehittämisessä.

Rahoitusperusteet

Saamelaisten kotiseutualueen kunnissa (Inari, Utsjoki, Enontekiö ja Sodankylän pohjoisosa) saamen kielten ja saamenkielistä opetusta esi-, perus- ja lukiokoulutuksessa turvaa erityinen säännös opetus- ja kulttuuritoimen rahoituslaissa⁸⁶. Rahoitus koskee saamen kielten, saamenkielistä ja myös kielikyly- ja kaksikielistä opetusta saamen kielellä annettavien opetustuntien osalta. Valtionapuviranomaisena toimii Lupa- ja valvontavirasto (ent. Lapin aluehallintovirasto), joka jakaa valtionavustukset kunnille. Rahoitus on mahdollistanut opetuksen kehittämisen, laajentamisen ja vakiinnuttamisen ja se vastaa opetushenkilöstön palkkaamisesta kunnille aiheutuvia keskimääräisiä kustannuksia.

Saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolelle ei ole osoitettu erillistä rahoitusta saamenkieliseen tai saamen kielten opetukseen. Helsingin ja Oulun kaupungit tarjoavat kaksikielistä suomi-saame-opetusta. Saamelaisten kotiseutualueen kuntien saaman rahoituksen tulisi saattaa koskemaan koko maata, jotta kotiseutualueen ulkopuolella annettavan saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen järjestäminen ei vaikeudu tai lakkaa rahoituksen puutteen vuoksi.

Saamelaistiedon lisääminen opetuksessa

Saamelaistiedon lisääminen kaikessa opetuksessa tulisi sisällyttää opetussuun-

nitelman perusteasiakirjoihin, kuten OKM:n raportissakin mainitaan. Opetussuunnitelma on opetuksen ohjaava asiakirja, joka takaa kuntien kesken tasaisen ja laadukkaan opetuksen. Saamelaiskäräjien pitkän aikavälin tavoitteena on saamelaisen opetussuunnitelman yhtenäistäminen. Keskustelut saamelaisen opetussuunnitelman uudistamisesta on aloitettu Opetushallituksen kanssa ja on todettu, että saamelaisen opetussuunnitelman yhtenäistämistyö aloitetaan yhtä aikaa opetussuunnitelmien perusteiden uudistamistyön kanssa.

Tarve saamelaistiedon lisäämiselle kaikille yhteisessä opetuksessa on osoitettu mm. OKM:lle tehdyssä erillisselvityksessä suomen- ja ruotsinkielisten perusopetuksen oppimateriaalien saamelaistiedosta⁸⁷. Saamelaiskäräjät pyrkii vaikuttamaan Opetushallituksen ja opetus- ja kulttuuriministeriön kautta saamelaistiedon sisällyttämiseen suomalaisessa opetuksessa koko maassa. Tämä tulisi varmistaa opetussuunnitelman perusteasiakirjojen kautta. Saamelaiset tulee huomioida niissä alkuperäiskansana. Saamelaiskäräjät näkee tärkeänä, että suomen- ja ruotsinkielisiin oppimateriaaleihin sisällytetään saamelaistietoa ja että opettajille ja opettajiksi opiskeleville edistetään täydennyskoulutuksia ja erilliskursseja saamelaistiedosta.

Digitaaliset oppimateriaalit ja Oktavuohta-kokonaisuus

Saamelaiskäräjät on tuottanut digitaalisen saamelaistiedon oppimateriaalikokonaisuuden www.oktavuohta.com -sivustolle suomenkielisen opetuksen tarpeisiin yhteistyössä Opetushallituksen kanssa. Sivuston päivittämis- ja kehittämistyö vaatisi päivittämistyötä niin visuaalisuuden, saavutettavuuden kuin teknisen toteutettavuuden osalta. Kertomusvuodelle sivustolle ei kuitenkaan ole saatu rahoitusta eikä sitä näin ollen ole voitu päivittää tai ylläpitää.

Saamelaisnuorten taidetapahtuma kielen ja kulttuurin tukena

Saamelaisnuorten taidetapahtuma on järjestetty 1970-luvulta lähtien. Vuodesta 1998 alkaen tapahtuman järjestäminen on ollut Saamelaiskäräjien vastuulla. Saamelaiskäräjät näkee tärkeänä, että saamelaislapsille ja -nuorille järjestetään sopivia kokoontumispaikkoja sekä heidän mahdollisuuksiaan käyttää saamen kieliä. Vuosittain järjestettävä saamelaislasten ja nuorten taidetapahtuma edistää taideharrastuksia ja samalla myös rohkaisee saamen kielten käyttöön.

8.3. Saamen kielten etäopetus

Ehdotukset eduskunnalle:

Etäopetuksen vakinaistaminen osaksi koulutusjärjestelmää riittävällä, pysyvällä ja ennakoivalla rahoitusmallilla.

Etäopetuksen valtakunnallisen ohjauksen vahvistaminen yhdenvertaisuuden, opetuksen laadun ja joustavien opetussuunnitelma-ratkaisujen varmistamiseksi.

Opettaja ja tukiresurssit sekä opettajien täydennyskoulutus ja etäopetuksen pedagoginen tuki turvataan vastaamaan kasvavia ja erilaisia oppimistarpeita.

Saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävä opetushanke, joka käynnistyi syksyllä 2018, on muodostunut keskeiseksi välineeksi saamenkielisen opetuksen turvaamisessa koko maassa. Hanketta johtaa Utsjoen kunta, ja Saamelaiskäräjät vastaa sen koordinaatiosta. Hankkeen tavoitteena on parantaa saamen kielten opetuksen saavutettavuutta ja vakiinnuttaa etäyhteyksiä hyödyntävä opetus erityisesti siellä, missä lähiopetuksen järjestämisen edellytyksiä ei ole. Oppilasmäärä on kasvanut nelinkertaiseksi seitsemän vuoden aikana, ja nykyisin hankkeessa opiskelee yli kaksisataa oppilasta yli sadasta koulusta eri puolilta Suomea.

Toiminnan laajuus ja oppilasprofiilit

Oppilaiden kielitausta vaihtelee merkittävästi: saame voi olla oppilaan äidinkieli, toinen kieli tai suvun kieli, jota opiskellaan alkuvaiheessa. Oppilaat aloittavat saamen opiskelun eri vaiheissa esi- ja perusopetusta, mikä edellyttää opetuksen mukauttamista ja tukea erilaisille kielitaidoille.

Kertomusvuonna hankkeessa tarjottiin täydentävää saamen opetusta äidinkielen opetussuunnitelman pohjalta, ja lukuvuonna 2025–2026 opetussuunnitel-

mapohjaa laajennettiin myös saamen A- ja B-kielten opetussuunnitelmilla, jotta opetusta voidaan kohdentaa eritasoisten oppijoiden tarpeisiin.

Nykyisin lähes 75 prosenttia alle 18-vuotiaista saamelaislapsista ja -nuorista asuu kotiseutualueen ulkopuolella, mikä tekee etäopetuksesta välttämättömän välineen saamen kielen opiskelun mahdollistamiseksi⁸⁸. Ennen hanketta lähiopetuksen järjestäminen ei ollut useimmissa kunnissa mahdollista oppilasmäärien pienuuden ja opettajaresurssien puutteen vuoksi.

Pedagogiset ja toiminnalliset haasteet

Tutkimukset osoittavat, että oman äidinkielen osaamisella on merkittävä vaikutus henkiseen terveyteen. Jos lapsi tai nuori on jäänyt kielettömäksi (esim. on kielensä menettäneen sukupolven jälkeläinen), on hänellä huomattava riski mielenterveyden vaikeuksiin, se jopa nostaa heidän itsemurhariskiä⁸⁹. Tältäkin kannalta oman kielen tai oman suvun kielen opiskelu parantaa oppilaiden henkistä terveyttä.

Kehryn raportissa esitetään, että saamen kielten etäyhteyksiä hyödyntävää opetusta jatketaan hanketoimintana siihen asti, että toiminta vakinaistetaan opetuksen toiminnallisiin ja rahoitussäännöksiin tehtävillä muutoksilla keskitetysti saamelaisien kotiseutualueen kunnasta. Saamelaiskäräjät ja Utsjoen kunta ovat käyneet neuvotteluja opetus- ja kulttuuriministeriön kanssa hankkeen vakinaistamisesta. Nykyinen rahoitus on turvattu lähivuosiksi, mutta ei pysyvästi, mikä tekee hankkeesta haavoittuvan.

Etäopetushankkeen rahoitus on edelleen määräaikainen ja hankeperusteinen, mikä estää pitkäjänteistä kehittämistä ja tekee toiminnasta haavoittuvaa. Opettajaresurssit ovat niukat suhteessa oppilaiden määrään ja kielten moninaisuuteen, ja tekninen tuki vaihtelee kunnittain. Rahoituksen epävarmuus vaikuttaa opettajien suunnitteluun, opetuksen jatkuvuuteen ja mahdollisuuksiin kehittää tukirakenteita eri kielitasoille.

Oikeudellinen merkitys

Etäopetuksella on merkittävä perusoikeudellinen merkitys: se toteuttaa konkreettisesti perustuslain 17 §:ssä turvattuja saamelaisien kielellisiä oikeuksia silloin, kun paikalliset olosuhteet eivät mahdollista lähiopetusta. Lisäksi etäopetus täydentää perusopetuslain 10 §:n velvoitteita saamenkielisestä opetuksesta kotiseutualueella ja tarjoaa välineen turvata oikeudet myös sen ulkopuolella⁸⁵.

Totuus- ja sovintokomission loppuraportti (2025) korostaa, että saamelaislapset ja -nuoret ovat historiallisesti jääneet ilman opetusta omalla kielellään erityisesti kotiseutualueen ulkopuolella, mikä on heikentänyt kielen siirtymistä ja

lisännyt koulutuksellista eriarvoisuutta¹¹. Raportin mukaan valtion aiemmat koulutuspoliittiset ratkaisut ovat systemaattisesti sivuuttaneet saamelaisten oikeuden omaan kieleen, ja valtio on vastuussa rakenteellisten epäkohtien korjauksesta. Etäopetushanke tarjoaa mallin, jolla oikeutta omaan kieleen voidaan toteuttaa yhdenvertaisesti asuinpaikasta riippumatta.

Etäopetuksen vakinaistaminen tukee perustuslain 17 §:ssä turvattujen kielellisten oikeuksien toteutumista ja edistää totuus ja sovintokomission suositusten toimeenpanoa saamelaisten koulutuksellisen yhdenvertaisuuden vahvistamiseksi.

Vaikutus saamelaisiin

Etäopetushankkeella on ollut keskeinen rooli saamenkielisen opetuksen saavutettavuuden turvaamisessa erityisesti kotiseutualueen ulkopuolella. Hanke mahdollistaa saamen kielen opiskelun oppilaille, joille lähiopetusta ei ole mahdollista järjestää, vähentäen alueellista eriarvoisuutta ja tukien lasten ja nuorten kielellistä identiteettiä sekä yhteyttä omaan kulttuuriin.

Oppilaiden moninaiset taustat ja kielitaitotasot lisäävät opetuksen pedagogista vaativuutta. Laajennettu opetussuunnitelmapohja tukee opetuksen kohdentamista paremmin oppilaiden tarpeisiin, mutta opettajilla on edelleen haaste eriyttää opetusta ryhmien sisäisten erojen vuoksi. Lisäksi tekniset valmiudet ja toimintakulttuurit vaihtelevat kunnittain, mikä vaikuttaa opetuksen sujuvuuteen ja yhdenvertaiseen toteutumiseen.

Arvio kielellisten oikeuksien toteutumisesta

Etäopetushankkeen ansiosta saamenkielisen opetuksen oikeus toteutui huomattavasti laajemmin kuin ilman hanketta olisi ollut mahdollista. Ilman etäopetusta suuri osa saamelaislapsista ei saisi opetusta omalla kielellään lainkaan. Vaikka hanke edistää kielellisten oikeuksien toteutumista, opetuksen yhdenvertaisuudessa on edelleen vaihtelua, ja osa oppilaista saa opetusta rajallisesti teknisten tai organisatoristen haasteiden vuoksi.

Totuus- ja sovintokomission raportti osoitti, että saamenkielisen opetuksen puute kotiseutualueen ulkopuolella on ollut yksi keskeisimmistä saamelaisiin kohdistuneen koulutuksellisen syrjinnän muodoista¹¹. Etäopetushankkeen merkitys oikeuksien toteutumisessa on siten sekä pedagoginen että osa valtion rakenteellista korjausvelkaa.

8.4. Saamenkielinen oppimateriaalityö ja sen edellytykset

Ehdotukset eduskunnalle:

Oppimateriaalityön vakinaistaminen monivuotisella ja ennakoitavalla rahoitusmallilla kaikille saamen kielille.

Digitaalisten oppimateriaalien pysyvän ylläpidon ja kehittämisen sekä erityisopetuksen oppimateriaalien turvaaminen kaikilla saamen kielillä rahoituspäätöksissä.

Korvaavan tukijärjestelmän luominen aikuiskoulutustuen lakkauttamisen jälkeen saamenkielisen henkilöstön kouluttautumisen turvaamiseksi.

Saamenkielisen oppimateriaalityön rahoitus oli edelleen hankeperusteista ja vuosittain vaihtelevaa, mikä vaikeutti pitkäjänteistä suunnittelua ja toiminnan vakautta. Tuotantokapasiteetti ei vastannut tarvetta erityisesti pienempien kieliryhmien kohdalla. Digitaalinen tuotanto ja sen tekninen ylläpito edellyttivät resursseja, joille ei ollut pysyvää rahoituspohjaa. Erityisopetuksen oppimateriaalityö jäi vähäiseksi, koska käytettävissä olevat taloudelliset ja henkilöstöressurit eivät riittäneet kattamaan opetuksen eri tarpeita.

Kehryn toimenpide-esityksissä on tunnistettu tarve turvata oppimateriaalituotannon riittävä ja jatkuva rahoitus koko koulutuspolulla varhaiskasvatuksesta toiselle asteelle⁵¹. Tämä rahoitustarve koskee oppimateriaalityötä kokonaisuutena, ja sen riittävyys on edellytys myös erityisopetuksen oppimateriaalien tuottamiselle.

Aikuiskoulutustuen lakkauttaminen lisäsi painetta henkilöstön saatavuuteen, koska mahdollisuudet kouluttautua oppimateriaalityön tehtäviin ja saamenkielisiin osaamistehtäviin heikkenivät. Tämä korostaa tarvetta erillisille koulutus- ja rahoitusratkaisuille, jotta osaamista voidaan turvata.

Vuonna 2025 saamenkielinen oppimateriaalituotanto oli aktiivista ja monipuolista. Tuotantoon sisältyi 53 projektia, joista 31 valmistui kertomusvuoden aikana. Valmistuneista julkaisuista noin 42 prosenttia oli digitaalisia, mikä täydensi opetusta ja paransi saavutettavuutta erityisesti alueilla, joilla saamenkielisiä opettajia on vähän tai painettujen oppimateriaalien määrä on ollut rajallinen. Tuotanto sisälsi oppikirjoja, harjoituskirjoja, äänitteitä ja digitaalisia kokonaisuuksia kaikille Suomessa puhutuille saamen kielille. Kertomusvuonna valmisteltiin myös opettajayhteistyöhön perustuva tuotantomalli, jonka tavoitteena on vahvistaa materiaalien pedagogista laatua hyödyntämällä opettajien asiantuntemusta tuotantoprosessin eri vaiheissa.

Oikeudellinen merkitys

Saamelaiskäräjälain 5 § velvoittaa edistämään saamelaisten kieltä ja kulttuuria sekä kehittämään saamenkielistä opetusta ja oppimateriaaleja. Perustuslain 17 § turvaa saamelaisten oikeuden ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan, mikä edellyttää opetusta opetussuunnitelmien mukaisin oppimateriaalein kaikilla saamen kielillä.

Totuus- ja sovintokomission loppuraportti (2025) korostaa, että historiallisesti suomalaiset koulutus- ja opetusmateriaalit ovat sisältäneet puutteellista, virheellistä tai stereotyyppistä tietoa saamelaisista¹¹. Valtiolla on velvollisuus korjata nämä vinoumat ja varmistaa, että oppimateriaalit ovat kulttuurisesti turvallisia, paikkansapitäviä ja saamelaisyhteisön näkökulmasta kestäviä. Oppimateriaalityö on siten osa velvoitetta korjata menneitä vääryyksiä ja vahvistaa saamelaisien oikeuksia koulutuksessa.

Vaikutukset saamelaisiin

Oppimateriaalituotannon kasvu on parantanut saamenkielisen opetuksen laatua ja keventänyt opettajien työkuormaa. Opettajien ei tarvinnut tuottaa materiaaleja itse yhtä laajasti kuin aiempina vuosina, mikä oli erityisen merkittävää koltansaamen ja inarinsaamen opetuksessa, joissa materiaalipuutteet olivat olleet suuria. Painettujen oppimateriaalien lisääminen tukee kotona oppimista ja erityistuen tarpeessa olevia oppilaita, ja digitaalisten materiaalien lisääntyminen täydentää opetusta ja parantaa saavutettavuutta. Koltansaamen oppimateriaalien vahvistuminen tukee kielen elinvoimaisuutta ja yhdenvertaisuutta kieliryhmien välillä. Opettajayhteistyömallin valmistelu tuo rakenteellista vahvistusta oppimateriaalityöhön hyödyntämällä opetuksen arjessa syntyvää asiantuntemusta.

Totuus- ja sovintokomission kuulemisissa monet saamelaiset kuvasivat kokemuksia, joissa oppimateriaalit eivät heijastaneet saamelaiskulttuuria, kieliä tai historiaa totuudenmukaisesti¹¹. Moni kertoi, ettei lapsuudessa ollut lainkaan

materiaaleja omalla kielellä, tai että oppikirjat sisälsivät virheellistä tai halventavaa tietoa saamelaisista. Oppimateriaalityön vahvistuminen vastaa näihin historiallisiin epäkohtiin ja tukee lasten ja nuorten mahdollisuutta oppia omasta kielestään ja kulttuuristaan luotettavasti ja arvostavasti.

Arvio oikeuksien toteutumisesta

Oppimateriaalien saatavuus ja laatu paranivat, mutta tarve ylittää edelleen tuotantokyvyn. Erityisopetuksen oppimateriaalit puuttuivat lähes kokonaan, mikä rajoittaa oikeutta saada opetusta omalla kielellä silloin, kun oppilas tarvitsee oppimisen tukea tai erityistä tukea. Saamenkielisen opetuksen oikeus voi jäädä muodolliseksi, jos materiaalipohja ei kata kaikkia saamen kieliä, opetuksen eri tasoja ja erityisen tuen palveluita.

Historiallisten materiaalipuutteiden seuraukset – kuten kielen siirtymisen heikentyminen ja kulttuurisen identiteetin rakentumisen vaikeudet – korostavat rakenteellisesti vahvan ja pitkäjänteisen oppimateriaalityön merkitystä. Kielellisten oikeuksien toteutuminen ei ole mahdollista pelkästään opettajia lisäämällä, vaan edellyttää systemaattista, laadukasta ja kattavaa oppimateriaalityötä.

9. Varhaiskasvatus

Ehdotukset eduskunnalle:

Kulttuuri- ja kielipesätoiminnan valtionavustus on korotettava 1,9 miljoonaan euroon ja sen jatkuvuus on turvattava.

Aikuiskoulutustuki ja saamen kielilain 31 § mukainen avustus tulisi palauttaa aiemmalle tasolle.

Kulttuuri- ja kielipesätoiminnan asemaa varhaiskasvatusjärjestelmässä tulee vahvistaa ja kulttuuri- ja kielipesätoiminta tulee tunnistaa varhaiskasvatuslaissa.

Saamelainen varhaiskasvatus käsittää kaksi eri toimintamuotoa: saamea äidinkielenään puhuvien lasten varhaiskasvatus sekä kulttuuri- ja kielipesätoiminta. Molemmat toimintamuodot järjestetään osana kuntien varhaiskasvatusta, ja molemmissa toteutetaan saamelaista pedagogiikkaa. Toimintamuotojen keskeinen eroavaisuus on kohderyhmä: kulttuuri- ja kielipesätoiminta on tarkoitettu ensisijaisesti niille saamelaisille lapsille, jotka eivät voi oppia saamea kotikielenään, ja saamea äidinkielenään puhuville lapsille on omat varhaiskasvatusryhmät.

Rahoitus ja Saamelaiskäräjien rooli

Saamelaisen varhaiskasvatuksen järjestämistä tuetaan kahdella erillisellä valtionavustuksella, joiden osalta Saamelaiskäräjät toimii saamelaiskäräjälain muutoksen jälkeen valtionapuviranomaisena. Saamea äidinkielenään puhuvien lasten varhaiskasvatuksen järjestämiseen tarkoitettu valtionavustus on vakiintunut 240 000 euroon ja se on suunnattu vain saamelaisten kotiseutualueen kunnille. Saamelaiskäräjät on toistuvasti esittänyt, että valtionavustus korotettaisiin 700 000 euroon ja se laajennettaisiin koskemaan koko maata. Kulttuuri- ja kielipesätoiminnan valtionavustus on erityisavustus, jonka määrä on vakiintunut viime vuosina 1,3 miljoonaan euroon, mikä riittää turvaamaan nykyiset toiminnot. Saamelaiskäräjät on esittänyt valtionavustuksen korotusta 1,9 miljoonaan euroon, jotta toimintaa voitaisiin laajentaa.

9.1. Saamenkielisten varhaiskasvatuspalvelujen saatavuus

Varhaiskasvatuslain (540/2018) 8 § mukaan kunnan on huolehdittava siitä, että lapsi voi saada varhaiskasvatusta saamen kielilain (1086/2003) 3 §:n 1 kohdassa tarkoitetulla saamen kielellä. Oikeus koskee kaikkia saamenkielisiä lapsia asuinpaikasta riippumatta. Käytännössä tämän oikeuden toteutumisessa on kuitenkin suurta vaihtelua alueittain ja kieliryhmittäin. Inarinsaamenkielistä äidinkielenään saamea puhuville lapsille tarkoitettua varhaiskasvatusta tarjotaan ainoastaan yhdessä ryhmässä Inarissa, ja koltansaamenkielistä äidinkielenään saamea puhuville lapsille suunnattua varhaiskasvatusta ei tarjota lainkaan. Saamelaisen kotiseutualueella Nuorgamissa ja Vuotsossa pohjoissaamenkielistä varhaiskasvatusta järjestetään vain kielipesämuotoisena.

Pohjoissaamenkielistä saamea äidinkielenään puhuville lapsille tarkoitettua varhaiskasvatusta tarjotaan tällä hetkellä Utsjoella, Karigasniemellä, Ivalossa, Inarissa, Helsingissä, Hetassa ja Kilpisjärvellä. Oulussa kielipesäryhmä ja saamea äidinkielenään puhuvien lasten ryhmä toimivat käytännössä yhtenäisenä ryhmänä. Enontekiön kunnan osalta tilanne on muuttunut vasta elokuussa 2025, kun molemmat ryhmät aloittivat toimintansa useiden vuosien tauon jälkeen.

Kielipesätoiminnan oikeudellinen asema

Kulttuuri- ja kielipesätoimintaa ei tunnisteta varhaiskasvatuslaissa, joten kunnilla ei ole lakiin perustuvaa velvollisuutta järjestää varhaiskasvatusta nimenomaisesti kielipesämuotoisena. Tämä aiheuttaa sen, että ensisijaisesti kieltä elvyttävää varhaiskasvatusta tarvitsevilla perheillä ei käytännössä ole juurikaan mahdollisuuksia vaatia saamenkielistä varhaiskasvatusta lapsilleen, mikä on erityisen vahingollista koltan- ja inarinsaamelaisille perheille, joista valtaosa on kielensä menettäneitä ja siten kulttuuri- ja kielipesätoiminnan tärkeintä kohde-ryhmää. Myös pohjoissaamenkieliset perheet ovat eriarvoisessa asemassa keskenään, ja saamelaisen kotiseutualueella esimerkiksi Ivalossa ja Inarissa pohjoissaamenkielisen kielipesäryhmän tarve nousee säännöllisesti keskusteluun.

Ryhmämuodot ja paikkojen myöntäminen

Mikäli paikkakunnalla ei ole perheen tarpeita vastaavaa varhaiskasvatusryhmää ja perhe hakee paikkaa ensisijaisesti saamelaisesta varhaiskasvatuksesta, paikka voidaan myöntää myös toisen toimintamuodon ryhmästä. Vaikka molemmat toi-

mintamuodot ovat osa saamelaista varhaiskasvatusta ja molemmissa toimintamuodoissa toteutetaan saamelaista pedagogiikkaa, tämä ei ole Saamelaiskäräjien näkemyksen mukaan ihanteellinen tilanne. Saamelaiskäräjät huomioi, ettei kielipesässä tarjottava varhaiskasvatus täysin vastaa niistä tarpeita mitä saamea äidinkielenään puhuvalla lapsella on, koska kulttuuri- ja kielipesätoiminnan lähtökohtana on kielen elvyttäminen. Vastaavasti saamea äidinkielenään puhuvien lasten ryhmässä kieltä elvyttävää varhaiskasvatusta tarvitsevan perheen palveluntarpeeseen ei pystytä täysin vastaamaan, koska toiminnan lähtökohta on se, että toiminnassa mukana olevat lapset osaavat saamea heti varhaiskasvatukseen tullessaan. Saamelaiskäräjien näkökulmasta tilanne on haastava, koska selkeää linjausta paikkojen myöntämisestä toimintamuotojen välillä on käytännössä mahdotonta tehdä, ja yhdistetyt ryhmät voivat olla esimerkiksi pienen lapsimäärän vuoksi mielekkäin vaihtoehto. Saamelaiskäräjät on kuitenkin huolissaan saamea äidinkielenään puhuvien lasten oikeudesta nimenomaisesti omankieliseen varhaiskasvatukseen ja samalla siitä, että kulttuuri- ja kielipesätoimintaan on saatavilla riittävästi varhaiskasvatuspaikkoja keskeiselle kohderyhmälle. Mikäli paikkakunnalla ei ole saamea äidinkielenään puhuvien lasten ryhmää, tulee äidinkielenään saamea puhuville lapsille myöntää paikka kielipesäryhmästä.

Kielipesätoiminnan järjestäminen on suurilta osin riippuvainen vuosittain myönnettävästä valtionavustuksesta, josta katetaan noin 50–65 % toiminnan kokonaiskustannuksista. Valtionavustuksen määrä pohjautuu Saamelaiskäräjien kulttuuri- ja kielipesätoiminnan rahoitusperusteisiin, ja sitä jaetaan lapsimäärän mukaisesti. Mikäli kulttuuri- ja kielipesätoimintaan on sijoitettu varhaiskasvatukseen saamea äidinkielenään puhuvia lapsia, valtionavustusta jakaessa huomioidaan vain ne lapset, jotka eivät puhu saamea äidinkielenään.

Viranomaisvalvonnan muutokset

Aluehallintovirastojen muuttuminen lupa- ja valvontavirastoksi ja virastoa koskevat lakimuutokset vaikuttivat myös saamelaiseen varhaiskasvatukseen. Viraston tehtävien muuttuminen valtakunnallisiksi on saamelaisen varhaiskasvatuksen näkökulmasta selkeä parannus edelliseen järjestelmään, jossa käytännössä vain Lapin aluehallintovirastossa oli saamelaista varhaiskasvatusta laajasti tunteva virkahenkilö. Nyt sama virkahenkilö vastaa selvästi koko maan saamelaisesta varhaiskasvatuksesta, mikä on helpottanut merkittävästi myös Saamelaiskäräjien ja lupa- ja valvontaviraston yhteistyötä saamelaisen varhaiskasvatuksen osalta.

9.2. Kulttuuri- ja kielipesätoiminta

Saamelaiden kulttuuri- ja kielipesätoimintaa järjestettiin vuonna 2025 yhteensä 12 ryhmässä (Utsjoki, Nuorgam, Karigasniemi, Sevettijärvi, Inari, Inari, Ivalo, Ivalo, Vuotso, Sodankylä, Rovaniemi, Oulu). Ryhmistä 3 oli inarinsaamenkielisiä, 2 koltansaamenkielisiä ja 7 pohjoissaamenkielisiä. Toiminnassa oli mukana yhteensä 95 lasta ja 27 työntekijää.

Opetus- ja kulttuuriministeriö myöntää vuosittain valtionavustusta erityisavustuksena kulttuuri- ja kielipesätoiminnan järjestämiseen sekä kulttuuri- ja kielipesätoiminnan koordinaatiotyöhön. Saamelaiskäräjillä toimii kielipesäohjaaja, joka vastaa kulttuuri- ja kielipesätoiminnan pedagogisesta tuesta, valtionavustuksen hallinnointiin ja jakamiseen liittyvistä tehtävistä sekä vanhempien tukemisesta ja neuvonnasta kielenelvytykseen liittyvissä asioissa. Valtionavustuksen määrä on ollut viime vuosina 1,3 miljoonaa euroa, ja se jaetaan kulttuuri- ja kielipesäryhmille lapsimäärän perusteella. Valtionavustuksen jakamista ohjaa Saamelaiskäräjien Kulttuuri- ja kielipesätoiminnan rahoitusperusteet. Rahoitusperusteissa on määritelty mm. kulttuuri- ja kielipesätoiminnan kohderyhmä, kriteerit valtionavustuksen hakemiselle, lasten valintaa ohjaavat kriteerit sekä valtionavustuksen haku- ja selvityskäytännöt.

Kulttuuri- ja kielipesätoiminnan valtionavustus on erityisavustus, jonka määrä on vakiintunut viime vuosina 1,3 miljoonaan euroon. Erityisavustuksen määrää on kuitenkin todellisuudessa haastavaa ennakoida, ja vuosittain myönnettävä valtionavustus tuo toimintaan epävarmuutta ja vaikeuttaa toiminnan pitkäjärjenteistä suunnittelua. Koordinaatiotyöhön käytettävä valtionavustusosuuden summa on suoraan verrannollinen siihen, kuinka laajasti pedagogista tukea voidaan tarjota yksiköihin.

Saamelaiseen pedagogiikkaan suuntaavaa täydennyskoulutusta ei Aluehallintovirastojen koulutusten päättymisen jälkeen tarjota kuin yksittäisiä kokonaisuuksia eri yliopistoissa, joten Saamelaiskäräjien tarjoama pedagoginen tuki ja esimerkiksi saamelaisen varhaiskasvatuksen vuosittaiset kehittämispäivät ovat olleet todella merkittäviä kulttuuri- ja kielipesätoiminnan henkilöstölle. Koulutuksen lisäksi kehittämispäivillä on voitu tarjota tärkeää verkostoitumista ja ammatillista vertaistukea. Valtionavustuksella on voitu sen ollessa korkeammalla tasolla myös tuottaa pieniä määriä saamelaiseen varhaiskasvatukseen tarkoitettua materiaalia. Saamelaiskäräjien oppimateriaalituotanto keskittyy pääasiassa perusopetuksen ja toisen asteen oppimateriaaleihin, joten nimenomaisesti saamelaiseen varhaiskasvatukseen ei tuoteta materiaalia tällä hetkellä lainkaan.

Kulttuuri- ja kielipesätoiminnan nykyinen valtionavustus riittää turvaamaan nykyisten ryhmien järjestämisen. Toiminnan laajentaminen ei kuitenkaan ole mahdollista, ja tämä rajaa edelleen perheiden pääsyä toimintaan. Esimerkiksi Helsingin kaupunki on ollut aktiivisesti yhteydessä Saamelaiskäräjiin ja on ilmoittanut kiinnostuksesta aloittaa kielipesäryhmä elokuussa 2027. Samoin Inarin kunnassa on keskusteltu pohjoissaamenkielisten kielipesäryhmien tarpeesta. Saamelaiskäräjät on useita vuosia esittänyt kulttuuri- ja kielipesätoiminnan valtionavustuksen korotusta 1,9 miljoonaan euroon, jotta uusien yksiköiden perustamiselle olisi edellytyksiä ja koordinaatiotyön ja pedagogisen tuen laajuus ja jatkuvuus voitaisiin turvata.

9.3. Varhaiskasvatuksen henkilöstön saatavuus

Saamelaisen varhaiskasvatuksen keskeinen haaste on kielitaitoisen ja varhaiskasvatusalan kelpoisuuden omaavan henkilöstön saatavuus sekä vakinaisiin toimiin että eripituisiin sijaisuuksiin. Opetus- ja kulttuuriministeriön selvityksen mukaan⁹⁰ jopa 40 % saamelaisen varhaiskasvatuksen henkilöstöstä oli vailla kelpoisuutta. Tuoretta tilastoa kelpoisen henkilöstön määrästä ei ole, mutta tilanne on hieman parantunut selvityksen jälkeen, joskin erityisesti koltan- ja inarinsaamenkielisen kelpoisen henkilöstön saatavuus on edelleen haastavaa. Koltansaamenkielisiä varhaiskasvatuksen opettajia ei ole lainkaan ja inarinsaamenkielisiä varhaiskasvatuksen opettajia työskentelee koko saamelaisessa varhaiskasvatuksessa vain yksi. Pohjoissaamenkielissä yksiköissä tilanne on hieman parempi, mutta useissa yksiköissä ei silti ole opettajaa lainkaan. Koulutetun ja kielitaitoisen henkilöstön tarve on siis todella akuutti.

Suoraan saamelaiseen varhaiskasvatukseen suunnattua koulutusta tai opintokokonaisuuksia on tarjolla vain satunnaisesti, eikä esimerkiksi toisen asteen tutkintoa (esimerkiksi kasvatus- ja ohjausalan perustutkinto tai perhepäivähoitaja) ole ollut saatavilla koskaan. Oulun yliopiston hallinnoimat SaVope- ja SaVeo-hankkeet päättyivät vuonna 2025, mutta vastaavat hankkeet ovat vain lyhytaikaisia ratkaisuja, eikä niillä voi korvata tutkintorakenteisiin vakituisesti sisällytettyjä opintoja. Saamelaisen varhaiskasvatuksen pedagogiikan yhtenäisyyden ja laadun vuoksi olisi elintärkeää, että juuri saamelaiseen varhaiskasvatukseen suunnattua koulutusta olisi tarjolla vakituisesti sekä toisella asteella että yliopistotasolla.

Varhaiskasvatuksen opettajien ja lastenhoitajien lisäksi missään saamelaista varhaiskasvatusta tarjoavassa kunnassa ei ole saatavilla saamenkielistä varhaiskasvatuksen erityisopettajan konsultaatioapua. Varhaiskasvatuksen erityisopettajien puute vaikuttaa lasten yhdenvertaisuuteen ja rikkoo lasten oikeutta saada varhaiskasvatusta omalla äidinkielellään silloin, kun ryhmässä on tarve varhaiskasvatuksen erityisopettajan tuelle.

Aikuiskoulutustuen ja kielilain avustuksen merkitys

Aikuiskoulutustuen lakkauttamisen vaikutuksia saamelaisen varhaiskasvatuksen henkilöstön saatavuuteen on vaikea arvioida vielä näin aikaisin, mutta oletettavaa on, että jo työssä olevan henkilöstön kouluttautuminen on haastavaa tai jopa mahdotonta ilman aikuiskoulutustukea. Kunnat ovat voineet tarjota aiemmin saamen kielilain 31 § mukaisen avustuksen turvin esimerkiksi vuoden vir-

kavapauden saamen kielen opiskelua varten, mutta tämäkin avustus on pienentynyt merkittävästi. Näiden kahden vaihtoehdon puuttumisen yhteisvaikutus on Saamelaiskäräjien näkökulmasta äärimmäisen huolestuttava. Ilman näitä avustuksia jo työssä olevan varhaiskasvatushenkilöstön pätevöityminen on erittäin haastavaa, koska myöskään monimuoto-opintoja varhaiskasvatuksen alalla ei juurikaan ole tarjolla siten, että opintojen suorittaminen esimerkiksi saamelaisten kotiseutualueella olisi mielekästä pitkien välimatkojen vuoksi.

10. Saamelainen kulttuuri ja kulttuuriperintö

Luku tarkastelee saamelaisen kulttuuriperinnön tilaa, oikeusperustaa ja Saamelaiskäräjien toimenpiteitä kertomusvuonna.

Ehdotukset eduskunnalle:

Korotetaan saamelaista kulttuurimääräraha riittävälle tasolle.

Vahvistetaan saamelaisten taiteilijoiden toimintaedellytyksiä tukimuotoja ja rajat ylittävää yhteistyötä kehittämällä.

Varmistetaan Unescon yleissopimuksen aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta täysimääräinen toimeenpano.

Turvataan Saamelaiskäräjien keskusten toiminta pitkäjänteisellä, ennakoitavalla ja riittävällä rahoituksella.

Vakiinnutetaan Duodji-akatemian toimintaedellytykset.

Korotetaan saamelaisnuorten taidetapahtuman rahoitus tasolle, joka mahdollistaa tapahtuman saavutettavuuden kaikille saamelaislapsille ja nuorille riippumatta asuinpaikasta.

10.1 Saamelainen kulttuuriperintö ja perinteinen tieto

Kulttuuriperintöä syntyy ihmisen toiminnan tuloksena ja vuorovaikutuksessa ympäristön kanssa. Se kertoo arvojen, uskomusten, tietojen, taitojen ja perinteiden muutoksesta. Kulttuuriperintö voi olla aineellista, aineetonta tai digitaalista. Kulttuuriperintöä uudistetaan, säilytetään ja siirretään tuleville sukupolville.

Saamelaisen kulttuuriperinnön ja perinteisen tiedon sisältö ja merkitys

Keskeinen osa saamelaista kulttuuriperintöä on saamelainen musiikkiperinne, luohiti, livde ja leu'dd. Ne ilmentävät saamelaista luontosuhdetta, historiaa, perintöä. Saamelaiseen kulttuuriperintöön kuuluu myös saamelainen rakennusperinne, saamelainen arkkitehtuuri sekä saamelaiset muinaisjäännökset sekä luonnonkohteet, joilla on kulttuurista sisältöä, kuten pyhät paikat, perinteisten elinkeinojen vuotuistapahtumien paikat, jutamis- ja vuotuismuuttoreitit. Saamelaisen kulttuuriperinnön osalta on huomioitava, että kulttuuriperintö ymmärretään laajasti ja siihen kuuluvat osana perinteiset saamelaiselinkeinot ja luontosuhde.

Saamelaisen kulttuuriperinnön osalta on huomioitava, että kulttuuriperintö ymmärretään laajasti ja siihen kuuluvat osana perinteiset saamelaiselinkeinot ja luontosuhde. Saamelaista luontosuhdetta ilmentävät myös saamenkieliset paikannimet. Saamelaiskulttuurissa on vahva tarinankerronnan perinne eri muodoissa, joka olisi tärkeää saada tallennettua kirjalliseen muotoon ennen kuin tarinat katoavat vanhemman sukupolven mukana.

Ekologinen perinnetieto (Traditional Ecological Knowledge) on kumulatiivista, sukupolvelta toiselle kulttuurisen siirron kautta siirtyvää tietoa, taitoja, käytäntöjä ja uskomuksia, joiden sisältönä on ihmisten ja muiden elävien olentojen suhde toisiin ja ympäristöönsä.

Saamelaiskäräjät on hyväksynyt ja sitoutunut Opetus- ja kulttuuriministeriön kulttuuriperintöstrategian toimeenpanosuunnitelman toteutumiseen.

Kulttuuripoliittinen selonteko on kulttuurialan tärkein valtakunnallinen strategia, joka ohjaa taide- ja kulttuuripoliittikkaa pitkällä aikavälillä aina 2040-luvulle saakka. Selonteon toimeenpanosuunnitelma valmisteltiin eduskunnan kannan mukaisin painopistein.

Pitkän aikavälin strategia ja toimintasuunnitelmassa todetaan ”Onnistuessaan selonteko lisää parlamentaarista ja sektorirajat ylittävää yhteisymmärrystä siitä, millaista kulttuuria Suomeen halutaan rakentaa ja miksi se on meille arvokasta.

Kulttuuriperintö omana ja yhteisenä

- Kaikkien oikeus kulttuuriperintöön toteutuu. Kulttuuriperinnön hyväksi toimitaan aktiivisesti
- Kulttuuriperintö ja talous – kestävästi ja luovasti
- Kulttuuriperinnön erityislaatua ja itseisarvoa kunnioitetaan taloudellisessa toiminnassa.

Saamelaiskäräjien kulttuurisektorin pitkän aikavälin tavoitteet ja toimenpiteet

- Saamelaisten taiteilijoiden toimintaedellytysten parantaminen: Edistetään toimintaedellytysten kehittämiseen tähtääviä tukimuotoja, verkostoitumista, yhteistyötä. Poistetaan esteitä saamelaisten rajayhteistyön osalta.
- Saamelaisten aineettoman kulttuuriperinnön siirtymisen tukeminen: Selvitetään saamelaisen aineettoman kulttuuriperinnön kehittämisen edellytyksiä perustuen käynnissä olevaan yhteispohjoismaiseen linjaustyöhön.
- Perinteisten kulttuuri-ilmaisujen siirtäminen seuraaville sukupolville: Jatketaan kulttuurillisesti kestäväää, saamenkielistä toimintaa, joka lähtee saamelaisesta arvopohjasta. Osallistuminen, kokeminen ja oppiminen, taitojen siirtäminen säilyttävät kulttuurin elinvoimaisena ja vahvistavat saamelaisten identiteettiä.
- Kulttuuri- ja liikuntapalvelujen saavutettavuus toimintaedellytysten vahvistaminen: Luodaan yhteisöllisiä kohtaamispaikkoja ja varmistetaan saamelaiskulttuurin mukaisten kulttuuri- ja liikuntapalveluiden saavutettavuus saamelaisten kotiseutualueella ja sen ulkopuolella.
- Sosiaalinen ja kulttuurinen kestävyys: Saamelaiskäräjien toiminnassa otetaan huomioon sosiaalinen- ja kulttuurinen kestävyys sekä saamenkielinen toiminta hyvinvointia vahvistavana tekijänä. Keskiössä ovat saamelainen perinteinen tieto ja erityispiirteet.

Saamelaista kulttuuriperintöä ei ole tarkasti määritetty Suomessa. Saamelaisten luonnon monimuotoisuuteen liittyvää perinteistä tietoa on määritetty kansallisen artikla 8(j)⁴-työryhmän loppuraportissa vuodelta 2011. Määritelmän mukaan: ”Saamelainen luonnon monimuotoisuuteen liittyvä perinteinen tieto ilmenee saamelaisessa luonnonkäytössä ja perinteisten saamelaiselinkeinojen harjoittamisessa eli poronhoidossa, kalastuksessa, metsästyksessä, keräilyssä ja käsityössä sekä luontosuhteessa. Tieto välittyy saamen kielen luontoon, maastoon, säähän, poronhoitoon, käsitöihin, pyyntiin ja kalastukseen liittyvässä terminologiassa sekä saamenkielisissä paikannimissä. Perinteistä tietoa siirretään tietoisuuden opettamisen, vanhemmilta sukupolvilta saadun mallin, joikujen ja suullisen kertomaperinteen kautta sekä poronhoito-, kalastus-, keräily käsityö- ja metsästyskäytänteissä.” Saamelaiseen kulttuuriin kuuluu keskeisesti saamen kieli ja sen sisältämä merkitysjärjestelmä.

Oikeudellinen suoja ja kansainväliset velvoitteet

Aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä suojellaan eri sopimusten avulla. Saamelaiden kannalta kulttuuriperintöä suojellee biodiversiteettisopimuksen artikla 8(j)⁴ (SopS 78/1994), kulttuuri-ilmauksien suojelusopimus (SopS 17/2007)⁵, aineettoman kulttuuriperinnön suojelusopimus (SopS 47/2013)⁶ ja Faron sopimus (SoS 50/2018), joka suojellee aineettoman kulttuuriperinnön lisäksi myös aineellista kulttuuriperintöä. Lisäksi eurooppalainen maisemayleissopimus suojellee maisemia ja niihin liittyvää kulttuuriperintöä (SopS 14/2006).

Alkuperäiskansajulistuksen artikla 31 käsittelee alkuperäiskansojen oikeutta ylläpitää, suojella ja kehittää kulttuuriperintöään, perinteistä tietoaan ja kulttuuri-ilmauksiaan sekä kulttuurinsa ilmenemismuotoja. Alkuperäiskansoilla on oikeus kehittää artiklan suojelemaa henkistä omaisuuttaan. Valtioiden tulee yhdessä alkuperäiskansojen kanssa toteuttaa tehokkaita toimia artiklan toteuttamiseksi. Julistuksen artiklan 39 mukaan alkuperäiskansoilla on oikeus saada valtioilta taloudellista ja teknistä apua julistuksen tavoitteiden toteuttamiseksi.

Aineellista kulttuuriperintöä suojellee arkeologisen perinnön suojelusopimus (SopS 10/1992), Euroopan rakennustaiteellisen perinnön suojelua koskeva yleissopimus (SopS 10/1992) sekä Unescon maailmanperintösopimus (SopS 19/1987). Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskevan yleissopimuksen 27 artikla koskee vähemmistöjen oikeutta omaan kulttuuriin, kieleen ja uskontoon (SopS 7-8/1976). Myös positiiviset toimenpiteet voivat ihmisoikeuskomitean mukaan olla välttämättömiä 27 artiklan mukaisten oikeuksien suojelemiseksi. Suomen ratifioiman YK:n taloudellisia, sosiaalisia ja sivistyksellisiä oikeuksia koskevan kansainvälisen yleissopimuksen 15 artikla velvoittaa, että sopimusosapuolet tunnustavat jokaiselle oikeuden ottaa osaa kulttuurielämäänsä sekä päästä osalliseksi tieteen kehityksen ja sen soveltamisen eduista.

⁴ *Sopimusosapuolien tulee kansallisen lainsäädäntönsä mukaisesti kunnioittaa, suojella ja ylläpitää biologisen monimuotoisuuden suojelun ja kestäväen käytön kannalta merkittävää alkuperäiskansojen ja perinteisen elämänmuodon omaavien paikallisyhteisöjen tietämystä, innovaatioita ja käytäntöjä, sekä edistää ja laajentaa niiden soveltamista tämän tietämyksen, innovaatioiden ja käytäntöjen omistajien luvalla ja myötävaikutuksella sekä rohkaista tämän tietämyksen, innovaatioiden ja käytäntöjen käytöstä saatujen hyötyjen tasapuolista jakamista*

⁵ *Sopimuksen artiklassa 2 todetaan, että kulttuuri-ilmaisujen moninaisuuden suojeleminen ja edistäminen edellyttävät kaikkien kulttuurien, myös vähemmistöön kuuluvien henkilöiden ja alkuperäiskansojen kulttuurien yhdenvertaisuuden ja kunnioittamisen tunnustamista.*

⁶ *Sopimuksen johdannossa tunnustetaan, että yhteisöillä, erityisesti alkuperäiskansojen yhteisöillä, ryhmillä ja joissain tapauksissa myös yksityishenkilöillä on tärkeä rooli aineettoman kulttuuriperinnön tuottamisessa, suojelemisessa, ylläpitämisessä ja uudelleenluomisessa ja siten myös kulttuurisen moninaisuuden ja inhimillisen luovuuden edistämisessä*

Arvio oikeuksien toteutumisesta

Koska saamelaiskulttuurin, kulttuuri-ilmauksien ja perinteisen tiedon suojaa käsitellään niin useassa eri säädöksessä ja sopimuksessa, suojan kokonaiskuva jää muodostumatta. Tämä heikentää suojan systemaattista toimeenpanoa ja vaikeuttaa saamelaisten oikeuksien toteutumisen kokonaisarviointia sekä oikeuksien tosiasiallisen toteutumisen seurantaa.

Pohjoismainen yhteistyö ja kehittämishankkeet

Saamelaiskäräjät kolmessa Pohjoismaissa Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa ovat edistäneet yhteistyöstä saamelaisen kulttuuriperinnön ja perinteisen tiedon kestäväää ja eettistä käyttöä, tehokasta suojelua sekä varmistetaan, että saamelaiset pääsevät itse päättämään kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevista asioista.

Ä'rbb – hankehakemuksella Yhteinen strategia kulttuuriperinnön ja perinteisen tiedon edistämiseksi hanke hakemus lähetettiin EU:n Interreg Aurora ohjelmaan syksyllä 2025. Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi; sopimuksen toimeenpano: Vuonna 2025 jatkui, saamelaisten Ä'rbb -projekti hankkeella pyritään luomaan yhtenäinen saamelainen strategia saamelaisten kulttuuriperinnön hallintaan perinteistä tietämystä kansainvälisten sopimusten, kuten Unescon yleissopimuksen, kanssa aineettoman kulttuuriperinnön turvaamiseksi. Yhteistyössä Saamelainen parlamentaarinen neuvoton (SPN), Ruotsi ja Norja Saamelaiskäräjien, OKM/Museovirasto, Ruotsin ja Norjan kulttuuriosastojen viranhaltijoiden kanssa. Jatketaan yhteisten linjauksien kartoittamista kulttuuriperinnön ja perinteisentiedon osalta Saamelaiskäräjillä Suomessa, Ruotsissa ja Norjassa sekä saamelaisneuvoton kanssa niiltä osin, kun on tarkoituksenmukaista. Tavoitteena on muodostaa saamelaisten yhtenäinen näkemys kulttuuriperinnön ja perinteisen tiedon itsehallinnosta, suojelusta ja hyödyntämisestä.

”Deanu árbevirolaš máhttoráđđi” neuvoston perustaminen

Tavoitteena on saada Saamelaiskäräjien näkemyksiä Tenon vesistöä koskevasta laista tai sopimuksesta. Kerätä näkemykset, mitkä liittyvät kulttuuriperintöön, perinteiseen tietoon ja siihen, mitä saamelaisten itsehallinto näiltä osin käytännössä tarkoittaa.

10.2. Saamelaisen kulttuurin ja taiteen edistäminen

Erityisperustein myönnettävät hankeavustukset, jotka on tarkoitettu hakijoille, joille myönnettävä avustus perustuu erityislakiin tai ministeriön osoittamaan tehtävään. Valtion talousarvion momentti 29.80.50.07 Saamelaiskäräjistä annetun lain muuttamisesta (414/2025) 1 §:n nojalla saamelaisilla alkuperäiskansana on itsemääräämisoikeutensa toteuttamiseksi saamelaisten kotiseutualueella omaa kieltään ja kulttuuriaan koskeva itsehallinto sen mukaan kuin kyseessä olevassa laissa ja muualla laissa säädetään. Lain 5 §:n nojalla saamelaiskäräjien tehtävänä on päättää saamelaisten omaa kieltä, kulttuuria ja asemaa alkuperäiskansana koskevista asioista ja hoitaa näihin liittyviä tehtäviä. Lain 8 §:n mukaisesti saamelaiskäräjät päättää saamelaiskäräjien kautta myönnettävistä avustuksista. Tehtävää hoitaessaan saamelaiskäräjät toimii valtionapuviranomaisena.

Rahoitus

Opetus- ja kulttuuriministeriö myönsi vuonna 2025 valtionavustuksena 222 000 euroa Saamelaiskäräjille käytettäväksi saamenkielisen kulttuurin edistämiseen, joka jaetaan avustuksina saamelaisjärjestöjen toimintaan ja Pohjoismaiden saamelaisjärjestöjen tukemiseen sekä Utsjoen Saamelaiskirkkotupien ylläpitoon. Saamelaisesta kulttuurimäärärahasta jaettava varsinainen kulttuurituki on merkittävin saamelaistaitelijoille suunnattu tuki saamelaisen taiteen ja kulttuurin eri aloilla mm. duodji saamelaiskäsityö, elokuvataide ja multimedia, kirjallisuus, kuvataide ja valokuvataide, musiikki, näyttämötaide. Lisäksi tuetaan liikuntaa ja urheilua.

Avustusten kohdentuminen ja vaikutukset

Saamelaisyhdistyksillä on suuri merkitys saamelaisyhteisöjen elinvoimaisuuden, saamen kielten ja kulttuurin säilymisen ja kehittymisen turvaamisessa niiden järjestäessä erilaisia yhteisöllisyyttä vahvistavia kulttuuritapahtumia. Saamelaisyhdistykset ovat tärkeitä saamelaiskulttuurin toimijoita, jotka paikallistasolla järjestävät tapahtumia ja muita tilaisuuksia. Kulttuurimäärärahasta tuetaan kaikilla kolmella Suomessa puhutulla saamen kielellä; pohjois-, koltan- ja inarinsaamen kielillä tapahtuvaa yhdistystoimintaa.

Saamelaisesta kulttuurimäärärahasta on mahdollista myöntää kulttuuripalkinto, se jaetaan henkilölle tai henkilölle, jotka ovat ansioituneet saamelaiskulttuurin eteen tehdyssä työssä. Julkaisuavustusta myönnettiin saamenkielisen kirjallisuuden, aikakauslehden ja multimediatuotteiden julkaisuun. Saamelaisesta

kulttuurimäärärahaa tuettiin kaikilla kolmella Suomessa puhutulla saamen kielellä; pohjois-, koltan- ja inarinsaamen kielillä tapahtuvaa julkaisutoimintaa. Pohjoismaiden saamelaisjärjestöjen tukeminen mahdollisti rajat ylittävän yhteistyön aineettoman kulttuuriperinnön ylläpitämiseksi.

Kulttuurilautakunta on tehnyt avointa yhteistyötä eri sidosryhmien kanssa mm. saamelaisorganisaatioiden, oppilaitosten, saamelaisyhdistyksien, saamelaisalueen kuntien, saamelaisten saamenmaassa ja eri viranomaistahojen kanssa.

10.3. Saamelaislasten ja nuorten kulttuuritoiminta ja tapahtumatuotanto

Saamelaiskäräjät järjestää ja tukee monipuolista lasten ja nuorten kulttuuritoimintaa eri puolilla Saamenmaata. Saamelaiskäräjillä on oma Saamelainen lastenkulttuurikeskus Mánnu, joka tarjoaa lapsille suunnattuja kulttuuri- ja kielisisältöjä sekä materiaaleja. Saamelaiskäräjien kulttuuritoiminnan alla toimii Alkuperäiskansojen elokuvakeskus Skábma, joka tukee audiovisuaalista kulttuuria ja tarjoaa lapsille ja nuorille saamelaiskulttuuriin liittyvää elokuva- ja mediakasvatusta. Saamelaiskäräjien musiikkikeskus tukee ja kehittää saamelaismusiikkia sekä vastaa muun muassa Ijahis Idja -festivaalin tuotannosta. Saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto osallistuu myös tapahtumien ja projektien järjestämiseen, jotka tukevat nuorten identiteettiä ja saamen kielten käyttöä. 1970-luvulta lähtien järjestetty Saamelaisnuorten taidetapahtuma on Saamelaiskäräjien tunnetuin lasten ja nuorten kulttuuritapahtuma.

10.3.1. Vaikutukset saamelaisiin lapsiin ja nuoriin

Saamelaisella tapahtumatuotannolla on hyvin merkittävä ja myönteinen vaikutus saamelaisiin lapsiin ja nuoriin, koska tapahtumat toimivat samalla sekä kulttuurikasvatuksena, identiteetin vahvistajina, että yhteisöllisinä oppimisympäristöinä. Saamelaiskulttuurin mukaiset kulttuuri-ilmaisut ovat suuri voimavara ja alkuperäiskansalla on siihen erityisoikeus.

Saamelaiset tapahtumat, kuten kulttuurifestivaalit, konsertit, kieli ja duodji-työpajat antavat lapsille ja nuorille mahdollisuuden nähdä ja kokea oma kulttuuri arvokkaana ja elinvoimaisena. Lapsi oppii, että oma kulttuuri kuuluu julkiseen tilaan ja on arvostettua. Esikuvien eli tunnettujen taiteilijoiden, muusikoiden ja elokuvantekijöiden näkeminen ja tapaaminen myös vahvistavat lapsen identiteettiä. Saamelaisen kulttuurin tunnustaminen valtakunnallisesti ja kansallisesti on merkityksellistä ja vaikuttaa saamelaiseen identiteettiin.

Saamen kielten käyttö lisääntyy arjessa

Saamelainen elämäntapa on yhteisöllistä ja keskuksat haluavat lisätä myös toimintansa kautta saamen kielen käyttöä lisääviä kieliareenoita. Saamelaisyhteisön kokoontuessa luonnollisesti oma äidinkieli on ilmaisun väline. Tapahtumissa lapset kuulevat ja käyttävät saamen kieliä luonnollisesti esimerkiksi juonnoissa, esityk-

sissä, musiikissa ja työpajoissa. Äidinkieliset lapset ja nuoret tarvitsevat myös kielen erityispiirteiden- ja ilmaisujen kehittämismahdollisuuksia. Tämä on mahdollista taiteen ja perinteisen tiedon- ja taitojen oppimisen kautta. Saamen kielen terminologia yksilötasolla laajenee ja kulttuuri-ilmaisut palautuvat nuoremmille polville. Saamen kieltä käytetään ohjatuissa leikeissä muiden lasten kanssa sekä kohtaamisissa eri Saamenmaan alueilta tulevien puhujien kanssa. Nämä tilanteet lisäävät kielten elinvoimaa ja rohkaisevat lapsia puhumaan omaa äidinkieltään.

Perinteisen tiedon siirtyminen

Tapahtumat tarjoavat paikkoja, joissa vanhemmat ja isovanhemmat voivat jakaa perinteistä osaamista mm. duodji, joiku, tarinankerronta, elinkeinot, elämäntapa tai luonnossa liikkumisen taidot. Lapsi oppii kulttuurinmukaisia työtapoja, havaintoja, ongelmanratkaisua tekemisen, kokeilemisen ja matkimisen kautta. Oppija on oppimistilanteessa samaan aikaan kokija ja yhdenvertainen toimija. Perinteisen tiedon siirtyminen nuoremmille saamelaisille voimistaa saamelaista ryhmäidentifikaatiota.

Yhteisöllisyyden ja turvallisuuden kokemus

Saamelaiset lapset ja nuoret näkevät tapahtumissa ympärillään muita saamelaisia lapsia, samaan kulttuuriin kuuluvia eri-ikäisiä aikuisia sekä monikielisiä ja -kulttuurisia yhteisöjä. Tämä ehkäisee ulkopuolisuuden tunnetta ja tukee lasten ja nuorten hyvinvointia. Yhteisön tuki vahvistaa lapsen psykologista ja sosiaalista turvaa.

Uudet roolimallit ja tulevaisuudensuunnat

Kun lapset näkevät saamelaisia muusikkoina, näyttelijöinä, elokuvantekijöinä, juontajina ja tuottajina, niin he oppivat, että myös taide-, media- ja kulttuurialat ovat heille mahdollisia urapolkuja. Taide- ja kulttuuritapahtumien kautta lapset ja nuoret saavat syötteitä omiin valintoihin myöhemmässä vaiheessa ja tavoitteena on, että osa jatkaa mahdollisesti saamelaistaiteen- ja kulttuurin alalla.

Kulttuurinen ylpeys ja oikeuksien tiedostaminen

Tapahtumat opettavat lapsille ja nuorille käytännössä, mitä kulttuuriset ja kielelliset oikeudet tarkoittavat. He oppivat, että heillä on oikeus omaan kieleen, oikeus omaan kulttuuriin ja oikeus kertoa omia tarinoita. Kun lapsi ymmärtää nämä oikeudet, hän kasvaa aikuiseksi, joka osaa puolustaa ja vaalia niitä.

Luovuuden ja itseilmaisun vahvistuminen

Tapahtumissa lapset ja nuoret saavat mahdollisuuden mm. esiintyä, kokeilla tai teollista työskentelyä, osallistua elokuva-, musiikki- tai käsityöpajoihin. Tämä lisää itseluottamusta ja kykyä ilmaista itseään saamelaisuudesta käsin.

10.3.2. Yhteiskunnalliset ja oikeudelliset vaikutukset

Saamelainen tapahtumatuotanto edistää saamelaisten oikeuksia vahvistamalla saamelaisten kulttuurillista, kielellistä ja yhteiskunnallista asemaa – ja lisäämällä saamelaisten vaikutusvaltaa niin yhteisön sisällä kuin valtakunnassa.

Suomessa alueellinen eriytyminen on jatkuva trendi ja kaupungistuminen jatkuu. Alueiden veto- ja pitovoimaan liittyy selkeästi elävä paikalliskulttuuri⁹¹. (Opetus- ja kulttuuriministeriö, 2026) On tärkeää luoda saamelaiskulttuurin mukaista toimintaa saamelaisalueelle. Sillä se vaikuttaa positiivisesti alueen viihtyvyyteen, mutta myös saamelaisten omaan identiteettiin.

Kulttuurinen itsemääräämisoikeus vahvistuu

Tapahtumatuotanto on yksi keskeisimmistä keinoista, joilla saamelaiset ilmaisevat ja toteuttavat omaa kulttuurista autonomiaansa. Saamelaiset määrittelevät itse, miten kulttuuria esitetään, millaisia tarinoita kerrotaan ja kenen ääni kuuluu. Tämä vastaa suoraan alkuperäiskansojen oikeutta ylläpitää ja kehittää kulttuuriaan (UNDRIP: kulttuuriset oikeudet). Kulttuurinen itsemääräämisoikeus toteutuu käytännössä, vahvistaen myös sen oikeudellista asemaa.

Yhteiskunnallinen vaikutusvalta lisääntyy

Kun saamelaistapahtumat – kuten Skábmagovat, Ijahis idja tai pienemmät tapahtumat – tuovat esiin saamelaista taidetta, musiikkia, elokuvaa ja puheenvuoroja, niin ne samalla vahvistavat saamelaisten asemaa julkisessa keskustelussa, vähentävät stereotyyppioita ja luovat pohjaa paremmalle päätöksenteolle valtion ja saamelaisten välillä. Oikeudet toteutuvat paremmin, kun tietoisuus ja ymmärrys lisääntyy valtaväestössä, mutta myös saamelaisyhteisön keskuudessa taiteen, kulttuurin ja saamelaiselinkeinojen jatkuvuudesta.

Koulutus- ja työmahdollisuudet tukevat yhdenvertaisuutta

Saamelainen tapahtumatuotanto tarjoaa alueella työpaikkoja, harjoittelupaikkoja, palveluostoja sekä kulttuurialan urapolkuja nuorille. Tämä tukee osallistumisoikeutta, yhdenvertaisuutta ja elinkeinon harjoittamisen oikeuksia, jotka ovat osa sekä Suomen lainsäädäntöä että kansainvälisiä alkuperäiskansaoikeuksia. Saamelaiset pääsevät toimijoiksi ja vaikuttamaan asioihin eivät vain kohteiksi. Tämä muuttaa rakenteita pysyvästi.

Kielen ja perinteisen tiedon asema vahvistuu

Saamen kielet tulevat näkyviin tapahtumissa, esimerkiksi ohjelmistoissa, juon-

noissa, laulujen ja runojen kautta, elokuvissa ja performansseissa. Myös perinteinen tieto (árbediehtu) ja taideperinteet pääsevät esille tapahtumien kautta. Saamelaisten toimijoiden vastuulla on myös perinteisen tiedon suojeleminen sen väärinkäytöltä. Saamelaiset ovat kokeneet perinteisen tiedon ja kulttuuri-ilmaisujen kulttuurillista omimista. Perinteisen tiedon siirtäminen tapahtuu pienissä ryhmissä turvallisesti ja eettisesti sekä kulttuuria ajatellen kestävästi. Kielelliset ja kulttuuriset oikeudet vahvistuvat elävässä arkikäytössä ja uniikeissa työtavoissa pienissä oppimisympäristöissä.

Yhteisöllisyys vahvistuu

Tapahtumat kokoavat Saamenmaan eri alueiden asukkaita yhteen. Yhteisöjen sisäinen yhteenkuuluvuus on tärkeä osa alkuperäiskansojen kollektiivisia oikeuksia. Yhteisön kollektiivinen toimijuus vahvistaa saamelaisten kykyä puolustaa ja edistää oikeuksiaan.

Tapahtumat toimivat vaikuttamiskanavana

Suurissa saamelaisfestivaaleissa käydään keskusteluja mm. maa-oikeuksista, kielioikeuksista, koulutuksesta, ilmastonmuutoksesta ja kulttuuriperinnön suojelusta. Tapahtumat toimivat myös poliittisina näyttämöinä, joihin media, tutkijat ja päätöksentekijät osallistuvat. Saamelaisten näkökulmat nousevat poliittisesti vaikutusvaltaisiin tiloihin, mikä edistää oikeuksien kehitystä.

10.3.3. Keskukset, rahoitus ja toiminnan haasteet

Saamelaismusiikkikeskus

Saamelaismusiikkikeskus tukee ja kehittää perinteistä ja modernia saamelaismusiikkiosaamista kaikilla kolmella Suomessa puhuttavalla elävällä saamen kielellä, järjestää musiikkitapahtumia ja työpajoja saamelaisten kotiseutualueella ja sen ulkopuolella sekä tarjoaa puitteet saamelaisen musiikin tuotantoon.

Saamelainen lastenkulttuurikeskus Mánnu

Toiminta on kulttuurikasvatusta, jota järjestetään suoraan kouluihin ja saamenkieliseen varhaiskasvatukseen. Mánnu osallistuu myös saamelaistapahtumien järjestämiseen tuottamalla ohjelmasisältöjä lapsille ja nuorille. Tavoitteita ovat saamelaiskulttuurin ja -kielen vahvistaminen sekä kokemuksellisen, luovan, käsillä tehdyn ja taiteellisen toiminnan lisääminen. Toteuttaa käytännön tasolla saamen kielen elvytysohjelman tavoitteita.

Alkuperäiskansojen elokuvakeskus Skábma

Elokuvakeskuksen tavoitteena on kehittää saamelaista elokuva- ja av-alaa,

lisätä ja levittää saamenkielistä elokuvatuotantoa, edistää alan kansainvälistä alkuperäiskansojen yhteistyötä sekä edistää elokuva- ja mediakasvatusta ja parantaa lasten ja nuorten elokuvatarjontaa.

Duodji akatemia

Duodji akatemian päämääränä on lisätä perinteisen saamelaisen käsityön arvostusta sekä varmistaa perinteisen tiedon ja saamenkäsityötaitojen siirtymisen tuleville sukupolville. Tällä hetkellä akatemia toimii hankerahoituksella.

Haasteet ja toimenpidetarpeet

Saamelaiskäräjien pidemmän aikavälin tavoitteena on, että perinteiset kulttuuri-ilmaisut siirtyvät seuraaville sukupolville. Tässä toiminnassa Saamelaiskäräjien keskuksilla on keskeinen rooli. Kulttuuripoliittisessa selonteossa on nostettu esille jokaisen lapsen ja nuoren oikeus taiteeseen ja kulttuuriin aina varhaislapsuudesta lähtien koko elämän ajan. Tätä asiaa tulee edistää myös saamelaislasten osalta omaan kulttuuriinsa.

Valitettavasti saamenkielisten ja saamelaiskulttuurin mukaisten tapahtumien määrä on Suomessa melko vähäinen. Saamelaiskäräjien alaisuudessa toimivien keskusten tarkoitus on tuottaa oman kulttuurinalansa mukaista toimintaa mahdollisimman laaja-alaisesti kaikilla kolmella elävällä saamen kielellä ja ottaa alueellinen ulottuvuus huomioon toiminnassaan. Tällä hetkellä osa toiminnoista jää toteuttamatta kasvaneiden kulujen vuoksi. Myöskään toiminnan kehittämiseen ei ole ollut resursseja viime vuosina.

Saamelaiskäräjät on vaalikauden 1.9.2024–31.12.2027 toimintaohjelmassaan⁹² nostanut yhdeksi toimenpiteeksi keskusten riittävän rahoituksen turvaamisen. Saamelaiskäräjien keskusten rahoitus oli vuonna 2025 yhteensä 300 000 € ja seuraavan vuoden rahoitus pysyy samalla tasolla. Keskusten haasteena on, ettei määräraha ole seurannut yleistä kustannusten ja arvonlisäverotason nousua. Arvonlisävero on keskuksille lopullinen kustannus. Keskusten rahoitustarve on 390 000 €. (Saamelaisen taiteen ja kulttuurin edistäminen momentti 29.80.52.30)

Myös saamelaisnuorten taidetapahtuman rahoituksen turvaaminen on mainittu Saamelaiskäräjien vaalikauden toimintaohjelmassa. Taidetapahtumaa 2026 varten on 40 000 €, todellinen tarve on 100 000 € (momentti 29.91.50.09). Tapahtuma on keskeinen lasten ja nuorten kulttuurinen areena, mutta rahoituksen riittämättömyys ja korkeat matkakustannukset estävät osaa lapsista osallistumasta.

11. Saamelaisnuorten oikeudet, osallisuus ja niiden toteuttaminen

Nuorisoneuvosto on yksi Saamelaiskäräjien lautakunnista, joka valmistelee saamelaisnuoria koskevat esitykset, aloitteet, lausunnot ja kannanotot. Nuorisoneuvosto edistää saamelaisnuorten kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia sekä vahvistaa saamelaisnuorten kuuluvuutta saamelaiskulttuuriin. Nuorisoneuvosto osallistuu aktiivisesti poliittiseen vaikuttamistyöhön sekä Saamelaiskäräjien ja sen lautakuntien kokouksiin.

Ehdotukset eduskunnalle:

Turvataan saamenkielinen ja kulttuurinmukainen nuorisotyö varmistamalla saamenkielisten nuorisopalvelujen yhdenvertainen saatavuus saamen kielilain ja nuorisolain mukaisesti.

Vahvistetaan Saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston resursseja ja vakiinnutetaan Dihtosis toiminta osaksi nuorisoneuvoston pysyvää toimintaa.

11.1. Saamelaisnuorten osallisuus päätöksenteossa

Nuorisoneuvosto hyväksyy ja osallistuu nuorisoneuvoston nuorisopoliittisen ohjelma tekemiseen, vaalikauden tavoitteiden laatimiseen sekä nuorten asioiden kehittämistyöhön. Nuorisoneuvoston jäsenet osallistuvat myös vaikuttamistyöhön pitämällä puheenvuoroja erilaisissa tilaisuuksissa ja osallistumalla tapaamisiin mm. ministereiden ja yhdessä muiden merkittävien sidosryhmien kanssa, niin Suomessa kuin kansainvälisestikin.

2025 yksi merkittävimmistä saamelaisnuorten osallisuuden edistämisen toimista oli Saamelaiskäräjien lautakuntayhteistyön lisääminen siten, että nuorisoneuvosto saa nimetä jäsenistöstään edustajat Saamelaiskäräjien valittuihin lautakuntien kokouksiin. Lisäksi nuorisoneuvoston jäsenet osallistuvat lukuisiin ohjausryhmiin, kansallisiin ja kansainvälisiin nuorisoyhteistoimintaelimiin (esim. Laphan nuorisovaltuusto, Sámi Youth Network) sekä erilaisiin projekteihin. Nuorten osallisuus päätöksenteossa on oleellinen osa yhteiskuntamme jatkuvuutta ja uudistumista, ja erityisesti saamelaisnuorilla osallisuus lisää inklusiota ja kuulumisen tunnetta, joka taas vahvistaa yhteisöllisyyttä sekä nuorten identiteettiä.

11.2. Nuorisoneuvoston toiminta ja resurssit

Saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto valmistelee vaalikauden alussa saamelaisen nuorisopoliittisen ohjelman, jonka tavoitteena on edistää saamelaisnuorten oikeuksia omaan kieleensä ja kulttuuriinsa sekä vahvistaa nuorten identiteettiä, osallisuutta ja yhteiskunnallisia vaikuttamismahdollisuuksia. Nuorisoneuvosto sai opetus- ja kulttuuriministeriöltä vuodelle 2025 toiminta-avustusta 173 000 euroa ajalle 1.1.–31.12.2025 saamelaisnuorten osallisuuden, yhdenvertaisuuden ja kielellisten sekä kulttuuristen oikeuksien toteutumisen tukemiseksi. Avustukseen sisältyi myös Saamelaisnuorten taidetapahtuman järjestämiseen tarkoitettu 40 000 euron osuus, joka siirrettiin sisäisellä siirrolla omalle kustannuspaikalleen ja jonka käytännön järjestelyistä vastasi Saamelaiskäräjien koulutus- ja oppimateriaalitoimisto.

Nuorisoneuvoston valtionavustus on ollut jo vuosia 173 000 euroa, johon sisältyy 40 000 euroa taidetapahtuman kuluja, eli nuorisoneuvoston omaan perustoimintaan on vuosittain 133 000 euroa. Tämä kattaa nuorisoneuvoston perustoiminnan, mutta toiminta laajenee ja vahvistuu vuosittain, ja saamelaisnuoria halutaan osallistaa jatkuvasti enemmän. Toiminnan laajentuessa myös rahoituksen määrää tulee tarkastella. Nuorisoneuvosto on kehusehdotuksessaan esittänyt, että nuorisoneuvosto tarvitsee 90 000 euron lisämäärärahan erityisesti saamenkielisen nuorisotyön toteuttamiseen ja vakiinnuttamiseksi, sekä Dihtosis-hankkeen käynnistämiseksi. Mikäli lisämäärärahaa ei saada, saamenkielinen nuoristyö eikä saamelaisnuorten oikeudet toteudu. Hankemuotoinen nuorisotyön toteutus ja kehittäminen ei ole kestävää eikä riittävää, eikä lakisääteinen palvelu voi olla pelkästään hankemuotoista. Vuonna 2025 nuorisoneuvoston toiminnan keskeiset painopisteet liittyivät saamelaisnuorten vapaa-ajan toiminnan kehittämiseen sekä saamelaisnuorten konferenssin järjestämiseen.

Nuorisopoliittisessa ohjelmassa sekä Saamelaiskäräjien vaalikauden ohjelmassa on määritelty nuorisoneuvoston viisi päätavoitetta. Yksi päätavoite on saamelaisnuorten kuuleminen ja saamelaisnuorten tavoittaminen. Nuorisoneuvoston tehtäviin kuuluu saamelaisnuorten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien edistäminen, nuorten kuuluvuuden vahvistaminen saamelaiskulttuuriin sekä nuorten kannustaminen osallistumaan yhteiskunnalliseen toimintaan. Lisäksi nuorisoneuvosto jakaa tietoa saamelaisnuorten oikeuksista sekä saamelaisten perinteisestä tiedosta. Nuorisoneuvoston toiminta on viime vuosina laajentunut, ja se pyrkii vaikuttamistyöllä vahvistamaan myös omia toimintaresurssejaan. Tavoitteen oikeudellinen merkitys kytkeytyy kansainvälisiin alkuperäiskansojen

oikeuksia koskeviin normeihin, joissa korostetaan alkuperäiskansoihin kuuluvien nuorten osallistumismahdollisuuksia heitä koskevaan päätöksentekoon.

Vuonna 2025 yksi merkittävimmistä toimista saamelaisnuorten kuulemisen edistämiseksi oli saamelaisnuorten konferenssi, joka järjestettiin 14.–15.8.2025 Inarissa Saamelaiskulttuurikeskus Sajoksessa. Konferenssin keskeisenä teemana oli perinteinen tieto, jota tarkasteltiin saamelaisyhteisön voimavarana ja kulttuurisen jatkuvuuden perustana. Konferenssissa järjestettiin puheenvuoroja, työpajoja ja keskusteluja, joissa käsiteltiin saamelaisnuorten asemaa, kulttuurista identiteettiä sekä mahdollisuuksia osallistua yhteisöä koskevaan toimintaan ja päätöksentekoon. Konferenssin päätteeksi laadittiin saamelaisnuorten julkilausuma, jossa korostettiin saamen kielen, perinteisen tiedon ja saamelaisen historian merkitystä nuorten identiteetin ja kulttuurisen jatkuvuuden kannalta. Julkilausuma on tärkeä vaikuttamisen väline saamelaisnuorille. Sen vaikutus näkyy erityisesti nuorten toimijuuden vahvistumisena sekä mahdollisuutena osallistua yhteisön tulevaisuutta koskevaan keskusteluun. Konferenssin voidaan siten arvioida vahvistaneen saamelaisnuorten osallistumismahdollisuuksia, mutta samalla se osoittaa tarpeen luoda pysyviä rakenteita nuorten kuulemiselle.

Saamelaisnuorten kielellisten oikeuksien vahvistaminen on yksi nuorisoneuvoston päätavoitteista. Tavoite perustuu kansalliseen lainsäädäntöön sekä kansainvälisiin alkuperäiskansojen oikeuksia koskeviin normeihin, joissa turvataan saamelaisten oikeus omaan kieleen ja kulttuuriin sekä oikeus käyttää saamen kieltä esimerkiksi viranomaisasioinnissa ja opetuksessa. Tavoite liittyy erityisesti kielellisten oikeuksien käytännön toteutumiseen. Saamelaisnuorten mahdollisuudet käyttää saamen kieltä vaihtelevat erityisesti saamelaisten kotiseutualueen ulkopuolella, missä saamenkielisten palvelujen ja opetuksen saatavuus on rajallista. Tällä on suora vaikutus saamelaisnuorten mahdollisuuksiin ylläpitää ja kehittää omaa kieltään arjessa. Vaikka Saamen kielilaki (1086/2003) tunnustaa saamen kielten aseman, käytännön toteutumisessa on edelleen haasteita. Esimerkiksi saamenkielistä nuorisotyötä ei ole vakiintuneena toimintana edes saamelaisalueen kunnissa. Tilanne edellyttää toimenpiteitä erityisesti tietoisuuden lisäämiseksi saamelaisnuorten kielellisistä oikeuksista sekä saamenkielisten palvelujen ja opetuksen kehittämiseksi.

Nuorisoneuvosto pyrkii myös saamelaisnuorten elinolojen kehittämiseen saamelaisten kotiseutualueella. Nuorisoneuvosto pyrkii vaalikauden aikana edistämään kotiseutualueen elinvoimaisuutta, jotta saamelaisnuorilla olisi mahdollisuus jäädä tai palata saamelaisalueelle sekä hankkia toimeentulonsa myös perinteisistä elinkeinoista. Oikeudellisesta näkökulmasta kysymys liittyy saamelaisten oikeuteen ylläpitää omaa kulttuuriaan, johon perinteiset elinkeinot ja perinnetieto olennaisesti kuuluvat. Käytännössä kuitenkin huomattava osa saamelaislapsista ja -nuo-

rista asuu saamelaisalueen ulkopuolella, ja monet nuoret muuttavat opintojen ja työn vuoksi pois kotiseutualueelta. Samalla saamelaisnuorten keskuudessa on huoli perinteisten elinkeinojen tulevaisuudesta sekä ilmastonmuutoksen vaikutuksista saamen kieleen, kulttuuriin ja elinkeinoihin. Tämä osoittaa, että saamelaisnuorten elinolojen kehittäminen kotiseutualueella edellyttää laajempia toimia, jotka tukevat saamelaisalueen elinvoimaisuutta erityisesti saamelaisnuorten näkökulmasta sekä perinteisten elinkeinojen harjoittamista.

Yhtenä päätavoitteena on tietoisuuden lisääminen saamelaisista. Saamelaisiin kohdistuva rasismi ja vihapuhe ovat viime vuosina lisääntyneet, ja valtaväestön keskuudessa esiintyy edelleen puutteellista tietoa sekä stereotyyppisiä käsityksiä saamelaisista ja saamelaiskulttuurista. Tämä tietämättömyys heijastuu myös saamelaisnuorten kokemuksiin arjessa. Saamelaisnuoret kohtaavat rasismia ja vihapuhetta erityisesti sosiaalisessa mediassa, mikä vaikuttaa heidän kokemukseensa turvallisuudesta ja yhteenkuuluvuudesta. Nuorisoneuvosto on pyrkinyt lisäämään tietoisuutta saamelaisista erityisesti valtaväestön lasten ja nuorten keskuudessa. Tässä keskeinen esimerkki on Opetus- ja kulttuuriministeriön rahoittama Dihtosis-hanke, jota toteutettiin yhteistyössä Nuorten Akatemian kanssa. Hankkeen tavoitteena oli lisätä valtaväestön nuorten tietoa saamelaisista ja saamelaiskulttuurista sekä ehkäistä saamelaisnuoriin kohdistuvaa rasismia, vihapuhetta ja syrjintää. Toiminta on vahvistanut saamelaisnuorten identiteettiä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta saamelaisyhteisöön. Hankkeen kokemukset osoittavat, että tarvetta on laajamittaiselle ja valtakunnalliselle toiminnalle. Nuorisoneuvosto kehittää edelleen kouluvierailujen toimintamallia ja hakee pysyvää rahoitusta toiminnan jatkamiseksi. Hanke on saanut rahoitusta viimeksi vuonna 2022, vaikka Dihtosis-hanke on ollut kehusehdotuksessa mukana vuosittain sen jälkeenkin. Tietoisuuden lisääminen saamelaisista edellyttää pitkäjänteisiä toimenpiteitä lisämäärärahan myöntämisellä hankkeen toimintaa varten.

11.3. Saamenkielinen nuorisotyö

Nuorisoneuvoston päätavoitteena on järjestää sekä vakiinnuttaa saamenkielistä nuorisotyötä saamelaisalueen kunnissa. Nuorisoneuvosto edisti tämän tavoitteen saavuttamista hakemalla ja saamalla hankerahoitusta De!2- saamenkielisen nuorisotyön kehittäminen -hankkeen jatkohankkeelle. Hanketta toteutetaan yhteistyössä saamelaisalueen kuntien (Utsjoen, Enontekiön, Inarin ja Sodankylän) kanssa, ja muita yhteistyötahoja ovat Saamelaisalueen koulutuskeskus ja Nuorisokeskus Vasatokka. Lisäksi yhteistyötä tehdään Lapin hyvinvointialueen kanssa.

Lapsiasiavaltuutetun toimiston selvityksessä⁹³ nousi esille saamelaislasten ja -nuorten tarve saamenkieliseen vapaa-ajan toimintaan. Selvityksessä saamelaislapset nostivat tärkeimmiksi keinoiksi saamelaislasten hyvinvoinnin ja oikeuksien toteutumisen edistämiseksi mm. mahdollisuuden käyttää saamen kieliä enemmän vapaa-ajallaan. Lapset ja nuoret toivat esille, että heillä ei ole kokoontumispaikkaa, jossa he voisivat yhdessä viettää vapaa-aikaa. Saamelaista identiteettiä ja yhteenkuuluvuuden tunnetta saamelaisuuteen ja saamelaisiin perinteisiin elinkeinoihin vahvistaa saamen kielten käyttö lasten elämässä. Selvityksen toimenpide-ehdotuksena on muun muassa lapsille sopivien kokoontumispaikkojen järjestäminen myös kyliin ja harvaan asutuille alueille.

Käynnissä olevan De!2-hankkeen tavoitteena on toteuttaa saamenkielistä nuorisotyötä osallistamalla nuoret suunnittelemaan toiminnan sisältöjä. Hankkeessa jatketaan hankkeen ensimmäisessä vaiheessa hyväksi koettuja toimintatapoja, joita olivat mm. saamenkieliset nuortenillat, työpajat ja yhteistyö eri toimijoiden kanssa saamelaisalueen kunnissa. Toiminnan kautta tuetaan saamelaisnuorten identiteettiä, osallisuutta, yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa sekä tuetaan saamelaisalueen kuntia saamenkielisen ja saamelaiseen kulttuuriin pohjautuvan nuorisotyön toteuttamisessa. Hankkeessa kartoitetaan toimenpiteitä saamenkielisen etsivän nuorisotyön ja pajatoiminnan kehittämiseksi sekä luodaan kuntien kanssa suunnitelma/toimintamalli, joiden avulla saadaan vakiinnutettua saamenkielinen vapaa-ajan toiminta saamelaisnuorille saamelaisalueella.

Hankkeen käytännön toteuttamisesta vastaa Saamelaiskäräjille palkattu projektityöntekijä. Saamelaiskäräjillä hankkeesta vastaa nuorisosihteerit. Hankkeen taustalla toimii ohjausryhmä, jossa Saamelaiskäräjät, nuorisoneuvosto ja yhteistyökumppanit ovat edustettuina. Ohjausryhmä vastaa muun muassa hankkeen edistymisen seuraamisesta ja saamenkielisen nuorisotyön kehittämisestä. Ohjausryhmä toimii verkostona saamenkielisen nuorisotyön kehittämiselle.

Hankkeen kustannuksiksi 12kk ajalle arvioitiin 67 053 euroa. Lapin aluehallintovirasto myönsi avustusta 55 000 euroa, minkä vuoksi projektityöntekijä työskentelee ainoastaan 11 kuukautta ja toiminnan suunnittelussa on jouduttu supistamaan nuorille tarjotuista kyydityksistä sekä työpajojen ja nuorten iltojen määräästä. Jatkohanke päättyy syyskuussa 2026.

Saamenkielisen nuorisotyön ja vapaa-ajan toiminnan vahvistaminen tukee saamelaisnuorten kielellistä ja kulttuurista identiteettiä sekä vahvistaa heidän yhteyttään saamelaisyhteisöön. Samalla se edistää käytännön tasolla niiden oikeuksien toteutumista, jotka liittyvät kielen ja kulttuurin säilymiseen. Näiden toimien voidaan arvioida tukevan saamelaisnuorten oikeuksien toteutumista, mutta samalla toiminnan jatkuvuus edellyttää pitkäjänteistä rahoitusta ja yhteistyötä eri toimijoiden välillä.

Tähän asti järjestetyissä nuorten illoissa on käynyt esimerkiksi ilmi, ettei osa nuorista ole käyneet kertaakaan oman alueen nuorisotilalla, mutta tulivat paikalle, kun tiesivät ohjelman olevan saamenkielistä. Saamelaisnuorten kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutuminen edellyttää lisäresursseja Saamelaiskäräjien nuorisoneuvoston toimintaan. Saamelaisalueen kunnissa ei ole (riittävästi) saamenkielisiä nuoriso-ohjaajia, joten ilman nuorisoneuvoston kautta järjestettyä ja koordinoitua toimintaa saamelaisnuoret jäävät ilman saamenkielistä ja saamelaiskulttuuriin pohjautuvaa nuorisotyötä.

Hankemuotoinen saamenkielinen nuorisotyö ei ole kestävä ratkaisu saamelaisnuorten oikeuksien toteuttamiseksi. De!2-hankkeessa luodaan malli saamenkielisellemme vapaa-ajantoiminnalle ja mallin pohjalta luodaan myös saamenkielisen nuorisokoordinaattorin tehtäväkuva. Saamelaiskäräjillä työskentelevä nuorisokoordinaattori tekisi tiivistä yhteistyötä saamelaisalueen kuntien kanssa ja auttaisi toiminnallaan vastaamaan kuntien lakisääteisiin velvoitteisiin nuorisopalveluiden järjestämisen osalta. Nuorisokoordinaattorin viran myötä saamenkielisen nuorisotyön organisointi olisi pysyvää ja tavoitteellista. Saamelaiskäräjät toimivat saamelaisnuorten oikeuksien edistämisen saralla aktiivisesti hankkeiden kautta. Resurssit vahvistuivat alkuvuoteen 2025 verrattuna. Määräaikaisen hankkeen vuoksi resurssit heikkenevät jälleen vuonna 2027 ellei lisämäärärahaa saada.

Nykyiset resurssit riittävät siis vain perustoimintaan, eikä kasvavaan tarpeeseen pystytä vastaamaan, mikä vaarantaa sekä kielellisten ja kulttuuristen oikeuksien toteutumisen, että nuorten osallisuuden vahvistamisen. Hankemuotoinen toiminta ei turvaa jatkuvuutta, ja resurssien ennakoidaan heikkenevän hankkeiden päättyessä. Tämän vuoksi toiminnan vakiinnuttaminen edellyttää pysyvää lisärahoitusta erityisesti nuorisokoordinaattorin palkkaamiseen, jotta voidaan turvata saamenkielinen nuorisotyö, vahvistaa saamelaisnuorten osallisuutta ja vaikuttamismahdollisuuksia sekä jatkaa pitkäjänteistä tietoisuuden lisäämistä saamelaisista ja saamelaiskulttuurista.

Saamelaiskäräjien nuorisoneuvosto siis edistää saamelaisnuorten kielellisiä ja kulttuurisia oikeuksia sekä osallisuutta osallistumalla aktiivisesti päätöksentekoon, vaikuttamistyöhön ja nuorten kuulemiseen. Toiminnan tavoitteena on vahvistaa nuorten identiteettiä, lisätä tietoisuutta saamelaisista ja ehkäistä rasismia, mutta samalla turvata kielellisten oikeuksien toteutuminen käytännössä, mikä on edelleen puutteellista erityisesti saamenkielisten palvelujen ja nuorisotyön osalta.

12. Lähteet

- 1 [OHCHR Consultation and Free, Prior and Informed Consent \(FPIC\)](#).
- 2 Guttorm, J. (2018) [Saamelaisten itsehallinto Suomessa – dynaaminen vai staat-
tinen? Tutkimus perustuslaissa turvatus saamelaisten itsehallinnon kehittymisestä
lainsäädännössä vuosina 1996–2015. Lapin yliopisto.](#)
- 3 Eduskunta (2023) Hallituksen esitys HE 100/2023 vp: [Lait saamelaiskäräjistä
annetun lain ja rikoslain 40 luvun 11 §:n muuttamisesta.](#)
- 4 Tuori, K. (2025) Lausunto eduskunnan perustuslakivaliokunnalle asiassa HE
100/2023 vp (7.2.2025).
- 5 Oikeusministeriö, [Saamelaisten oikeudet](#).
- 6 Saamelaiskäräjät, [Alkuperäiskansoja koskevat kansainväliset sopimukset ja julis-
tukset](#).
- 7 Valtioneuvosto (2025) [Pohjoisen Suomen ohjelma](#). Valtioneuvoston julkaisuja
2025:13, s. 23.
- 8 Yhdenvertaisuusvaltuutettu (2022) [Yhdenvertaisuusvaltuutetun kertomus edus-
kunnalle 2022](#), s. 63.
- 9 Eduskunta (2025) Hallituksen esitys HE 161/2025 vp: Laki poronhoitolain muutta-
misesta ja siihen liittyviksi laeiksi.
- 10 Valtioneuvosto (2024) [Selvitys saamelaisten totuus- ja sovintokomissiolle:
Poronhoitolainsäädännön ja paliskuntajärjestelmän vaikutukset saamelaiseen
poronhoitoon ja siidajärjestelmään](#). Valtioneuvoston julkaisuja 2024:59.
- 11 Valtioneuvosto (2024) [Erillisselvitys saamelaisten totuus- ja sovintokomissiolle:
Poronhoidon oikeudellinen asema ja poronhoitoon liittyvät oikeudet Suomessa](#), s.
53. Valtioneuvoston julkaisuja 2024:60.
- 12 Valtioneuvosto (2025) ["Haluan, että kansani elämä paranee" – Saamelais-
ten totuus- ja sovintokomission ehdotusten yhteenveto](#). Valtioneuvoston julkaisuja
2025:100.
- 13 YK:n ihmisoikeusneuvosto (2023) HRC Resolution 54/12
- 14 Ympäristöministeriö (2024) [Askelmerkkejä saamelaiskulttuuriin kohdistuvien
kumulatiivisten vaikutusten arviointiin](#). Ympäristöministeriön julkaisuja 2024:4.
- 15 Suomen lainsäädäntö – Esimerkkiviitteet (Perustuslaki 17.3 §; Poronhoitolaki 2
§; Metsähallituslaki 6 §; Kaivoslaki 50 §; Ympäristönsuojelulaki 49.6 §; Vesilaki 2:8;
Ilmastolaki 2 §; Luonnonsuojelulaki 6 §).
- 16 Heinämäki, L. (2021) [Opas saamelaisia koskevien oikeusnormien tulkintaan ja
soveltamiseen ympäristöön ja maankäyttöön liittyvissä kysymyksissä](#).
- 17 Pohjois-Suomen hallinto-oikeus (2025) Päätös nro 1854/2025 ja päätös nro
1853/2025.

- 18** Saamelaiskäräjät (2025) Lausunto Kaunispään asemakaavan muutoksesta (8.4.2025) sekä lausunto Lapin maakuntakaavan osallistumis- ja arviointisuunnitelmasta (24.2.2025).
- 19** Valtioneuvosto (2025) Erillisselvitys: [Saamenmaan militarisaation vaikutukset alkuperäiskansan kulttuuriin, elinkeinoihin ja oikeuksien toteutumiseen Suomessa.](#)
- 20** Valtioneuvosto (2023) [Vahva ja välittävä Suomi: Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma](#)
- 21** Saamelaiskäräjät (2017) Saamelaisten perinteisten elinkeinojen nykytilanne Suomessa – Biodiversiteettisopimuksen indikaattorien taustoitus.
- 22** Tauriainen, J., Holmala, K. ym. (2025) Porotalouden ja luontaiselinkeinojen rakennetukilain vaikuttavuus
Luonnonvarakeskus 2025
- 23** Euroopan komissio (2025) C(2025) 8458 final: Porotaloustukia koskeva täytäntöönpanopäätös.
- 24** [Riistavahingot.fi](#) Tilastotietoa suurpetojen aiheuttamista porovahingoista.
- 25** Metsähallituksen päätös MH 2550/2025/08.02.00. Kalastuslupia koskevista alueellisista kiintiöistä Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa sekä Sodankylän kunnassa Lapin paliskunnan alueella vuosille 2026–2028, Teno- ja Näätämo-, Tuuloma-, Paats-, Tornion- ja Ounasjoen vesistöjen lohen sekä taimenen nousualueita koskevien aluekohtaisten lupien kiintiöstä Enontekiön, Inarin ja Utsjoen kunnissa vuosille 2026–2028. Annettu Helsingissä 9.12.2025
- 26** Ks. esim. Korkein oikeus 2022, KKO: 2022:25 ja KKO: 2022:26
- 27** Tana/Teno Monitoring and Research Group (2026) [Status of the Tana/Teno River salmon populations in 2025: Report from the Tana/Teno Monitoring and Research Group 2025](#), s. 27.
- 28** Saamelaiskäräjät (2025) Tiedote: [Saamelaiskäräjät vaatii Tenon poikkipadon purkamista \(1.8.2025\).](#)
- 29** Poromies-lehti, 1/2026, s.32
- 30** [Hallituksen kertomus kielilainsäädännön soveltamisesta 2025](#)
- 31** Saamelaiskäräjien kehysesitys vuosille 2027-2030
- 32** Dahlberg, M. (2024). Selvitys kotoperäisten vähemmistökielten valtiosääntö oikeudellisesta asemasta. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2024:6. Helsinki: Oikeusministeriö.
- 33** Oikeusministeriö (2024) [Saamebarometri 2024: Selvitys saamen kielilain piiriin kuuluvien viranomaisten näkemyksistä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta.](#)
- 34** OKV/1494/21/2025
- 35** AOA/7627/2023
- 36** PeVL 59/2025 vp

- 37** Saamelaiskäräjät: [Saamelaisalueen toimijat vetoavat saamen kielilain mukaisen avustuksen puolesta \(9.10.2024\).](#)
- 38** Saamelaiskäräjät (2024) Saamelaiskäräjien toimintakertomus vuodelta 2024
- 39** Saamen kielilaki (1086/2003)
- 40** Saamelaiskäräjät (2024) Saamelaiskäräjien kielipoliittinen ohjelma 2024-2027
- 41** Saamelaiskäräjät (2025) Tiedote 10.9.2025 [Saamelaiskäräjät ja Digi- ja väestötietovirasto vahvistavat yhteistyötään: Suomi.fi ohjaa jatkossa paremmin saamenkielisten palvelujen pariin](#)
- 42** [Laki hallinnon yhteisistä sähköisen asioinnin tukipalveluista](#) (571/2016).
- 43** Saamelaiskäräjät (2027) Esitys saamen kielten suunnittelu- ja kehittämisavustukseksi 2027.
- 44** Saamelaiskäräjät (2024) [Toimintasuunnitelma–talousarvio 2024.](#)
- 45** Saamelaiskäräjät (2025) [Toimintasuunnitelma–talousarvio 2025.](#)
- 46** Sámi Giellagáldu (2025) Pöytäkirja hallituksen kokouksesta 10.02.2025.
- 47** UNESCO (2022) [Global Action Plan of the International Decade of Indigenous Languages \(2022–2032\)](#)
- 48** Saamelaiskäräjät (2022) [Saamelaiskäräjien pöytäkirja 7/2022.](#)
- 49** Euroopan neuvoston ministerikomitea (2024) [Suositus CM/RecChL\(2024\)4 jäsenvaltioille alueellisia kieliä tai vähemmistökieliä koskevan eurooppalaisen peruskirjan soveltamisesta Suomessa.](#)
- 50** Lapin hyvinvointialue (2025) [Tiedote 22.10.2025: Aluehallitus hyväksyi palveluverkkoluonnoksen jatkoon: seuraavaksi alustaviin suunnitelmiin voi vaikuttaa](#)
- 51** Opetus- ja kulttuuriministeriö (2025) [Saamen kielten ja saamenkielisen opetuksen kehittämistyöryhmän raportti.](#) Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja 2021:25.
- 52** Valtiovarainvaliokunta (2025) [VaVM 29/2025 vp](#)
- 53** Lapin hyvinvointialueen saamen kielen lautakunta (2025) [Kutsu ministeriöille yhteiseen keskusteluun saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen rahoituksen kokonaisuudesta](#)
- 54** Saamelaiskäräjät (2025) [Taustamuistio: Saamelaisen psykososiaalisen tuen yksikkö Uvjj - Uvjjä - Uvjan toiminnan turvaaminen totuus- ja sovintokomission työn päättymisen jälkeen](#)
- 55** Salvioli, F. (2024) [Report of the Special Rapporteur on the promotion of truth, justice, reparation and guarantees of non-recurrence](#)
- 56** Euroopan neuvosto (2025) [Suomea koskeva kuudes raportti: Kansallisten vähemmistöjen suojelua koskeva puiteyleissopimus.](#)
- 57** Ulkoasiainministeriö (2016) [YK:n julistus alkuperäiskansojen oikeuksista ja alkuperäiskansojen maailmankonferenssina tunnetun YK:n yleiskokouksen korkean tason täysistunnon loppuasiakirja.](#)
- 58** Heikkilä, L. (2024) [Saamelaiset sote-palvelujen asiakkaina: Katsaus saamelaisten sosiaali- ja terveyspalveluja koskevaan tutkimukseen Suomessa. Julkaisu 2024:54](#)

- 59 Mäkitalo M. (2022) Saamenkielisen väestön hyvinvoinnin, terveyden ja turvallisuuden edistämisen tietotuotannon rakenteet: Lapin hyvinvointialue 2022:11
- 60 Tietosuojavaltuutetun toimisto (2022).
- 61 Arola, L. (2021) Saamebarometri 2020 Selvitys saamenkielisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta. Oikeusministeriö 2021.
- 62 Eriksen, K., Arola, L & Aikio, A. (2025) [Saamebarometri 2024: Selvitys saamen kielilain piiriin kuuluvien viranomaisten näkemyksistä saamelaisten kielellisten oikeuksien toteutumisesta](#). Oikeusministeriö 2025.
- 63 Eriksen H, Rautio A, Johnson R, Koepke C, Rink E. (2021) Ethical considerations for community-based participatory research with Sami communities in North Finland. *Ambio*.
- 64 Oulun yliopisto (2024) [Saamelaisia koskevan tutkimuksen eettiset ohjeet Suomessa](#).
- 65 Saamelaiskäräjät: [Menettelyohje saamelaisten kulttuuriperintöä ja perinteistä tietoa koskevissa hankkeissa](#), luettu 24.3.2026
- 66 Saamelaiskäräjät (2024) [Saamelaiskäräjien lausunto luonnoksesta valtioneuvoston asetukseksi sosiaalialan osaamiskeskustoiminnasta annetun valtioneuvoston asetuksen 1 ja 4§ muuttamisesta](#)
- 67 Saamelaiskäräjät (2021): Tiedote 18.11.2025: [Kela ja saamelaiskäräjien uudistavat yhteistyösopimuksensa](#)
- 68 Kela (2025) Tiedote 27.5.2025: [Kela ja saamelaiskäräjät neuvottelivat Inarissa](#)
- 69 Saamelaiskäräjät (2023) Tiedote 27.11.2023: [Saamelaiskäräjät ja THL vahvistavat saamelaisasioita koskevaa yhteistyötä](#).
- 70 Saamelaiskäräjät (2025) Tiedote 3.2.2025: [Saamelaiskäräjät ja THL jatkavat yhteistyötä saamelaisväestön terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseksi](#).
- 71 Erätauko-säätiö (2025) [Kansalaisten näkemyksiä sosiaaliturvan tulevaisuudesta. Sosiaaliturvadialogien sarja 2024–2025](#), s. 23–24.
- 72 Faurie, M. (2011) [Saamelainen Kelan asiakkaana: saamelaisten oikeudet ja asema alkuperäiskansa Kelan toimeenpanemassa sosiaaliturvassa](#). Kela 2011.
- 73 Ulkoministeriö (2021) Tiedote 8.3.2021: [TSS-komitean suositukset Suomelle](#).
- 74 Yhdenvertaisuusvaltuutettu (2021): [Yhdenvertaisuusvaltuutetun lausunto poronhoitajien sijaisavusta](#)
- 75 Sosiaali- ja terveysministeriö: Muistio poronhoitajien sijaisavun kehittämistarpeesta: VN/34072/2023
VN/34072/2023-STM-1
- 76 Saamelaiskäräjät (2025) [Saamelaiskäräjien lausunto eduskunnalle maatalousyrittäjän eläkelain muuttamisesta](#)
- 77 Sosiaali- ja terveysministeriö: [Sosiaaliturvauudistus](#)
- 78 Saamelaiskäräjät (2023) [Saamelaiskäräjien lausunto sosiaaliturvakomitean väli-mietinnöstä](#)

- 79 Saamelaiskäräjät [Saamelaisten koulutuspoliittinen toiminta- ja kehittämisohjelma 2025–2027](#).
- 80 Suomen perustuslaki (731/1999).
- 81 [Saamelaiskäräjälaki \(974/1995\)](#).
- 82 [Laki saamelaiskäräjistä annetun lain muuttamisesta \(414/2025\)](#).
- 83 [Laki aikuiskoulutusetuuksista annetun lain kumoamisesta \(274/2024\)](#).
- 84 HE 8/2024 vp. [Hallituksen esitys aikuiskoulutusetuuksien kumoamisesta](#).
- 85 [Perusopetuslaki \(628/1998\)](#).
- 86 [Laki opetus- ja kulttuuritoimen rahoituksesta \(1705/2009\)](#).
- 87 Miettunen, T. (2020). Saamelaistieto perusopetuksen suomalaisissa oppimateriaaleissa. OKM:n julkaisuja 2020:29.
- 88 Saamelaiskäräjät [Saamelaisten lukumäärä vuoden 2023 vaaleissa](#).
- 89 Stoor, J. P. (2025) [Mielenterveys ja itsetuhoisuus saamelaisilla Ruotsin puolella koetun diskriminaation ja saamen kielen taidon näkökulmasta](#). Uumajan yliopisto.
- 90 Arola, Laura (2020) Selvitys saamenkielisen opetus- ja varhaiskasvatushenkilöstön saatavuudesta ja koulutuspoluista. Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- 91 Opetus- ja kulttuuriministeriö (2024) Kulttuuripoliittinen selonteko.
- 92 Saamelaiskäräjät Vaalikauden ohjelma 2024–2027.
- 93 Lapsiasiavaltuutettu (2023) ["Kiva että juuri minä saan opiskella tätä kieltä ja se on osa kulttuuriani" : Saamelaislasten hyvinvointi ja oikeuksien toteutuminen](#)

Liitteet:

Saamelaiskäräjien vaalikauden 1.9.2024 – 31.12.2027 tavoitteet

Saamelaisilla alkuperäiskansana on Suomessa kolme elävää saamen kieltä ja vahva yhteisöllisyys, jotka ylläpitävät, vahvistavat ja edistävät saamelaiskulttuurin ja kulttuuriin kuuluvien elinkeinojen säilymistä ja kehittämistä sekä saamelaisten elämäntavan, perinteisen tietämyksen ja perinteisten taitojen välittymistä uusille sukupolville.

Vaalikauden läpileikkaavat teemat

- Suomessa elävien kolmen saamen kielen erilaisten tarpeiden huomiominen
- Saamelaisen kulttuurin, kaikkien perinteisten elinkeinojen ja saamelaisalueen elinvoimaisuus
- Saamelaisten alkuperäiskansaoikeuksien vahvistaminen
- Vastuullisuusohjelman ja sateenkaaripoliittisen ohjelman laatiminen
- Rakentava yhteistyö
- Saamelaisten totuus- ja sovintoprosessin onnistumisen edistäminen

Kansainvälisen toiminnan lyhyen aikavälin tavoitteet:

- Saamelaiskäräjien osallistumisoikeuksien vahvistaminen Euroopan Unionin instituutioissa EU-päätöksentekoon osallistuminen Suomessa ja Suomen pysyvässä edustustossa Brysselissä
- Enhanced Participation-prosessiin osallistuminen
- Saamelaiskäräjien kansainvälistä toimintaa koskevan strategian päivittäminen
- SPN:n toiminnan arviointi ja toimintaedellytyksien parantaminen

Elinkeino-, oikeus- ja ympäristösektorin lyhyen aikavälin tavoitteet:

- Saamelaisten ilmastonmuutokseen sopeutumisen suunnitelman valmistelu
- Poronhoidon hallinnon ja elinvoimaisuuden kehittäminen
- Saamelaisen pyyntikulttuurin ja metsästysoikeuksien edistäminen
- Saamelaisen kalastuskulttuurin ja kalastusoikeuksien edistäminen
- Maankäyttöhankeista ja kaavoituksesta saamelaiskulttuurille aiheutuvien vaikutusten arvioimisen kehittäminen

Saamen kielten lyhyen aikavälin tavoitteet:

- Saamen kielilain toimeenpanon tehostaminen
- Suomessa elävien saamen kielten jo olemassa olevien kieliteknologisten sovellusten parantaminen
- Saamenkielisten palveluiden saavuttavuuden parantaminen ja käytön helpottaminen
- Kulttuuri- ja kielipesätoiminnan pedagogisten linjausten laatiminen
- Tulkkaus- ja käännöstoiminnan kehittäminen

Saamenkielisen varhaiskasvatuksen lyhyen aikavälin tavoitteet:

- Saamenkielisen varhaiskasvatuskoulutuksen lisääminen
- Saamenkielisen varhaiskasvatuksen pedagogisten linjausten laatiminen
- Tuki saamenkielisen varhaiskasvatuksen järjestämiseen
- Saamenkielisten vaka palvelujen turvaaminen koko maassa
- Enontekiölle edistetään saamelaista varhaiskasvatusta

Koulutuksen ja opetuksen lyhyen aikavälin tavoitteet:

- Saamelaisnuorten taidetapahtuman riittävän rahoituksen turvaaminen
- Taidetapahtuma kiertää Saamenmaalla
- Saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen rahoituksen ja aseman turvaaminen Etäopetushankkeen toiminnan vakinaistaminen
- Saamen kielen ja saamenkielisen opetuksen tuen vahvistaminen
- Saamelaistiedon lisääminen suomalaisessa opetuksessa

Oppimateriaalityön lyhyen aikavälin tavoitteet:

- Valtionavustuksen riittävän tason turvaaminen
- Painotetaan äidinkielen oppimateriaalien tuottamista
- Keskeneneräiset materiaalit ja perusoppimateriaalit valmiiksi
- Yhteistyön vahvistamien opetuksen järjestäjien ja opettajien kanssa

Kulttuurisektorin lyhyen aikavälin tavoitteet:

- Musiikki-, elokuva- ja lastenkulttuurikeskusten sekä Duodjeakatemian rahoituksen turvaaminen
- Saamelaisen kulttuurimäärärahan korottaminen

- Saamelaistaiteilijoiden, yhdistysten ja kulttuurintuottajien toimintaedellytysten edistäminen ja yhteistyön syventäminen
- Unescon yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemiseksi; sopimuksen toimeenpano
- Vahvistetaan yhteistyötahoverkostoja ja alkuperäiskansayhteistyöt

Sosiaali- ja terveyssektorin lyhyen aikavälin tavoitteet:

- Uvjj– Uvjâ– Uvjan toiminnan jatkuvuuden turvaaminen
- Saamenkielisten lasten-, perheiden ja vanhuspalveluiden turvaaminen inarin-, koltan- ja pohjoissaamenkielillä
- Perinteisen elinkeinoharjoittajien sosiaaliturvan kehittäminen Edunvalvonta kansallisessa palvelureformissa
- Saamelaisten kulttuuri-itsehallinnon turvaaminen TKKIO-toiminnassa
- Saamelaisten vanhusten asumisen turvaaminen kotiseutualueella saamelaiseen kulttuuriin tukien

Nuorisoneuvoston lyhyen aikavälin tavoitteet:

- Saamenkielisen ja kulttuurin mukaisen nuorten vapaa-ajan toiminnan vahvistaminen Saamelaisnuorten kuuleminen ja saamelaisnuorten tavoittaminen
- Saamelaisnuorten kielellisten oikeuksien vahvistaminen
- Saamelaisnuorten elinolojen kehittäminen saamelaisten kotiseutualueella
- Tietoisuuden lisääminen saamelaisista

Saamelaiskäräjien toiminnan edistäminen

- Edistetään vanhusneuvoston ja vammaisneuvoston perustamista Saamelaiskäräjille
- Saamelaiskäräjät perustaa perhepoliittisen strategian.

Ohjelman toteutus, seuranta ja arviointi

Ohjelmassa määriteltyjä tavoitteita ja toimenpiteitä täsmennetään ja aikataulutaan lautakuntien valmistelemissa vaalikauden toiminta- ja kehittämissuunnitelmissa sekä vuosittaisissa talousarvio toimintasuunnitelmissa.

Ohjelman toteutumista seurataan ja arvioidaan vuosittain toimintasuunnitelmien ja –kertomusten laatimisen yhteydessä.

Saamelaiskäräjien kertomus eduskunnalle vuodelta 2025

SÁMEDIGGI
SÁMITIGGE
SÁÁ'MTE'ĜĜ
SAAMELAISKÄRJÄT